

ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ

НАШРИЯИ ДОНИШКАДАИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

ИЗДАНИЕ ИНСТИТУТА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРИ
ПРЕЗИДЕНТЕ

РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

2017 (2)

МАҶАЛЛА АЗ СОЛИ 2005 НАШР МЕШАВАД.

МАҶАЛЛА ДАР ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН 29.05.14
ТАҲТИ РАҚАМИ 0136/МҶ САБТИ НОМ ШУДААСТ. МАҶАЛЛА ДАР ЯК СОЛ 4
МАРОТИБА ЧОП МЕШАВАД. МАВОДИ ИРСОЛШУДА БОЗГАРДОНИДА
НАМЕШАВАД.

Сармуҳаррир:

Абдуллоҳқозода Л.А. – ректори Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ, дотсент

Муовини сармуҳаррир:

Ҷамшидов Ҷ.Н. – муовини ректори Донишқада оид ба илм ва муносибатҳои байналмилалӣ, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент

Ҳайати таҳририя:

Файзализода Ҷ.Х. – муовини ректори Донишқада оид ба таълим, доктори илмҳои педагогӣ

Мухторов З. – директори Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ, доктори илмҳои филологӣ, профессор

Ализода Б.П. – сарҳодими илми Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ, номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Шарипов Ш. – мудири кафедраи забонҳои Донишқада, номзади илмҳои филологӣ

Шарифов Ҷ. – (котиби масъул) сармутахассиси бахши таъбу нашри Донишқада

Шукурова Т.Ф. – номзади илмҳои филологӣ

Ҳайати мушовара:

Раҳмон Озода Эмомалӣ – роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳмон Асадулло – ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои кадрҳо

Раҳмонзода А.А. – ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа, академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Давлатов Ҷ.М. – директори Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳимӣ Ф.Қ. – президенти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

**САТҲУ СИФАТИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ БА ДОНИШУ
ТАҶРИБА, МАҲОРАТУ МАЛАКА, МАСЪУЛИЯТШИНОСИВУ
ТАШАББУСКОРӢ ВА СИФАТҲОИ КАСБИВУ КОРДОНИИ
ХИЗМАТЧИЁНИ ДАВЛАТӢ ВОБАСТА АСТ.**

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

МУНДАРИЧА

Президент

Паёми телевизионии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба ифтихори Рӯзи ҷавонон, 22. 05. 2017	7
Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба ифтихори Рӯзи ҷавонон, 23. 05. 2017.....	10
Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба ифтихори ҷашни 20-солагии ваҳдати миллӣ дар варзишгоҳи навбунёди шаҳри Ваҳдат, 27. 06. 2017.....	12

Идоракунии давлатӣ

<i>Камолова Х.Қ.</i> Идоракунии давлатӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ: ҳолат, мушкилот ва дурнамо	17
--	----

Таърихи идоракунии давлатӣ

<i>Ализода Б. П.</i> Государственная служба в Республике Таджикистан: становление, реформа и перспективы развития.....	24
--	----

Идоракунии захираҳои инсонӣ

<i>Темурзода М.О.</i> Тарзу усулҳои роҳбарӣ дар идоракунии давлатӣ	30
--	----

Иқтисодиёт ва ҷомеа

<i>Старикова Т.В.</i> Стратегическое планирование как инструмент обеспечения устойчивого развития экономики	40
<i>Крыштоф Н.С.</i> Механизмы государственной стратегии в сфере структурной модернизации украинской экономики	46
<i>Кучумов С.</i> Раванди идоракунии хавфҳо дар муассиса	56
<i>Усманова Т. Х., Хасанова А.И., Хайруллина Л. И.</i> Государственно-частное партнерство в условиях интеграции экономик в мировое хозяйство	62

Фаъолияти иқтисодии ҳориҷӣ

<i>Мирсаидов А.Б., Гадоев Д.Р.</i> Институциональные основы развитие внешнеэкономической деятельности регионов Республики Таджикистан	68
---	----

Ҳуқуқ ва оила

Хайруллоев Ф.С. Некоторые проблемы равноправия супругов в семье 81

Даҳсолаи амалиёти «Об барои рушди устувор»

Комилбеков А.Ё. Тоҷикистон кишвари ташаббускор дар соҳаи дипломатияи об 88

Ислохот ва ҷомеа

Имомназарова М.И. Раванди модернизатсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон..... 94

Олимов С.И. Модернизация национальной экономики: понятие и сущность 101

Соли ҷавонон

Умаров Р.М. Нигоҳи таърихӣ ба нақши Пешвои миллат дар таҳкими сиёсати давлатии ҷавонон 108

Забон ва ва тарзи баён

Мухторов З.М. Дискурси сиёсӣ яке аз намудҳои муҳими таҳлили дискурсивӣ..... 113

Содиқова М.П. Значение и место русского языка в условиях двуязычия 124

Каландарбекова А.Д. Обучение иностранному языку путем слайд-лекции и демонстрационного метода 129

Анъанаҳои миллӣ

Мирзоева Ш.Г. Аз таърихи Наврӯзи Аҷам..... 135

Мудофиаи граждани

Носиров М. Фарҳанги беҳатарии фаъолияти ҳаётӣ: омили ташкилӣ-сохтории коҳиш додани хавфи ҳолатҳои фавқулода дар мисоли Федератсияи Россия 139

**ПАЁМИ ТЕЛЕВИЗИОНИИ АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДАТИ
МИЛЛӢ-ПЕШВОИ МИЛЛАТ, ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН ЭМОМАЛӢ РАҲМОН БА ИФТИХОРИ
РӮЗИ ҶАВОНОН, 22. 05. 2017**

**Мухтарам ҷавонони кишвар!
Фарзандони азиз!**

Тамоми ҷавонону наврасони Тоҷикистонро ба муносибати Рӯзи ҷавонон самимона табрик гуфта, ба ҳар яки онҳо саломативу иқболи нек ва комёбиву пешрафт орзу менамоем.

Ҳукумати Тоҷикистон ҷавонро нерӯи тавонои созанда ва пешбарандаи ҳамаи соҳаҳои ҳаёти мамлакат меҳисобад ва ҳалли мушкилоту масъалаҳои вобаста ба зиндагӣ ва таҳсилу фаъолияти онҳоро ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати иҷтимоии худ эътироф менамояд.

Гузашта аз ин, Ҳукумати Тоҷикистон ҳифзу пайдории истиқлолияти миллӣ, бунёди давлати муосиру пешрафта ва рушди ояндаи онро ба иштироки фаъолона ва саҳми бевоситаи ҷавонон вобаста медонад ва бо истифода аз имконоти мавҷуда кӯшиш мекунад, ки вазъи иҷтимоиву иқтисодии наврасону ҷавонон мунтазам беҳтар гардида, барои рушди ҳамаҷонибаи онҳо ҳамаи шароити зарурӣ фароҳам оварда шавад. Ин аст,

ки дар замони истиклолияти давлатӣ дар ҷаҳонбинӣ ва назару андешаи ҷавонон таҳаввулоти кулӣ ба вучуд омада, имрӯз гуфтору рафтор, одобу ахлоқ ва муносибати онҳо ба зиндагӣ бамаротиб беҳтар гардидааст ва ҷавонони мо ҳоло дар корҳои давлативу ҷамъиятӣ саҳми арзишманд гузошта истодаанд.

Имрӯз дар ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳим, аз ҷумла таҳкими пояҳои давлатдорӣ, рушди муназзаму устувори ҳамаи соҳаҳои иқтисоди миллӣ, бунёди роҳҳо ва нақбу пулҳо, нерӯгоҳҳои хурду бузург, сохтмони иншооти иҷтимоӣ ва умуман дар раванди пешрафту ободонии кишварамон нақш ва саҳми ҷавонон басо арзишманд мебошад. Муҳимтар аз ҳама ин аст, ки барои амалӣ гардидани ҳамаи иқдомоти ватандӯстона ҷавонони мо бо дониши амиқ, ҷаҳонбинии муосир ва ҳисси баланди миллӣ муносибат мекунанд.

Боиси қаноатмандиву ифтихор аст, ки имрӯз ҷавонони мо доир ба мафҳумҳои хувияти миллӣ, худшиносиву ҳудогоҳӣ ва масъалаҳои ҷамъиятиву давлатӣ назари солиму огоҳона ва диди густурда доранд, ки ин нишонаи возеҳи ташаккулёбии мафкураи соҳибватанӣ ва ҳештаншиносии насли ояндасози мамлакат мебошад. Дар раванди давлатсозӣ ҷавонони мо дуруст дарк кардаанд, ки ширкати ғаёлона ва саҳмашон дар марҳалаи кунунии ободсозии ватан, пеш аз ҳама, ба манфиати ҳуди онҳо мебошад, зеро фардо ҳудашон дар ҳамин сарзамин зиндагӣ карда, масъулияти идораи давлат ва рушди онро ба зиммаи хеш мегиранд.

Ҳамчунин, қобили зикр аст, ки ҷавонони даврони истиклолият таҳаввулоту равандҳои ҷаҳони муосирро дуруст дарку таҳлил намуда, барои омӯзиши илму донишҳои замонавӣ, техникаву технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва забонҳои хориҷӣ пайваста азму талош мекунанд. Тараққӣ додани варзиш ва ташвиқу тарғиби тарзи ҳаёти солим дар байни наврасону ҷавонон низ яке аз самтҳои муҳимтарини ғаёлияти сохтору мақомоти давлатӣ маҳсуб меёбад, зеро наврасону ҷавонон ҳар қадар солим бошанд, давлату миллат низ ба ҳамон андоза нерӯманду тавоно мегардад.

Аз ин рӯ, ҷиҳати ҳавасманд гардонидани ғолибон ва ҷоизадорони мусобиқаҳои байналмилалӣи варзишӣ Ҷоизаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шудааст, ки то имрӯз дахҳо нафар варзишгарони тоҷик соҳиби он гардидаанд.

Маҳз дар давраи истиклолияти давлатӣ варзиши тоҷик густариши бесобиқа пайдо карда, варзишгарони ҷавони мо тавонистанд, ки бо иштироки ғаёлона ва ҳисси баланди ватандӯстонаи худ соҳиби ҷоизаҳои олимпӣ гардида, ба ифтихори пирузии онҳо Парчами давлатии Тоҷикистон парафшон ва дар гӯшаҳои мухталифи олам Суруди милламон садо диҳад. Бо вучуди ин, ҷавонони моро зарур аст, ки мунтазам ба машқу тамрин машғул шаванд, ба корҳои илмиву таҳқиқотӣ ва ихтироъкориву

навоарӣ чиддӣ муносибат кунанд ва бо дастовардҳои хеш Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ ба таври арзанда муаррифӣ намоянд.

Хизмати содиқона кардан ба Ватан - модар, ҳифз намудани марзу буми он ва хушёр будан дар ҳимояи манфиатҳои давлату миллат қарзи фарзандии ҳар як ҷавони бонангу номус ва далеру қавиירוда мебошад. Дар шароити бисёр мураккабу печидаи ҷаҳони муосир, хусусан, афзоиш пайдо кардани таҳдиду хатарҳои нав, аз қабилӣ экстремизму терроризм ҷавонони моро зарур аст, ки ба шукронаи давлати соҳибистиклолу соҳибихтиёр барои суботу пешрафти сарзамини аҷдодӣ ҷаҳду талош намоянд.

Хотиррасон менамоям, ки ифротгароиву хурофотпарастӣ сарчашмаи ҷаҳолату торикӣ буда, ба миллату давлат танҳо бадбахтӣ меорад ва ба рушду тараққиёти ҷомеаву давлат монеаи чиддӣ эҷод мекунад. Бо ин мақсад, ҷавонони мо бояд донишҳои сиёсиашонро пайваста тақвими диҳанд, аз таҳаввулоту босуръати ҷаҳони имрӯза мунтазам огоҳ ва барои ҳимояи манфиатҳои милливу давлатӣ доимо омода бошанд.

Ҷавонони мо бояд дарк намоянд, ки Ватани муқаддасамонро ба ҷуз ҳуди мо каси дигар обод нахоҳад кард. Ояндаи дурахшони Тоҷикистон ва зиндагии шоистаи мардуми он аз ҷавонони имрӯза вобаста мебошад. Зеро мо - насли калонсол ҳар қореро, ки аз дастамон меояд, ба хоҳири ободии Ватан, пешрафти Тоҷикистон ва суботу оромии кишвар анҷом дода истодаем. Дар навбати худ, ҷавонони мо вазифадоранд, ки бо истифода аз имкониятҳои фароҳамовардаи давлату Ҳукумати кишвар ҳарчи бештар ба омӯхтани илму дониш ва касбу ҳунар машғул бошанд, то ки фардои Ватан ва ояндаи миллатро ободу осуда гардонида тавонанд.

Соли ҷавонон эълон шудани соли 2017 насли ҷавонро вазифадор месозад, ки дар роҳи андуختани илму донишҳои муосир, азхудкунии касбу ҳунарҳои замонавӣ ва ободиву пешрафти Ватан бо ғайрату нерӯи ҷавонӣ ва бо қадамҳои устувор пеш раванд.

Итминон дорам, ки ҷавонони кишвари соҳибистиклоли мо ҳамеша нерӯи пешбаранда, ворисони арзандаи миллату давлат ва созандагони имрӯзу фардои Тоҷикистони соҳибистиклол хоҳанд буд.

Орзумандам, ки ҷавонони мо бо Ватан, миллат, забон ва ниёғони сарбаланди хеш ҳамеша ифтихор намоянд ва ҳифзи дастовардҳои истиклолият, тамомияти арзӣ ва амниятро осудагии Тоҷикистони азиз мақсаду мароми зиндагии онҳо бошад.

Дар охир ба тамоми ҷавонони бонангу номуси кишвар ва кулли мардуми шарифи Тоҷикистони азизамон сулҳу оромӣ, файзу баракати рӯзгор, бахту иқбол ва азму иродаи қавӣ орзу менамоям.

Рӯзи ҷавонон муборак бошад!

СУХАНРОНИИ АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ-ПЕШВОИ МИЛЛАТ, ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ЭМОМАЛӢ РАҲМОН БА ИФТИХОРИ РӮЗИ ҶАВОНОН, 23. 05. 2017

Ҷавонони азиз!

Ҳамаи шуморо ба ифтихори Рӯзи ҷавонон, ки яке аз ҷашнҳои фарахбахши Тоҷикистони соҳибистиклол мебошад, самимона табрик мегӯям.

Ҳамчунин, мехоҳам хотирнишон созам, ки пешбурди сиёсати давлат дар соҳаи ҷавонон аз солҳои аввали соҳибистиклолӣ яке аз самтҳои афзалиятноки фаъолияти Ҳукумати кишвар эълон гардидааст. Зеро асри XXI ҳамчун даврони пешрафти бесобиқаи илму технология моро водор месозад, ки барои тарбияи истеъдодҳо аз ҳисоби насли наврасу ҷавони кишвар, яъне ба воя расонидани кадрҳои замони нав ва номбардорони ояндаи миллат аз тамоми захираву имкониятҳои мавҷуда истифода намуда, чихати таълиму тарбияи шоиста ва камолоти маънавию ҷисмонии онҳо ҳамаи шароити заруриро фароҳам созем.

Ҳукумати Тоҷикистон аз оғози ба даст овардани истиқлолият ҳанӯз соли 1992 бо дарназардошти аҳаммият ва зарурати ташаккули сиёсати ҷавонон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон»-ро қабул намуд, ки иқдоми зикршуда нишонаи возеҳи таваҷҷуҳи хоссаи давлат ба табақаи фаъоли ҷомеа, яъне наврасону ҷавонон мебошад. Бояд гуфт, ки маҳз бо қабули ҳамин санад барои тарбияи насли замони нав, яъне ҷавонони ватандӯсту ватанпарвар ва дорои тафаккури муосир заминаи ҳуқуқӣ ва шароити мусоид фароҳам оварда шуд.

Самараи иқдомоту дастгириҳои доимии Ҳукумат аст, ки имрӯз ҷавонони мо бо азму иродаи қавӣ илму дониш ва касбу ҳунар меомӯзанд ва ба хотири ободиву пешрафти кишвари маҳбубамон фаъолона саъю талош менамоянд.

Давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон дар самти тарбияи кадрҳои ҷавон барои ҳамаи соҳаҳои иқтисоди миллӣ, дастгирии ҳамаҷонибаи мутахассисони ҷавон ва бехтар гардонидани вазъи иҷтимоиву иқтисодии онҳо пайваста кӯшиш дорад. Дар ин росто, ҷалби ҷавонон ба илм ва азхудкунии техникаву технологияҳои муосир аз самтҳои муҳимми сиёсати давлати мо ба шумор меравад. Мо чунин мешуморем, ки татбиқи пайгириҳои ин ҳадаф омили асосии рушди нерӯи инсонӣ, шартҳои муҳимтарини пешрафти устувори давлат ва тақвияти иқтисодии иқтисодии он мебошад.

Бинобар ин, Ҳукумат ба масъалаи боз ҳам бехтар ба роҳ мондани раванди таълим, баланд бардоштани сатҳи касбии устодону омӯзгорони муассисаҳои ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, инчунин, ҷалби мутахассисони

баладхитисос ба чараёни тарбияи кадрҳои оянда эътибори аввалиндарача медиҳад.

Дар калбу шуури ҷавонон парвариш кардани ҳисси баланди миллӣ, ватандӯстиву ватанпарастӣ ва ҳудогоҳиву худшиносӣ низ аз ҷумлаи масъалаҳои, ки устодону омӯзгорон, падару модарон, зиёӣён ва аҳли ҷомеа бояд ба он бо тамоми масъулият ва ҷиддият муносибат намоянд. Наврасону ҷавонони мо бояд дар ҷунин рӯҳия ба воя расанд, ки барояшон ҳар як пораи хоки Тоҷикистон азизу муқаддас бошад ва ҳифз кардани онро барои худ қарзи фарзандӣ ва шарафи бузург донанд.

Бо қаноатмандиву ифтихор меҳоҳам хотирнишон намоям, ки дар зарфи солҳои истиклолият дар кишварамон насли ҷавони дорои тафаккури давлатӣ ва содиқ ба арзишҳои давлатдории миллӣ ба камол расид ва итминон дорам, ки ин раванд дар оянда боз ҳам густариш хоҳад ёфт.

Мо бояд наврасону ҷавонро дар рӯҳияи эҳтиром ба муқаддасоти миллӣ, қонуниятӣ тартибот ва риояи ҳатмии талаботи қонун тарбия кунем, онҳоро аз таъсири харобиовари падидаҳои номатлуби замони муосир, аз қабилӣ ифротгарӣ, нашъамандӣ ва умуман, ҳама гуна ҷинояткорӣ эмин нигоҳ дорем ва тарзи ҳаёти солимро дар байни онҳо ҳарчи бештар тарғибу ташвиқ намоем.

Фарзандони азиз!

Шумо бояд ифтихор кунед, ки дар Тоҷикистони озоду соҳибхитӣ, дар ҷунин кишвари зебои биҳиштосо зиндагӣ доред ва ворисони фарҳангу тамаддуни камназир ҳастед.

Аз ин лиҳоз, сидқан дӯст доштани Ватан, ҳифз намудани манфиатҳои миллии он ва бо донишу маърифати замонавӣ дар арсаи байналмилалӣ ба таври шоиста муаррифӣ намудани Тоҷикистон бояд аз ҳадафҳои асосии шумо бошад.

Шумо - ҷавонон - умеду орзуи мо, татбиқкунандагони нақшаи ниҳати неки насли калонсол ва ормонҳои ҳазорсолаи миллати қадимаи тоҷик мебошед ва вазифадоред, ки ин масъулияти бузургро содиқонаву сарбаландона иҷро намоед. Зеро ояндаи Тоҷикистон шумо ҳастед ва тараққиёти минбаъдаи кишвари маҳбубамон, ки асосҳои мустаҳкамӣ он имрӯзҳо гузошта мешаванд ва таҳкими мақоми он дар ҷомеаи мутамаддини башарӣ аз саҳми фаъолонаи шумо дар ҳаёти иқтисодӣ ва сиёсӣ ҷамъиятии мамлакат вобаста мебошад.

Бо ибрази ҷунин орзуҳои неки бори дигар қулли ҷавонони соодатманди Тоҷикистон ва ҳамаи шумо, ҳозирини арҷмандро ба ифтихори Рӯзи ҷавонон самимона табрик гуфта, ба ҳар яки шумо саломатӣ, иқболи неки ва дар роҳи хизмат ба халқу Ватан ғайрату матонат ва азму иродаи қавӣ орзу менамоям.

Ҳамеша тансиҳат ва пирӯзу сарбаланд бошед!

**СУХАНРОНИИ АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ-
ПЕШВОИ МИЛЛАТ, ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ЭМОМАЛӢ РАҲМОН БА ИФТИХОРИ ЧАШНИ 20-СОЛАГИИ
ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ДАР ВАРЗИШГОҶИ НАВБУНӢДИ ШАҲРИ
ВАҲДАТ, 27.06.2017**

**Ҳамватанони азиз!
Ҳозирини гиромӣ!**

Дар ин лаҳзаҳои идона кулли мардуми шарифи Тоҷикистон, ҳамватанони бурунмарзиамон, хурду бузурги сокинони шаҳри Ваҳдат ва ҳамаи шумо, ҳозирини арҷмандро ба ифтихори чашни бистумин солгарди ваҳдати миллӣ самимона табрик мегӯям ва ба хонадони ҳар як фарди Ватан сулҳу осоиш ва бахту саодат орзу менамоем.

Ин санаи воқеан таърихӣ барои халқи азизи мо бисёр муҳим мебошад, зеро он давлати ҷавону соҳибистиклоли тоҷиконро аз хатари нобудӣ ва миллатро аз парокандагӣ раҳо намуд ва ибтидои раванди барқарорсозии харобиҳои ҷанги таҳмилӣ ва созандагии Ватани маҳбубамон гардид.

Меҳоҳам маҳсус таъкид намоям, ки сулҳи тоҷикон таҷассуми олии майлу иродаи мардуми сулҳпарвари мо, яъне хизмати таърихӣ халқи қаҳрамони тоҷик мебошад.

Тоҷикистони соҳибистиклол дар зарфи бист соли баъди имзои Созишномаи сулҳ роҳи пурифтихорро тай намуд ва зарур аст, ки сабақҳои ин корномаи таърихӣ ба наслҳои имрӯзаву оянда ҳамчун раҳнамои зиндагӣ омӯзонида шаванд. Мо аз рӯзҳои аввал давлатдориро аз паёми сулҳ оғоз намудем ва ин сиёсатро ба хоштири оромиву осоиши кишварамон, хушбахтиву сарбаландии халқи азизамон ва наслҳои ояндаи мардумамон минбаъд низ идома медиҳем.

Ваҳдати миллии тоҷикон ганҷи бебаҳоест, ки бо ранҷу машаққати зиёд ва гузашта аз он, дар натиҷаи ҷонбозиву қурбонӣҳои ҳазорон нафар фарзандони фидоии миллат ба даст омадааст. Аз ин рӯ, мо вазифадорем, ки барои татбиқи ғояҳои ваҳдати миллӣ ва пойдорӣ он талош карда, бо мақсади эҳёву пойдорӣ арзишҳои миллӣ ва тавсеаи тафаккури давлатдорӣ миллиамон, ки асоси пешрафти Тоҷикистони азиз мебошад, сарҷамъона қору фаъолият намоем.

Боиси ифтихору сарбаландист, ки ба шарофати истиқлолият ва сулҳу суботи комил мо ба марҳалаи рушди устувор ворид гардидем ва ҳоло барои рӯзгори оромӣ осуда ва заҳмати созандаи мардуми сарбаланди тоҷик, инчунин, баргузориҳои ҳама гуна ҷорабинӣҳои сиёсӣ фарҳангӣ шароити мусоид фароҳам омадааст. Натиҷаи заҳмати содиқонаи мардуми шарифамон аст, ки имрӯз шаҳру ноҳияҳои мамлакат мунтазам тараққӣ

карда, ободу зебо мешаванд ва муҳимтар аз хама, сатҳу сифати зиндагии аҳоли торафт беҳтар мегардад.

Шаҳри Ваҳдат низ аз баракати соҳибистиклолӣ ва қору фаъолияти ватандӯстонаи сокинонаш хеле обод шуда, имрӯз ба як маркази пешрафтаи кишоварзӣ саноатӣ табдил ёфтааст. Соли 1997-ум ҳаҷми даромади бучети шаҳр ҳамагӣ 360 ҳазор сомони ро ташкил дода буд ва ин нишондиҳанда соли 2016-ум ба 117 миллион сомони баробар гардидааст. Яъне дар зарфи 20 сол бучети шаҳри Ваҳдат 328 баробар афзоиш ёфтааст.

Ҳамзамон бо ин, амалисозии барномаҳои давлатӣ имкон дод, ки дар шаҳри Ваҳдат соҳибқориву сармоягузори рушд ёфта, шумораи корхонаҳои истеҳсоли ҳамасола афзоиш дода шавад. Агар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ соли 1997-ум 11 миллион сомони ро ташкил дода бошад, пас ин рақам соли 2016-ум ба 243 миллион сомони баробар гардидааст.

Танҳо дар се соли охир ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатии шаҳр 41 баробар афзоиш ёфтааст. Дар ин давра дар шаҳри Ваҳдат ба маблағи беш аз 3 миллиард сомони 24 коргоҳу корхонаҳои истеҳсолии мучаҳҳаз бо таҷҳизоту технологияҳои муосир, аз ҷумла Корхонаи сементбарори бо иқтидори истеҳсолии солони 1 миллиону 200 ҳазор тонна семент ва Корхонаи истихроҷу холискории тиллои «Покруд» ба истифода супорида шуда, ҳазорон нафар сокино соҳиби ҷойи кори доими гардидаанд. Инчунин, мувофиқи Барномаи рушди иҷтимоиву иқтисодии шаҳри Ваҳдат барои солҳои 2016-2020 пешбини мегардад, ки тавассути ташкили корхонаҳои нави саноатӣ корқарди васеи ашӯи хом ба роҳ монда шуда, иқтидори истеҳсолии шаҳр тақвият бахшида шавад. Амалисозии тадбирҳои пешбинишуда имкон медиҳад, ки дар ояндаи наздик шаҳри Ваҳдат ба яке аз шаҳрҳои асосии саноативу аграрии мамлакат табдил дода шавад.

Сокинони шаҳри Ваҳдат ва деҳқонони асили он дар соҳаи кишоварзӣ, махсусан, парвариши меваю сабзавот ва ташкили гармхонаҳо, ниҳолпарвариву боғдорӣ, ҷорводориву парандапарварӣ ва корқарди маҳсулоти кишоварзӣ таҷрибаву шуҳрати зиёд доранд.

Танҳо соли 2016 дар шаҳри Ваҳдат ба маблағи 560 миллион сомони истеҳсол шудани маҳсулоти кишоварзӣ, ки нисбат ба соли 2000-ум 30 баробар зиёд мебошад, тасдиқи ин гуфтаҳо аст. Илова бар ин, дар шаҳр корҳои созандагӣ мунтазам вусъат гирифта, танҳо дар доираи омодагӣ ба таҷлили 20 — солагии Рӯзи ваҳдати милли бунёди ҷандин корхонаҳои нави корқард, мактабу муассисаҳои хизматрасонӣ, варзишгоҳи замонавӣ барои 25 ҳазор ҷойи нишаст ба анҷом расонида шуд.

Пешрафти соҳаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла маорифу тандурустӣ дар маркази таваҷҷуҳи доимии Ҳукумати мамлакат қарор дошта, дар шаҳри Ваҳдат барои беҳтар намудани шароити таълиму тарбия ва хизматрасониҳои тиббӣ ҳамасола тадбирҳои судманд амалӣ гардонида

мешаванд. Ба истифодаи мардум супоридани беморхонаи бисёрсоҳавӣ, марказҳои муосири саломатӣ ва бунгоҳҳои тиббӣ, инчунин, азнавсозии беморхонаи ҷумхуриявӣ бемориҳои сил аз ҷумлаи ҳамин тадбирҳо мебошанд. Инчунин, чандин осоишгоҳу истироҳатгоҳҳо таъмиру таҷдид гардида, бо қарори Ҳукумати мамлакат мавзеи Ромит минтақаи сайёҳӣ эълон карда шуд.

Дар доираи иҷрои ҷорабиниҳои пешбинигардида ояндаи наздик шаҳри Ваҳдат ба яке аз мавзӯҳои муҳимми сайёҳӣ табдил хоҳад ёфт. Бо дарназардошти ин ҳама, таҷлили бистумин солгарди ҷашни ваҳдати миллӣ дар шаҳре, ки ба ифтихори санаи барои халқамон таърихӣ, яъне ваҳдати миллӣ номгузори шудааст, барои ҳамаи ҳамватанон, баҳусус, сокинони заҳматқарину сарбаланди он басо рамзӣ ва боиси ифтихор мебошад.

Ҳамватанони азиз!

Ҳарчанд ки роҳи тайнамудаи Тоҷикистон дар ҷодаи ваҳдату якпорчагӣ ҳамвору яқсон набуд, вале мардуми шарафманди мо ба хоҳири таҳкими пояҳои давлатдорӣ миллӣ, ҳифзи марзу буми аҷдодӣ, сарчамъии миллат, густариши фазои сулҳу оромӣ ва тақвияти худшиносии миллӣ саъю талошҳои бесобиқа анҷом доданд ва итминони комил дорам, ки наслҳои оянда аз онҳо ҳамчун намунаи ватандориву ватандӯстӣ ёд хоҳанд кард.

Ҳар як фарди бонангу номус ва огоҳи ҷомеа бояд ҳамеша дар хотир дошта бошад, ки танҳо истиқлолияти озодӣ омилҳои муҳимтарини пойдевори давлат ва бақои миллат мебошад ва вазифаи ҳамаи мо, ки ба хоҳири ҳифзу тақвияти ин муқаддасоти миллӣ пайғирона кӯшиш намоем.

Бо мақсади таҳкими боз ҳам бештари ин дастовард зарур аст, ки мафҳумҳои истиқлолияти озодӣ ва ваҳдати миллӣ ба ғояи ҳамешагии созанда ва муттаҳидкунандаи ҷомеаи Тоҷикистони демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявӣ табдил дода шаванд. Зеро ин мафҳумҳо дар қалбу шуури шаҳрвандони кишвар ҳисси эҳтиром ба Тоҷикистони азиз ва муқаддасоти Ватанро устувор сохтанд ва ба онҳо эътимод бахшиданд, ки миллати куҳанбунёди тоҷик метавонад танҳо бо ҳамин ғояҳои наҷотбахш қорҳои бузурги ободкориву созандагиро ба анҷом расонад ва барои наслҳои оянда як кишвари ободу зеборо ба мерос гузорад.

Марҳалаи начандон тӯлонии таърих собит сохт, ки тоҷикон дар ҳақиқат миллати соҳибмаърифату тамаддунсоз, ватандӯсту ватанпарвар ва сулҳпарвару таҳаммулгаро буда, метавонанд бо ваҳдату сарчамъии худ ҷомеаи пешрафтаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявиро бунёд намоянд. Дар робита ба ин, ҳамаи мо — мардуми Тоҷикистон вазифадор ҳастем, ки дастовардҳои бузурги таърихӣ – истиқлолияти озодӣ ва ваҳдати миллиро гиромӣ дорем, эҳтиёт кунем, ояндабинӣ дурандеш бошем, Ватани маҳбубамонро ҷун модари азизи худ дӯст дорем.

Ҳар як шахрванди кишвар, сарфи назар аз мансубияти миллӣ, ҷаҳонбинӣ ва ақидаи сиёсии худ, бояд дарк намояд, ки ҳам рушди минбаъдаи ҷомеа ва ҳам умеду орзуи ӯ танҳо дар сурати пойдорӣ сулҳу субот, истиқлолияту озодӣ ва ваҳдати миллӣ амалӣ шуда метавонад.

Имрӯз мо шоҳиди воқеаҳои даҳшатноку фочиаборе мебошем, ки дар гӯшаҳои гуногуни ҷаҳон идома доранд. Бар асари торафт вусъат гирифтани фаъолияти гурӯҳҳои экстремистиву террористӣ хатари аз байн рафтани баъзе давлатҳо ба воқеият табдил ёфта, ҳатто дар кишварҳои пешрафта ҳодисаҳои даҳшатноки террористӣ рух дода истодаанд. Мушоҳидаи аҳволи одамоне, ки барои зинда мондани худ ва фарзандонашон аз баҳри манзили зист ва Ватани хеш гузашта, ба давлатҳои амну ором фирор мекунанд ва дар ин роҳ ҳазорон нафари онҳо қурбон мешаванд, ҳар як шахси солимфикрро ба андеша водор месозад.

Ҷиҳати ҳифзи амнияти давлат, суботу оромии ҷомеа, таҳкими минбаъдаи истиқлолияту озодӣ, ваҳдати миллӣ ва таъмин намудани пешрафту ободии Ватани азизамон дарки дурусти манфиатҳои милливу давлатӣ, шаъну шараф ва ғурури ватандорӣ бисёр муҳим мебошад, яъне ҳисси баланди миллӣ ва ифтихор аз шахрванди Тоҷикистон будан ба ҳайси омили меҳварии муттаҳидсози ҷомеа дар зехну шуури ҳар як шахс бояд нақши муассир дошта бошад. Ҳамчунин, хотирнишон менамоем, ки дар шароити бисёр мураккабу печидаи ҷаҳони муосир мо бояд ҳамеша хушёру зирак бошем, ба дасисаву фиреби ҳар гуна нерӯҳои манфиатҳои бегона фирефта нагардем ва мардумро ба номи истиқлолияту озодӣ ва пешрафти ояндаи Ватанамон муттаҳиду сарчамъ нигоҳ дорем.

Ман бо халқи сарбаланд ва бунёдкори Тоҷикистон ифтихор менамоем ва эътимоди комил дорам, ки бо дастгирии мардуми соҳибмаърифатамон мо ҳама гуна мушкилоти рӯзгорамонро бартараф мекунем, нияту нақшаҳои неки оғозкардаамонро бо заҳмати ахлонаву содиқона амалӣ мегардонем, таҳкими пояҳои давлатдорӣ миллӣ ва пешрафти кишвари соҳибистиклоламонро таъмин менамоем.

Итминон дорам, ки муттаҳидиву ягонагӣ ҳамчун сарчашмаи бахту иқболи миллати тоҷик, пешрафти давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявии Тоҷикистон ҳамеша муқаддасу бегазанд ва пойдору устувор мемонад ва роҳи моро ба сӯйи татбиқи нақшаву ҳадафҳои тақдирсоз равшан месозад. Шубҳае нест, ки дар амри ободонии Ватани маҳбубамон ва таҳкими иттиҳоду ҳамбастагии миллати бостониамон соқинони бонангу номус ва сарбаланду заҳматпешаи шаҳри Ваҳдат минбаъд низ пешсаф ва намуна хоҳанд буд.

Бори дигар чашни фархундаи ваҳдати миллиро ба халқи азизи Тоҷикистон ва ҳамаи шумо, ҳозирини арҷманд, муборакбод гуфта, орзумандам, ки сулҳу субот дар кишвари маҳбуби мо ҷовидон бошад!

Президент

Бигзор, хуршеди сулҳу ваҳдат ва дӯстиву бародарӣ дар фазои Тоҷикистони озоду соҳибистиклол ҳамеша нурафшонӣ намояд!

Бигзор, ваҳдату ягонагии халқи куҳанбунёд ва сулҳпарвару тамаддунсози тоҷик то абад поянда бошад!

Қашни ваҳдати миллӣ муборак, ҳамватанони азиз!

ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ ДАР ШАРОИТИ ҶАҶОНИШАВӢ: ҲОЛАТ, МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМО

Камолова Х.К. – н.и.ф., дотсенти кафедраи илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 918-65-90-61

Дар мақола таъкид карда мешавад, ки давлат барои расидан ба мақсад ва иҷро намудани вазифаҳои дар назди худ гузошта, бояд мучахҳаз ба дастгоҳи коршоями идорӣ ва иҷрокунандае бошад, ки чунин масъулияти давлатро ба таври шоиста амалӣ намояд.

Муаллиф иброз медорад, ки барои иҷро намудани дилхоҳ вазифа муассиса, пеш аз ҳама, бояд дорои устувории ташкилӣ бошад ва он дар навбати худ, иборат аз сохторҳои ҷузъи ташкилот буда, худ дар маҷмӯъ низоми муайянеро ифода мекунад.

Вожаҳои калидӣ: сиёсат, идоракунии, дастгоҳи коршоям, устувории ташкилӣ, падидаи давлатӣ-ҳуқуқӣ, захираҳои инсонӣ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллӣ, субъекти идоракунии давлатӣ, омилҳои инсонӣ, ҷаҳонишавӣ, асли соҳибхотӣ, ифротгароӣ, этикаи хизмати давлатӣ, фаъолияти бенефсон

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Камолова Х.К. – к.ф.н., доцент кафедры социально-гуманитарных наук Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 918659061

В статье подчеркивается, что государство для достижения своих целей и выполнения задач, стоящих перед ней должен иметь работоспособный исполнительный управленческий аппарат, который надлежащим образом осуществляет функцию управления государством.

Автор считает, что для выполнения любой задачи, прежде всего, должна существовать организационная стабильность, которая в свою очередь, состоит из составных структур самой организации отражающих определённую систему управления.

Ключевые слова: политика, управление, работоспособный аппарат, организационная стабильность, государственно-юридическое явление, человеческие ресурсы, органы государственного управления, местные органы, субъект государственного управления, человеческий фактор, глобализация, принцип суверенности, экстремизм, этика государственной службы, безупречная деятельность

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE AGE OF GLOBALIZATION: STATE, PROBLEMS AND PROSPECTS

Kamolova H.K. - Candidate of Philosophy, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Sciences of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str. 33, phone: (+ 992) 918659061

The article emphasizes that the state in order to achieve its goals and fulfill the tasks that it faces must have a workable and executive management apparatus that properly performed the function of governing the state.

The author believes that to fulfill any task, first of all, there must be organizational stability, which in its turn consists of the complex structures of the organization itself reflecting a particular management system.

Keywords: politics, management, efficient apparatus, organizational stability, state and juridical phenomenon, human resources, government bodies, local bodies, government, human factor, globalization, principle of sovereignty, extremism, public service ethics, impeccable activity

Пеш аз шарҳ додани аҳамияти сохтори ташкилии идораи давлат ва моҳияти он дар идоракунии давлатӣ месазад, ки ба мафҳум ва моҳияти худи сохтори ташкилӣ андаке маълумоти мухтасар дода шавад. Мусаллам аст, ки давлат барои ноил гардидан ба мақсад ва иҷро намудани вазифаҳои дар назди худ гузошташуда, бояд дастгоҳи марғуби идоракунии ва иҷроияро дошта бошад, ки ин масъулияти давлатро амалӣ наояд. Ҳатто бидуни идоракунии давлатӣ, барои кори муайянеро иҷро намудан он қор аввалан ташкил қарда мешавад, ҷанбаҳои иҷроии он муайян қарда мешаванд, мақсад ва вазифаҳои дар байни иҷроқунандагонӣ мушаххас тақсим қарда мешаванд ва ҳар як иҷроқунанда қори мувофиқ ба имконият ва вақолати худро иҷро мекунад ва вақте ки ҳамаи он ҷамъоварӣ мегардад, маълум мешавад, ки дар ҳолати фаъолияти шоиста намудан ва иҷро гардидани вазифаҳои гузошташуда аз тарафи ҳамагон дар маҷмӯъ вазифаҳои иҷро шудаанд ва дурри мақсуд ба даст омадааст.

Барои иҷро намудани дилхоҳ вазифа муассиса, пеш аз ҳама, бояд аз устувории ташкилӣ бархӯрдор бошад, устувории ташкилӣ, дар навбати

Идоракунии давлатӣ

худ, маҳз аз ҳамон сохторҳое иборат мебошад, ки чузъи муассиса ҳастанд ва дар маҷмӯъ низоми муайянеро ифода мекунанд. “Сохтори ташкилии идораи давлатӣ - ин падидаи махсуси давлатӣ-ҳуқуқӣ буда, аз табиати ҷамъиятӣ-сиёсӣ, нақши иҷтимоӣ-функционалӣ, мақсад ва мундариҷаи идораи давлатӣ дар ҷомеа вобастагӣ дорад. Он шомили ҷузъиёти зерин мебошад: ҳайати муайян, ташкил ва робитаи устувори захираҳои инсонӣ, воситаҳои техникӣ, ки аз ҷониби ҷомеа барои ташаккул ва амалишавии таъсиррасонии идорӣ ва дастгирии қобили ҳаёт будани ҳуди субъекти идоракунии ҷудо шудаанд. Давлат, ки бо амалисозии ҳокимияти сиёсӣ машғул аст, бидуни мақомоти муайян вазифаҷояшро иҷро карда наметавонад. Мақомоти давлатӣ чун қисми таркибии давлат сохтори ба худ хос доранд, ки онро дастгоҳи давлатӣ меноманд. Дастгоҳи давлатӣ аз низоми мақомоти давлатӣ иборат аст, ки ба воситаи онҳо ҳокимияти давлатӣ ва вазифаҳои (функсияҳои) давлат ба амал бароварда мешаванд. Дастгоҳи давлатӣ - аз мақомоти давлатӣ иборат аст, ки функсияи ҳокимиятро амалӣ месозанд. Дастгоҳи давлатӣ, воқеан дастгоҳи ҳокимият буда, воҳидҳои таркибии он аз номи давлат ҳамчун намоёндагони ҳокимият вақолатҳои ҳокимиятиро иҷро мекунанд. Дастгоҳи давлатӣ - дастгоҳи идоракунии сиёсӣ буда, бо танзиму идораи ҳаёти сиёсии ҷомеа машғул аст, тамоюлҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишварро муайян мекунад”. [3,66-67]

Мақоми давлатӣ аз тарафи давлат барои амалӣ кардани мақсади вазифаҷояш вақолатдор карда мешавад. Дар баробари ин, мақомоти давлатӣ яке аз вазифаҳо ё чанд вазифаҳои давлатиро иҷро менамоянд. Масалан, Маҷлиси Олӣ, Президент ва Ҳукумати Тоҷикистон метавонанд чандин вазифаҳои давлатиро иҷро намоёнд. Вазоратҳо бошанд, ба идораи соҳаи мушаххаси давлат машғуланд. Мувофиқи сатҳи фаъолияти худ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ба мақомоти олию марказӣ ва маҳаллӣ тақсим мешаванд. Тибқи Конститутсия ба мақомоти олию ҳокимияти давлатӣ – Маҷлиси Олӣ, Президент, Суди конституционӣ, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ, Прокурори генералии Тоҷикистон дохил мешаванд. Мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ – Ҳукумати Тоҷикистон, вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва идораҳои мебошанд, ки дар миқёси ҷумҳуриявӣ фаъолият мекунанд. Мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ аз маҷлиси маҳаллии вакилони халқ, ҳокимияти маҳаллии вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо, саридора, раёсат, идора ва шубҳаҳои онҳо, судҳои вилоятӣ шаҳр ва ноҳияҳо иборат аст. Ҳамин тавр, мақоми давлатӣ (мақоми давлат, мақоми ҳокимияти давлатӣ, мақоми худидораи маҳаллӣ) ин сохтори ягонаи ҳокимият буда, барои амалӣ намудани мақсад ва вазифаҳои ба давлат воғузуршуда таъсис дода мешавад.

Набояд фаромӯш кард, ки субъекти идораи давлатӣ дар маҷмӯъ давлат, яъне халқи дар он муттаҳидшуда мебошад ва дар давлат дастгоҳи ягонае мавҷуд аст, ки дар он ҳар як мақомоти давлатӣ бо

мақомоти дигари давлатӣ ва фаъолияти хамарӯзаи мардум робита дорад. Шакли низомноки идораи давлатӣ, пеш аз ҳама, дар сохтори ташкилии он таҷассум меёбад, дар он ҷо мақомоти алоҳидае, ки аз якдигар ҷудо бошанд, вучуд надорад ва фаъолият дар маҷмӯъ ба роҳ монда шудааст ва таҳти таъсири он объектҳои идорашаванда рушд менамоянд. Дар ҷараёни таҷдиди сохтори ташкилии давлат, ислоҳоти он ва тағйир додани он мо бояд ҳатман ба омили инсонӣ аҳаммияти асосӣ диҳем, чунки инсонҳоянд, ки механизм ва дастгоҳи давлатро ба ҳаракат мебароранд ва рушди босубот ва устувори давлат ба дурбинию салоҳияти онҳо вобаста аст.

“Равандҳои муосири ҷаҳонишавӣ, ки хусусияти умумиро касб намуфтаанд ба яке аз аркони давлатдорӣ муосир – идораи давлатӣ низ таъсиргузоранд ва гуфтан мумкин аст, ки то як андоза метавонанд муайянкунандаи рушду нумӯи он ва ё баръакс, заифию нотавонии он бошанд. Ҷаҳонишавӣ дар шароити муосир ҳамчун мафҳум ба яке аз категорияҳои серистифодатарин мубаддал гардидааст ва мусалламан, дар зерин таъсири ин раванд идораи давлатӣ низ тағйирпазир аст. Махсусан, ин ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва соири давлатҳои, ки милли ҳастанд ва рӯ ба рушд ҳастанд, дахл дорад”.[4,232]

Умуман бояд зикр кард, ки ақидаҳо, фикрҳо дар бобати решаҳои ҷаҳонишавӣ хеле гуногунанд. Таърихшиносон онро яке аз марҳилаҳои капитализм (сармоядорӣ) арзёбӣ мекунанд. Иқтисодшиносон огози онро аз пайдоиши трансмиллӣ шудани бозорҳои молиявӣ ҳисоб мекунанд. Сиёсатшиносон дар паҳн шудани ташкилотҳои демократӣ таъҷиб мекунанд. Фарҳангшиносон пайдоиши ҷаҳонишавиро бо фарбишавии фарҳанг (вестернизатсия) аз он ҷумла бо экспансияи иқтисодии амрикоӣ алоқаманд мекунанд. Дидгоҳҳои иттилоотӣ-технологӣ низ бобати фаҳмонидани он вучуд доранд. Ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва сиёсӣ фарқ карда мешаванд. Ба сифати субъекти ҷаҳонишавӣ регионализация (минтақашавӣ) баромад мекунад, ки он таъсири якҷо шудани ташаққули қутбҳои ҷаҳонӣ рушди иқтисодӣ ва технологӣ мебошад”.[4,233]

Сотсиологҳои олмонӣ У. Бек қайд менамояд, ки “бешубҳа, ҷаҳонишавӣ яке аз истилоҳи серистифода ва суистифодашуда ва дар айни замон хеле нофаҳмо, аз лиҳози сиёсӣ хеле калимаи самаранок (шиор, яроқ дар баҳс) гардидааст ва дар ояндаи наздик чунин боқӣ хоҳад монд.

Ҷаҳонишавӣ раванди нави зодаи қарни XX нест. Ин раванд панҷ садсола пеш арзи вучуд карда, бо мафҳумҳои аз қабилҳои тақсими байналхалқии меҳнат, либерализатсияи бозорҳои мол ва савдо маълум буд. Ҷамъамон бояд қайд кард, ки далелҳо ва нишондиҳандаҳои оморӣ онро нишон медиҳанд, ки равандҳои муосир бо сифатан тағйирёбии муносибатҳои байналмилалӣ иқтисодӣ ва молиявӣ амиқан мутафовитанд.

“Ҷаҳонишавӣ равандест, ки ҳам ба иқтисодиёт, ҳам ба сиёсат ва ҳам ба фарҳанг таъсири хеле густурда дорад. Омилҳои зикршуда аз таъсири ҷаҳонишавӣ дур набуда, баръакс, дар зерин таъсири он қарор доранд ва

вобаста ба он тағйирпазиранд. Аммо чанбаи асосии ҷаҳонишавӣ ва ё муҳаррики асосии он ин бешубҳа иқтисодиёт аст. Баҳамоии иқтисодии кишварҳо ва муносибатҳои тангтанги давлатҳо дар умури иқтисод чанбаи муҳими ҷаҳонишавӣ мебошанд”.[4,236]

“Дар шароити ҷаҳонишавӣ хатарҳои баҳри давлати милли, ки онҳо қазиябор ҳастанд, зиёд мешаванд. Тезутунд ва ғайришудани гурӯҳҳои ҷинойтпеша ва ғайришудани ҷинойткории байналмилалӣ мутташакил, терроризм, экстремизм низ зиёд мешавад. Давлат дар ин шароит маҷбур аст то ҳарҷоти ҳарбӣ ва амнияти худро боло барад. Ин қазияро метавон танҳо дар асоси ҳамгироии хеле ғайришудани давлатҳо ҳал намуд. Яъне ҳамкорӣ байни давлатҳо дар ин қарина бояд хеле ғайришудани ва ба тариқи густарда ба роҳ монда шаванд. Аммо аз нуқтаи назари мо ба омилҳои дохилӣ низ мо бояд аҳамияти аввалиндараҷа диҳем. Яъне давлат ҳамчун субъекти идоракунонда бояд, пеш аз ҳама, ба суботи дохилӣ аҳамияти аввалиндараҷа диҳад, нагузорад, ки муносибатҳои иҷтимоӣ тезутунд шаванд, норозигии мардум ба авҷи худ расанд, низомиҳои иҷтимоӣ зиёд гарданд, эътимоди мардум ба давлат кам гардад, гуфтугӯи байни давлату ҷомеаи шаҳрвандӣ заиф ва ба тарзи лозима сурат нагирад. Давлат, дастгоҳи давлатӣ, хизмати давлатӣ бояд ғайришудани худро мунтазам пайгирӣ намоянд ва ба самаранокии ғайришудани худ баҳо диҳанд, омилҳои камсамар дар ғайришудани ошкор карда шаванд”.[4,244-245]

“Ҷаҳонишавӣ ба салоҳиятнокии мансабдорони давлат хеле талаботҳои сахтро пешбинӣ мекунад. Ҷаҳонишавӣ босалоҳиятӣ, бодонишӣ, зирак ва миллатдӯст будани мансабдорону хизматчиёноро тақозо мекунад. Аз онҳо пеш аз ҳама кордонӣ, малакаю донишҳои амиқи назариявии замонавӣ ва марбут ба соҳаи мушаххасро талаб мекунад. Мансабдорон дар шароити ҷаҳонишавӣ ҳуқуқ ба ҳатогӣ надоранд, чунки як ҳатогии ночиз дар ин шароит метавонад ба фожиа мубаддал шавад. Технологияи идораи давлатӣ бояд хеле пурсамар карда шавад. Давлат, мансабдорони давлатӣ ва хизматчиёни давлатӣ ҳар як қору ғайришудани худро бояд дар асоси фоида овардан ба ҷамъият ва самаранок будан баҳо диҳанд. Пайваста қору рӯзмарии худро пайгирӣ намоянд, ғайришудани касбии мақоми худро дар асоси илман асоснок ба роҳ монанд, ба худсарӣ ва босалоҳиятӣ роҳ надиханд, аз мансаб сӯистифода накунанд, ба сифати қарорҳои баровардан худ аҳамияти басо ҷиддӣ диҳанд ва давлатро ба сифати ниҳоди хизматрасон ба ҷомеа тавонону қавӣ созанд”.[4,248]

Ҳамин тариқ, тибқи Кодекси одоби хизматчиёни давлатӣ ва аз нуқтаи назари этикаи хизматӣ давлатӣ ҳам дар ҳама ҳолат аз рӯйи талаботи Кодекси одоби хизмати давлатӣ рафтор намудан ё худ риояи ахлоқи сиёсӣ омилҳои манфиат ва шарофати инсон мегардад.

“Ҷазоли дар раванди идораи давлат ба мақоми вазир диққати махсус медиҳад. Вазир сиёсати подшоҳро воқеӣ мегардонад. Вазир бояд ҳислатҳои донишмандию хирадмандӣ, меҳрубонӣ, ростгӯӣ, нақӯкориро дошта бошад. Ё садоқатмандона вазифаашро иҷро намояд, садди роҳи ҳар

гуна амалҳои манфӣ дар идораи давлат гардад. Бо маслиҳати худ подшоҳро аз қабули қарорҳои нодуруст гардонад. Вазир бояд шахси пир ва варзида бошад”.[2,91]

Дар замони муосир нисбат ба риояи ахлоқи сиёсии хизматчиёни давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Кодекси одоби хизматчиӣ давлатӣ расман амал мекунад, ки маҷмӯи қоидаҳои рафтори хизматчиӣ давлатии мақомоти иҷроияи марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки ҳислати ахлоқии фаъолияти касбии онро таҷассум намуда, аз санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, арзишҳои эътирофшудаи ахлоқи инсонӣ ва талаботи маънавии ҷамъият ба хизмати давлатӣ равона карда шудааст. Хизматчиӣ давлатӣ, ки мансаби роҳбарикунандаро ишғол менамояд, бояд барои дигар хизматчиёни давлатӣ дар муносибати касбӣ бо уҳдадорҳои худ, фаъолияти бенуқсон, хайрхоҳӣ ва тавачҷуҳ доштан ба одамон намуна бошад ва дар миёни тобеони худ барои ташаккули одоб ва вазъи мусоид барои кор мусоидат намояд.

Хулоса. Идораи босалоҳият ва ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ хатман дар асоси донишҳои назариявии қавӣ ва амалишаванда сурат мегирад. Танҳо дар асоси таҷриба ва хатогиҳо ба пеш рафтан кори савоб нест. Ташаккули донишҳои назариявӣ бо роҳи аз худ намудани консепсияҳои муосир, илму фановарӣ ва мушаххасан маводи илмию таълимӣ сурат мегирад. Имрӯз вақти он расидааст, ки мо идораро дар ҳамаи ҷабҳаҳо дар асоси донишҳои илман асоснокшуда ва муосир ба роҳ монем. Идораи давлатии муосир ин ба тарзи самаранок қонеъ намудани талабот ва интизориҳои ҷомеа мебошад. Он инъикоси ормонҳо ва иродаи мусбати мардум буда, бояд маҳз дар қаринаи мардумсолорӣ амалӣ шавад.

Имрӯз аз ҷониби ҳама он нукта дарк шудааст, ки талабот ва интизориҳои мардум аз давлат рӯзафзун мебошанд. Ва ин тамоюл минбаъд низ идома хоҳад дошт. Дар ин шароит, ки захираҳои истифодашавандаи сайёра ва мушаххасан, давлатҳо дар ҳоли коҳиш ёфтан қарор доранд, идоракунии босалоҳияти илмӣ аз аҳаммияти беш аз пеш бархӯрдор мебошад. Барои сифати шоиста ва сазовори зиндагии инсон ва шаҳрвандро таъмин намудан идоракунии бояд бо тамоми донишҳои муосир мучахҳаз шуда бошад.

Бояд тазаққур дод, ки идораи давлатӣ ва идораи маҳаллии муосири кишвар ҳамчун низомҳои идоракунии бояд дар асоси ҳислати пешсаф будан дар умури идораи қорҳои ҷамъиятӣ фаъолият намоянд, яъне масъалаҳоро дар ҷанин пайгирӣ намуда, онро ҳал намоянд, на ин ки дунболоғирӣ кунанд.

Идоракунии давлатӣ

Адабиёт

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. 2-ое изд. доп. М.: Омега-Л, 2004-573 с
2. Зокиров Г.Н. Сиёсатшиносӣ. Душанбе: “Эр-Граф”, 2010
3. Кнорринг В.И. Основы государственного и муниципального управления. М.: Норма, 2005
4. Муллоев Д. Назарияи идораи давлатӣ. Душанбе: “Эр-Граф”, 2013

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА В РЕСПУБЛИКЕ
ТАДЖИКИСТАН: СТАНОВЛЕНИЕ, РЕФОРМА И ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ**

Б. П. Ализода – кандидат филологических наук, доцент, главный научный сотрудник НИИ государственного управления и государственной службы Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 228 91 51. E-mail: b.p.alizoda63@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы формирования государственного управления и государственной службы и перспективы их развития в Республике Таджикистан. Также исследуется реформа в этой области и её результаты.

Автор констатирует, что в области государственного управления и государственной службы в годы независимости были достигнуты определённые успехи, наряду с этим в статье рассматриваются некоторые перспективы развития важных направлений и приводятся конкретные предложения.

***Ключевые слова:** Республика Таджикистан, государственная независимость, государственное управление, государственная служба, развитие государственной службы, закон, указ, концепция, реформа государственного управления, стратегия реформы управления, перспектива развития государственных служащих*

**ХИЗМАТИ ДАВЛАТӢ ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН:
ТАШАККУЛ, ИСЛОҲОТ ВА ДУРНАМОИ РУШД**

Б.П.Ализода – номзоди илмҳои филологӣ, дотсент, сарҳодими илмии Пажӯҳишигоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Донишкадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 228 91 51. E-mail: b.p.alizoda63@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои ташаккул ва дурнамои рушди идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардидааст.

Ҳамчунин, дар мақола ислоҳоти идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва натиҷаҳои он мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Муаллиф зикр намудааст, ки хизмати давлатӣ ва ислоҳоти идоракунии давлатӣ дар замони истиқлол ба дастовардҳои назаррас ноил

гардидааст. Дар баробари ин, дар мақола масъалаҳои муҳими самтҳои асосии дурнамои рушди таҳкими хизмати давлатӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуда, пешниҳодҳои мушаххас оварда шудааст.

***Вожаҳои калидӣ:** Ҷумҳурии Тоҷикистон, истиқлолияти давлатӣ, идоракунии давлатӣ, хизмати давлатӣ, рушди хизмати давлатӣ, қонун, фармон, концепсия, ислоҳоти идоракунии давлатӣ, стратегияи ислоҳоти идоракунии, дурнамои рушди хизматчиёни давлатӣ.*

CIVIL SERVICE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: FORMATION, REFORM AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

***B.P. Alizoda** - Candidate of Philology, Associate Professor, key specialist of Research Institute of Public Administration and Civil Service, Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan. 734003, Dushanbe, Said Nosir str.,33, phone: (+992) 228 91 51. E-mail: b.p.alizoda63@mail.ru*

The article deals with the formation of public administration and civil service and their prospects in the Republic of Tajikistan. The reform in this area and its results are also being investigated.

The author notes that in the field of public administration and civil service in the years of independence, certain progress has been made, along with this article examines some prospects for the development of important areas and provides specific proposals.

***Key words:** the Republic of Tajikistan, state independence, public administration, public service, development of public service, law, decree, concept, public administration reform, management reform strategy, development prospects for civil servants*

Становление государственной службы в ее современном понимании тесно связано с новейшей историей государственности таджиков. Приобретение независимости наряду с другими задачами обусловило необходимость реформирования государственного управления в стране и развития государственной службы.

Институт государственной службы в Республике Таджикистан находится в стадии развития. С принятием Конституции Таджикистана 1994 г. государственная служба приобрела прочную конституционно-правовую базу. Именно в Конституции закреплены основополагающие положения, которые прямо или косвенно относятся к данному институту.

В дальнейшем при формировании системы государственного управления и государственной службы в стране была создана новая нормативно - правовая база. 13 ноября 1998 года был принят Закон

Республики Таджикистан «О государственной службе», который заложил правовую основу организации и функционирования государственной службы в государственных органах.

С учетом необходимости организации современной системы государственной службы Указом Президента Республики Таджикистан от 25 января 2001 года было создано Управление (ныне Агентство) государственной службы при Президенте Республики Таджикистан. Через год был организован Институт повышения квалификации государственных служащих, на его базе в 2013 году был создан Институт государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, который сегодня является важным центром не только повышения квалификации, но и подготовки и переподготовки кадров государственной службы.

Наряду с этим, Указ Президента Республики Таджикистан от 15 марта 2006 года «Об утверждении Стратегии реформы системы государственного управления Республики Таджикистан» [8] содействовал укреплению системы государственного управления и создал условия для эффективности государственной службы.

Комплекс мер, предусмотренных Стратегией, имеют краткосрочный, среднесрочный и долгосрочный характер. Реализация Стратегии будет содействовать устойчивости и повышению эффективности государственного управления Таджикистана.

Реформа системы государственного управления Республики Таджикистан была предусмотрена до 2015 года. Однако если смотреть на пройденный путь и процесс реформы системы государственного управления и государственной службы начиная с 2006 года, то увидим, что мы шаг за шагом движемся вперед, совершенствуя ее.

Прежде всего, за этот период в значительной степени были усовершенствованы нормативно-правовые основы государственного управления и государственной службы.

Закон Республики Таджикистан “О государственной службе” в новой редакции, разработанный с учетом международных норм и опыта, был принят 5 марта 2007 года и создал реальные предпосылки реформирования государственной службы. Так, на основе данного Закона были приняты постановления Правительства Республики Таджикистан “Об утверждении Концепции реформирования государственной службы Таджикистана” [7] и от 31 августа этого же года “Об утверждении Программы реформировании государственной службы Республики Таджикистан”.

Государственная служба играет важную роль в обеспечении развития государства и государственности и создании стабильной социально – политической и культурной сфер общества. В связи с этим реформирование государственного управления Республики Таджикистан, является одним из важнейших приоритетов национального развития.

Важнейшей задачей реформы государственной службы является разработка и реализация современных методов управления, соответствующих условиям демократизации общества и доказывающих свою состоятельность в практике развитых государств. В этом контексте на первый план выходит повышение уровня качества государственного управления, которое зависит от знаний, опыта, мастерства, ответственности, инициативности профессионализма и компетентности государственных служащих

Правительство Республики Таджикистан уделяет особое внимание вопросам создания необходимых условий для развития социальных сфер, в частности, вопросам подготовки, переподготовки и повышения квалификации управленческих кадров

В Таджикистане, как и в других странах СНГ, проводятся административные реформы, направленные на повышение эффективности государственного управления и государственной службы. Созданы законодательные основы для осуществления этих реформ. В марте 2006 года Указом Президента Республики Таджикистан была утверждена Стратегия реформирования системы государственного управления, направленная на совершенствование структуры центральных органов исполнительной власти. Правительство в августе 2007 года утвердило Программу реформирования государственной службы Таджикистана, приняты Концепция государственной кадровой политики Республики Таджикистан и Программа её реализации на 2009-2016 годы.

Несомненно, уровень и качество государственного управления зависит от знаний, опыта, мастерства, инициативности и профессиональных качеств государственных служащих.

Осуществление административных реформ тесно связано с совершенствованием системы обучения государственных служащих, на которое акцентировал свое внимание в Послании Маджлиси Оли Основоположник мира и национального единства-Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон еще в апреле 2008 года. «Уделить основное внимание подготовке высококвалифицированных и образованных кадров, обладающих широким мировоззрением, глубокими профессиональными и политическими знаниями, организаторскими способностями и компетентностью, навыками управления, ответственностью и чувством патриотизма, знающих иностранные языки и современные технологии».[1]

В условиях глобализации для защиты интересов государства особое значение в структуре государственной службы принадлежит системе непрерывного развития человеческих ресурсов государственных служащих. Сегодня имеется много данных (темпы роста научных знаний, динамика обновления технологии, развитие информационно-коммуникационных технологий и т.д.), которые свидетельствуют об одном: только для того, чтобы поспевать за временем, государственный

служащий должен всю жизнь напряженно развиваться в интеллектуальном отношении.

Опыт многих стран доказал, что государственная служба способна обеспечивать решение целого ряда исторических, политических, социальных, экономических, информационных и других задач. Соединение системы государственной службы, как функционального явления с качественным персоналом государственного управления создает условия рациональности и гуманизации взаимоотношений между государственными служащими и представителями гражданского общества и населением в целом.

История развития государственного строительства и государственного управления доказывает, что ни одно демократическое государство не может эффективно функционировать без высокопрофессионального государственного аппарата, государственной службы и её кадров. В мировой практике развития государственной службы нет единых стандартов и моделей государственной службы, применяемых во всех государствах и социально-экономических отношениях.

В то же время государственный аппарат должен функционировать постоянно, активно и системно. Быть единой, целостной, эффективной, открытой, демократической, конкурентной системой с развитым интеллектуальным ядром и состоять исключительно из профессиональных управленцев, с творческой атмосферой для раскрытия потенциала каждого государственного служащего.

Неслучайно одним из основных направлений реформирования государственной службы Республики Таджикистан является переосмысление ее исторических национальных аспектов и особенностей, социально-политической сущности, формирование систем ее управления, обеспечение взаимодействия государственных органов со структурами гражданского общества и координация деятельности государственных органов по вопросам формирования и развития их кадрового потенциала.

Дальнейшее реформирование государственной службы Таджикистана должно кардинально повысить её эффективность в интересах развития гражданского общества и укрепления государства, создания целостной системы государственной службы.

Государственная служба Таджикистана должна функционировать в интересах гражданского общества и её реформы, осуществляться в условиях гласности и при участии гражданского общества.

В своем Послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан Основоположник мира и национального единства-Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон отметил, что «Одним из важнейших вопросов дня является упорядочение отношений, связанных с государственной службой. Государственные служащие являются передовой и цементирующей силой государства и

государственности. В связи с этим они должны являть собой образец высокой дисциплины и самоотверженного преданного труда»[4].

Таким образом, государственная служба Таджикистана должна содействовать общественно - политической стабильности в обществе, доверию граждан к государственным органам и его чиновникам, эффективному функционированию органов государственной власти.

В современных условиях развития общества необходимо реформировать, развивать, определить дальнейшие перспективы развития государственного управления в целом, и национальной системы государственной службы в частности, использование в обозначенных целях богатого и обширного мирового опыта, является наиболее актуальным на сегодняшний момент для Республики Таджикистан.

Литература:

1. Эмомали Рахмон. Ответственность перед временем. Послание в Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 22 апреля 2002 года. – Душанбе, 2002.-С.7.

2. Стратегияи ислохоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи стратегияи ислохоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 15 март 2006 №1713”.

3. Концепсияи ислохоти хизмати давлатии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2007, № 289.

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2007, №3, мод.166; №6, мод.429; с.2010, №3, мод.158; с.2011, №6, мод.452; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2012, №900).

5. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тақмили сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 30 ноябри соли 2006

6. Стратегияи ислохоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2005-2015

7. Стратегия реформирования системы государственного управления Республики Таджикистан. Утв.Указом Президента Республики Таджикистан от 15 марта 2006 года, № 1718.-55с.

ТАРЗУ УСУЛҲОИ РОҲБАРӢ ДАР ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ

Темурзода М.О. – н.и.п., дотсент, мудири кафедраи захираҳои инсонии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел. : (+992) 919 025 817, E-mail: ataxonov1958@mail.ru

Муаллиф дар мақола таъкид менамояд, ки роҳбарӣ ё идоракунии муҳимтарин ҷузъи таъмини фаъолияти муназзами ҳар як муассиса, ширкат ё корхонаро ташкил намуда, низоми мураккаbero мемонад, ки он фаъолияти муассисаро ҳамоҳанг месозад, ягонагии он, нигоҳдорӣ ва рушд, дараҷаи ҳамкориҳо бо муҳити беруна ва ниҳоятан, ноил шудан ба ҳадафҳои матраҳшударо таъмин менамояд.

Муваффақият ва самаранокии муассиса бевосита ба роҳбар вобастагӣ дорад, ки он дигаронро ба қору иҷрои вазифа раҳнамун сохта, барои натиҷаҳои ниҳонии фаъолияти муассиса масъулияти шахсиро бар уҳда мегирад.

***Вожаҳои калидӣ:** идоракунии, роҳбар, масъулияти шахсӣ, ҳамоҳанг соختан, қабули қарор, маҳорат, истеъдод, истидлол, зердастон, фаъолияти ҷамъиятӣ, ҷанбаи равоишиносӣ, тайёрии касбӣ, қобилияти иртиботӣ, силсиламаротиб, ташаббускорӣ, марказгароии демократӣ, асли роҳбарӣ, иртиботи мутақобила, ҳавасмандкунии, масъулияти дастаҷамъӣ*

ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ РУКОВОДСТВА В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Темурзода М.О. – к.п.н, доцент, заведующий кафедрой управления человеческих ресурсов Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел. : (+992) 919 025 817, E-mail: ataxonov1958@mail.ru

Автор в статье констатирует, что руководство или управление является важнейшим компонентом в обеспечении нормальной деятельности каждой организации, предприятия, или компании, которое, подобно сложной системе, координирует деятельность организации, сохраняет её целостность, обеспечивает развитие и определённый уровень сотрудничества с другими предприятиями, что в конечном счёте способствует достижению намеченных целей.

Успех и эффективная деятельность организации напрямую связана с руководителем, который направляет подчинённых на выполнение их обязанностей и несёт персональную ответственность за конечные результаты деятельности предприятия.

Ключевые слова: управление, руководитель, персональная ответственность, скоординировать, принятие решения, мастерство, талант, мотивация, подчинённые, общественная деятельность, психологический аспект, профессиональная подготовка, коммуникативная способность, иерархия, инициативность, демократический централизм, принцип руководства, взаимосвязь, коллективная ответственность

PRINCIPLES AND METHODS OF MANAGEMENT IN PUBLIC ADMINISTRATION

Temurzoda M.O. – Candidate of Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Human Resources Management of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone.: (+992) 919 025 817, E-mail: ataxonov1958@mail.ru

:

The author states that governance or management is an essential component in ensuring the normal operation of each organization, enterprise, or company, like a complex system, it coordinates the activities of the organization, preserves its integrity, provides development and a certain level of cooperation with other enterprises, which ultimately contributes to the achievement of the goals.

The success and effective activity of the organization is directly connected with the manager, who directs subordinates to perform their duties and is personally responsible for the final results of the activity of this or that enterprise.

Keywords: management, leader, personal responsibility, coordinate, decision making, skill, talent, motivation, subordinates, social activity, psychological aspect, vocational training, communicative ability, hierarchy, initiative, democratic centralism, leadership principle, relationship, collective responsibility

Идоракунии одамон новобаста аз микёси массисаву корхона ва теъдоди ҳайати кормандони он, хоҳ 10, 20 ё 100 ё 200 нафар бошад, ҳамеша кори душвор ва масъулиятнок мебошад.

Зимнан, роҳбари ҷавон ҳанӯз тамоми моҳияти вазифаи идоракунии,

яъне чавҳари кори роҳбариро, ки дар назди ӯ матраҳ аст, дарк намекунад ва масъулияти томо барои қарорҳои қабулкардаи (ё қабул накарда) худ то охир эҳсос нахоҳад кард.

Бо мурури замон роҳбар на танҳо таҷрибаи идоракуниро пайдо мекунад, дар баробари ин, дар зехни ӯ шумори зиёди саволҳо ва масъалаҳои, ки ба он алоқаманд аст, пайдо мешавад. Ҳар қадар, ки шахс бештар ба роҳбарӣ ва идоракунии шуғл варзад, ҳамон қадар дар назди ӯ саволу масъалаҳои гуногун пайдо шудан мегиранд, зеро идоракунии ҳам ба монанди ҳирфаҳои дигар маҳорату истеъдодро талаб мекунад, яъне идоракунии - ин илм ва истеъдод аст!

Роҳбарон дар раванди идоракунии одамон бештар ба масъалаҳои истидлол (мотиватсия) ва ҳавасмандкунии таваҷҷуҳ менамоянд, ҳол он ки танҳо тарзу усули дуруст муайяншудаи идоракунии имкон медиҳад, ки нерӯи тамоми кормандони муассиса бо муваффақияти ҳарчи бештар ба кор бурда шавад.

Ҳар як муассиса, ширкат ё корхона низоми мураккаберо менамояд ва қисми ҷудонопазири он роҳбарият мебошад, ки он фаъолияти муассисаро ҳамоҳанг месозад, ягонагии он, нигоҳдорӣ ва рушд, дараҷаи ҳамкориҳо бо муҳити беруна ва ниҳоятан, ноил шудан ба ҳадафҳои матраҳшударо таъмин менамояд.

Муваффақият ва самаранокии муассиса бевосита ба роҳбар вобастагӣ дорад, ки он дигаронро ба қору иҷрои вазифа раҳнамун сохта, барои натиҷаҳои ниҳоии фаъолияти муассиса масъулияти шахсиро бар уҳда мегирад.

Вале, қисми зиёди раҳбарон, ки фаъолияти идоракунии касбиро ба тозагӣ оғоз намудаанд, дар соҳаи идоракунии дорои дараҷаи донишу малака ва маҳорати зарурӣ нестанд.

Бинобар ин, айни замон ба масъалаҳои ҳамкориҳои самараноки роҳбар ва зердастон таваҷҷуҳи махсус дода мешавад.

Идоракунии яке аз душвортарин соҳаҳои фаъолияти ҷамъиятӣ мебошад. Асос ва ибтидои пайдоиши идоракунии ҳайат аз пайдоиши инсон сарчашма мегирад. Имрӯз ҳеҷ кас гуфта наметавонад, ки илми идоракунии дар қадом замон макон пайдо шудааст. Идоракунии дар ҳамон ҷое вучуд дошт, ки одамон гурӯҳ-гурӯҳ фаъолият мекарданд. Қабл аз он ки идоракунии ба илми мустақил табдил ёбад, инсоният дар тӯли ҳазорсолаҳо таҷрибаи идоракуниро андухтааст.

Аввалин шахсе, ки идоракуниро ҳамчун соҳаи махсуси фаъолият тавсиф намудааст, файласуфи Юнони Қадим Сукрот буд. Ӯ шаклҳои гуногуни идоракуниро таҳлил намуда, дар асоси он қонунҳои умумии илми идоракуниро пешниҳод намуд. Падари фалсафа Афлотун кӯшиш намуд, ки бо пешниҳоди таснифот фарқиятҳои шаклҳои гуногуни идоракунии давлатиро бозгӯ намояд. Файласуфони машҳури Чини бостон Ляо Цзи ва Конфутсий ба масъалаҳои идоракунии ва роҳбарӣ диққати махсус дода, ақидаҳои бисёр ҷолибро пешниҳод намудаанд. Искандари

Мақдунӣ назария ва амалияи идоракунии артишро инкишоф дод.

Масъалаҳои идоракунии ва роҳбарӣ, муносибат ба зердастон, ақлу хиради роҳбарӣ ва чавонмардӣ дар осори мутафаккирони бузурги тоҷику форс Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Закариёи Розӣ, Форобӣ, Унсурмаолии Кайковус, Саъдии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Хусейн Воизи Кошифӣ, Аҳмади Дониш ва мутафаккирони дигар хеле равшану возеҳ тасвир гардидаанд.

Дар даврони муосир асосҳои назариявии роҳбарӣ ва илми идоракунии аз тарафи донишмандони гуногун, аз қабили Л.К. Аверченко, Г.М. Андреева, Д. Кейси, Р.Л. Кричевский, Э. Мэйо, Ф.У. Тейлор, К. Левин ва дигарон коркард шудааст.

Мутаассифона, дар ҳаёти воқеӣ тарзҳои роҳбарӣ бо асосҳои назариявии он ба пуррагӣ мувофиқат намеkunанд, зеро инсонҳо гуногунанд ва чунин ҳолат дар интихоби ин ё он тарзи роҳбарӣ мушкилӣ эҷод менамояд.

Инсон дастгоҳ ё мошине нест, ки бо фишор додани як ё ду тугмача ба кор водор гардад. Инсон, пеш аз ҳама, ин шахсият аст, бинобар ин нисбат ба шахси худ ба муносибат ва эҳтироми муайян ниёз дорад.

Аз ин рӯ, тарзи роҳбарӣ ва самаранокии он фаъолияти муассиса, муҳити дохилии он, тартиботи дар он маъмулбуда, муносибати байни роҳбар ва зердастон, муносибати бевоситаи байни кормандон, ташкили дурусти меҳнат, интизом, самаранокии қарорҳои қабулнамудаи роҳбар, ки натиҷаҳо ва миқдору сифати фаъолияти муассиса ё корхона ба он вобаста аст, пеш аз ҳама, ба равишу методҳои интихобнамудаи роҳбар иртиботи ногусастанӣ дорад.

Омилҳои ташаккули тарзи роҳбарӣ

Тарзи роҳбарӣ иборат аз низоми методҳои таъсири роҳбар ба зердастон мебошад. Ҷамчунин, тарзи роҳбарӣ хусусиятҳои хоси устувор, мустаҳкам ва доимии ҳамкориҳои роҳбар бо коллектив мебошад, ки зери таъсири шароити объективӣ ва субъективӣ ва ҷамчунин, вижагиҳои хислатҳои инфиродӣ-равоншиносии шахсияти роҳбар амалӣ мегардад.

Тавсифи асосии самаранокии роҳбарӣ тарзи роҳбарӣ мебошад, ки ҳар як роҳбар дар қори худ истифода мебарад.

Тарзи роҳбарӣ бо муайян намудани низоми фаъолияти ба худ хоси роҳбар алоқаманд аст, ки онро дар қори худ истифода менамояд ва он дар муносибат бо афрод, дар омодагӣ, қабул ва татбиқи қарорҳо, дар ташкили меҳнати аҳли ҷомеаи меҳнатӣ зоҳир мегардад.

Тарзи роҳбарӣ бештар аз рӯйи хусусиятҳои хоси роҳбар муайян карда мешавад, ки он ҷузъи субъективии тарзи роҳбариро ташкил медиҳад.

Чунончи:

- *дараҷаи тайёрии касбӣ;*
- *хусусиятҳои хоси хулқу хӯ, табиат, тинату сират ва мизоч;*
- *арзишҳои ахлоқӣ;*

- қобилиятҳои иртиботӣ;

- ҷанбаҳои дигари рафтор ва ахлоқ.

Ҳамчунин, ҷузъиёти объективии тарзи роҳбарӣ низ мавҷуданд.

Аз он ҷумла:

- хусусиятҳои соҳаи мушаххаси фаъолият;

- хусусиятҳои иҷтимоӣ-равношиносии зердастон;

- сатҳи силсиламаротибии (иерархия) роҳбарӣ (тартиботи дараҷаҳои мансабу мартаба);

- роҳу методҳои роҳбарӣ, ки роҳбарони воломақом истифода мебаранд.

Тарзи роҳбарӣ вобаста ба хусусиятҳои хоси маъмулгардида ва талаботи коллектив метавонад дигаргун шавад, вале тарзи кори зердастон дар натиҷаи ақлу хирад ва фарҳанги роҳбар дигаргун мешавад. Ҳамин тариқ, ҷузъиёти объективӣ ва субъективӣ тарзи роҳбарӣ якҷоя шуда, як тарзи нотакрор ва ягонаи роҳбариро ташкил медиҳанд.

Таҳлили таҳқиқоти назариявӣ, амалӣ ва ҳамчунин таҷрибаи фаъолияти кории як зумраи роҳбарони мақомоти давлатии идоракунии имкон медиҳад, ки ҷузъҳои асосии ин ё он тарзи идоракунии роҳбар ошкор гардад:

- Тақсимои ваколатҳо;

- Муқаррар намудани масъулият;

- Характери ҷараёни қабули қарорҳои роҳбарикунанда;

- Методҳои роҳбарии истифодашаванда;

- Назорати фаъолияти зердастон;

- Муносибат ба мустақилият ва ташаббускории зердастон;

- Сатҳи ҳамкорӣ ва боварӣ байни роҳбарият ва зердастон;

- Муносибат нисбат ба навоарӣ;

- Манфиатдор будан нисбат ба пешрафти таҳсилотӣ ва касбии зердастон.

Роҳбари ҳар як муассиса танҳо тарзи роҳбарии нотакрори худро корбаст менамояд. Бо дарназардошти шароити омилҳои зиёд, тарзи роҳбарии ӯ дорои тамоюл ва мазмуну муҳтавои мушаххас мегардад. Омилҳои зикргардидаро баррасӣ намуда, метавон чунин хулосабарорӣ намуд: тарзи роҳбарӣ, пеш аз ҳама, падидаи иҷтимоӣ мебошад, зеро дар он ҳам эътиқоди роҳбар, ҳам рафтори зердастон ва ҳам фазои ахлоқиву равношиносии муассиса нухуфта аст.

Шаклҳои роҳбарӣ

Роҳбарии муассиса, ширкат ё корхона дар маҷмӯъи зерин таъсири роҳбар ташаккул меёбад ва он дорои шаклҳои зерин мебошад;

Якум – диктатура. Дар ин ҳолат аз роҳбари аввали корхона то сардорони зинаҳои поёнӣ худро арбобу хўҷаини комилхуқуқи зердастон эҳсос менамоянд. Ҳамаи қарорҳо дар «боло» ташаккул ёфта, бидуни ҳеч гуна муҳокима ба «поён» фиристода мешаванд.

Дар ин ҳолат, вазифаи асосии зердастон – танҳо дуруст дарк кардан,

гирифтани супориш ва дар муҳлати таъйиншуда аз иҷрои он ҳисобот додан аст.

Чунин тарзи роҳбарӣ хоси он иддаи роҳбароне мебошад, ки ҳам аз ҷиҳати касбӣ ва ҳам аз лиҳози тафаккур нисбатан заиф мебошанд. Принципи асосии чунин роҳбарон зарбулмасали машҳури «Шӯҳӣ макун бо арбоб...» мебошад, ки онҳоро қаноатманд намуда, ниҳоят ба парастии роҳбар водор менамояд.

Давлати Шӯравӣ ва иқтисодиёти он маҳз аз чунин тарзи роҳбарӣ зарари хеле ҷиддиро мутаҳаммил гардид. Беҳуда нест, ки низоми онвақтаи идоракунии номи ба истилоҳ «фармоишӣ-маъмурӣ»-ро гирифта буд.

Дар баробари ин, ҳолатҳои махсусе низ ба миён меоянд, ки тарзи идоракунии диктаторӣ ва авторитарӣ метавонад ҷоиз бошад. Масалан, дар ҳолатҳои фавқулода, ки барои фикру мулоҳиза ва муҳокимаронӣ вақт намеронад.

Шакли дуҷуми роҳбарӣ – автократияи либералӣ мебошад. Дар ин ҳолат роҳбар баъзан илтифот намуда, интихобан, фикру ақидаҳои зердастонро (одатан аз зумраи баргузидагонии роҳбар ё наздикони ӯ) мешунавад.

Ҳангоми таҳия ва қабули қарорҳои ақидаи зердастон, қисман ба инобат гирифта мешавад. Чунин шакли роҳбарӣ дар шароити истибдоди мутлақ (деспотия, тарзи ҳукуматдорӣ мутлақ) хеле ҷолиб ба назар ҷилва менамояд, вале он дорои бисёр нуқсонҳои мутлақият мебошад, аз ҷумла, дар ин ҳолат робитаи мутақобила тақрибан, вучуд надорад.

Шакли сеҷуми роҳбарӣ – марказгароии (центриализм) демократӣ (ба як марказ тобеъ будани мақомоти маҳаллӣ) мебошад. Роҳбар дархост ва пешниҳодоти зердастонро ғуш мекунад, вале қарор бо дарназардошти ақидаҳои аксарияти шахсон қабул карда мешавад, ки дар натиҷа қарори мазкур барои ҳама, аз ҷумла барои онҳое, ки бо роҳбар розӣ набуданд, ҳатмӣ мегардад.

Дар ин ҳол, фикру андешаи ақаллият, одатан ба инобат гирифта намешавад. Шакли роҳбарии мазкур бешак нисбат ба шакли диктаторӣ ва авторитарӣ як қадам ба пеш бошад ҳам, вале дар айни ҳол ташаббускорӣ, пешниҳодоти навоаронаи ҷиддӣ, ҳамчунин пешниҳоди овозҳои бештаргирифта низ сарфи назар карда мешавад (чун қоида, навоариҳои ҷиддӣ нахуст дар зехни ақаллият тавлид мешавад).

Шакли чорум – демократии асоснок ё мантиқӣ мебошад. Дар ин ҳолат қарорҳои бо маслиҳату машварат омода ва қабул карда мешаванд. Ҳар як аъзои коллектив новобаста аз зинаи силсиламаротибӣ (иерархӣ) (дараҷаи мансабу мартаба) ҳуқуқ ва овози яқсон дорад. Нисбат ба масъалаҳои муҳим ва ҷиддӣ ҳуқуқи ақаллият бо роҳи риояи асли (принсип) ризоияти умум аз ҳисоби тавофуқи тарафайн (компромисс) таъмин карда мешавад.

Дар ин ҳусус нависандаи машҳури рус Лев Толстой чунин гуфтааст: «Для того, чтобы приказание было наверняка исполнено, надо, чтобы человек выразил такое приказание, которое могло бы быть исполнено», яъне агар роҳбар хоҳад, ки супориши вай, яқинан, бечунучаро иҷро

шавад, вай бояд тавре супориш диҳад, ки он иҷрошаванда бошад.

Дар ин ҳолат роҳбар нақши ҳамоҳангсозро иҷро мекунад. Ин шакли роҳбарӣ аз лиҳози муносибатҳои мутақобила ҳамчун шакли хубтару беҳтар тавсиф карда мешавад ва ин имкон медиҳад, ки бисёр иштибоҳҳои роҳбарӣ бартараф карда шаванд.

Тоифаҳои роҳбарон аз нигоҳи олими амрикоии соҳаи менеҷмент

Роберт Блейк (1918-2004)

Роберт Блейк панҷ тоифаи асосии роҳбарро пешниҳод намудааст, ки моҳияти онҳоро дида мебароем:

1. Диктатор –шакли маъмури роҳбарӣ.

Аломатҳои хоси ин шакли роҳбарӣ чунинанд:

- назорати қатъӣ;
- қисми зиёди вақтро функцияҳои назоратӣ мегирад;
- қабул накардани маводи омодашуда, фикрҳои тоза, нав;
- ба тақсими масъулият омода нест;
- тақвияти «фишори роҳбарӣ»;
- аз кор рафтани кормандон;
- тарс аз роҳбар.

2. Демократ. Асли (принсип) роҳбарӣ: «дӯстӣ ва муҳаббати ҳамагонӣ».

Аломатҳои хоси он:

– роҳбар ба муҳайё намудани шароити мусоид барои кормандон машғул аст;

- роҳбар мушкilotи равоишиносии ҳайатро ҳаллу фасл мекунад;
- кормандон ташаббускор нестанд;
- ба эҷодкорӣ шавқу ҳавас вуҷуд надорад;
- роҳбарро дӯст медоранд, вале ба ӯ эътимод надоранд;

3. Ҳуққабоз – (манипулятор). Асли (принсип) роҳбарӣ: «аз осмон ситора ба даст наовардан».

Аломатҳои хоси он:

- сатҳи миёна;
- созиш (компромисс);
- натиҷаҳо = 50% аз имконияти мавҷуда;
- ҳадафмандии зарурӣ вуҷуд надорад;
- ҳавасмандии нисфӣ дар меҳнат;
- ихтилофот бо роҳи демократӣ ҳаллу фасл мешаванд;

4. Пессимист (руҳафтода, ноумед). Асли (принсип) роҳбарӣ: бояд чунон кор кард, ки аз кор сабукдӯш накунад, нисбат ба ҳеч кас ғамхорӣ накардан.

Аломатҳои хоси он:

- роҳбар вақти асосиро дар утоқи кор мегузаронад;
- ҳар касу ҳар чиз, ё ҳар кас бо кори худ машғул аст;
- вақте ки роҳбар «ба синни нафақа мерасад»;
- чаро ту бояд аз раис беиштар одамдӯст ва олиҳиммат бошӣ;

5. Ташкилотчӣ. Шакли коллективии роҳбарӣ.

Идоракунии захираҳои инсонӣ

Аломатҳои хоси он:

- мувофиқтарин ташкили корҳо;
- дурнамои пеширафти қору мансаб;
- фаъолияти эҷодии ҳайат;
- манфиати умумӣ барои муваффақият;
- эътироф.

Тарзҳои роҳбарӣ ва вижагиҳои онҳо

Пайдоиши мафҳуми «тарзи роҳбарӣ» ва омӯзиши он бо номи равоншиносии олмонӣ К.Левин алоқаманд аст. Шумора ва феҳристи тарзҳои роҳбарӣ хеле гуногун буданд, ки он асосан ба равандҳои сиёсии маъмули солҳои сиёму ва чилуми қарни ХХ алоқаманд буд.

Баъди озмоишҳои, ки Левин гузаронид, се тарзи асосии роҳбариро мушаххас намуд.

- авторитарӣ;
- демократӣ;
- либералӣ.

Тавсифи тарзҳои роҳбарӣ

Нишондиҳандаҳои иртиботи мутақобила бо зердастон	тарзҳои роҳбарӣ		
	Авторитарӣ	Демократӣ	Либералӣ
<i>Қабули қарор</i>	Қарорҳо шахсан қабул карда мешаванд.	Қарорҳо баъди муҳокима дар гурӯҳ қабул карда мешаванд.	Қарорҳо худ ба худ қабул карда мешаванд (аз ҷониби нафар аз гурӯҳ) ё бо супориши роҳбарият
<i>Тарзи расонидани қарор</i>	Фармонфармоӣ	Пешниҳод, маслиҳат	Хоҳиш
<i>Муносибат оид ба масъулият</i>	Ё пурра ба уҳдаи худ мегирад ё пурра ба дӯши зердастон мегузорад.	Масъулияти дастачамъӣ	Ҳеч гуна масъулиятро ба уҳда намегирад.
<i>Муносибат ба ташаббускорӣ</i>	Сарқуб карда мешавад.	Ҳавасманд карда мешавад.	Ба зердастон дода мешавад.

Идоракунии захираҳои инсонӣ

Муносибат кадрҳои балидихтисос	ба Кӯшиш мекунад, ки сарқуб намояд.	Кӯшиш мекунад, ки самаранок ва ба пуррагӣ истифода намояд.	Онҳоро ба «озодӣ» рухсат медиҳад.
Муносибат камбудиҳои дошиҳои шахсӣ	ба Камбудӣ вучуд надорад ва «ва бешак, набояд бошад»	Мунтазам ихтисосашро такмил медиҳад, баланд мебардорад.	Аҳамияти калон надорад.
Тарзи муносибат	«фосиларо роя мекунад»	Муносибатҳои дӯстонаро нигоҳ медорад.	Аз муносибат каноргирӣ менамояд.
Чанбаи муносибат бо зердастон	Вобаста ба кайфияти ҳол	Тарзи муносибат бо ҳама ҳамчун бо ҳамкорони баробар	Мулоимрафтор
Муносибат интизом	ба Интизоми саҳти қолабӣ	Тарафдори интизоми «бохирадона»	Муносибати расмиятпарастонаи бепарвоёна
Муносибат таъсири маънавии зердастон	ба Ногузирии ҷазо – методи асосии ҳавасмандкунӣ	Зарурати истифодаи методҳои гуногуни ҳавасмандкунӣ ва ҷазодихӣ	Бетафовут, бепарвоёна

Равиши маъмулии рафтори роҳбар нисбат ба зердастонро тарзи роҳбарӣ меноманд.

Сатҳу дараҷаи салоҳияти роҳбар, намудҳои дастуру ихтиёрот ва қудрати мавриди истифодаи ӯ, муносибаташ оид ба иҷрои вазифаҳо тавсифкунандаи тарзи роҳбарӣ мебошад.

Роҳбари фармонфармо афкор ва иродаи худро ба зердастон ба воситаи маҷбуркунӣ ё роҳҳои дигар таҳмил менамояд.

Роҳбари демократ саъю кӯшиш мекунад, ки ба зердастон таъсири худро ба воситаи илқои эътиқоду боварӣ ё муносибатҳои хоса расонад. Ӯ аз бор кардани ақидаҳои худ ба зердастон худдорӣ мекунад.

Мусаллам аст, ки тарзҳои сирфан фармонфармоёна (авторитарӣ) ва ё демократиро дар идоракунии ҳайат пайдо намудан имконнопазир

мебошад. Тарзҳои роҳбарӣ метавонанд омехта ва вобаста ба ҳолатҳои муайяни корӣ мутобиқшуда бошанд ва тарзи роҳбарӣ асосан бояд ба усулҳои иҷтимоӣ – психологӣ, иқтисодӣ ва тарзи демократии роҳбарӣ таъна намояд.

Усули фармонфармоӣ матлуб ва муносиб нест, зеро набояд, ки ақидаҳои нав, муносибатҳои ғайристандартӣ оид ба ҳалли мушкилот маҷбуран, тибқи фармон тавлид шаванд, ва ин танҳо барои он аст, ки сардор чунин меҳодад.

Ҳамин тариқ, дар ҳаҷони зудтағйирёбандаи муосир тарзи бехтарин ва самараноктарини роҳбарӣ ин тарзи мутобиқшуда мебошад, яъне тарзе, ки ба воқеияти объективӣ асос ёфта бошад.

Адабиёт:

1. Базарова Т.Ю., Еремина Б.Л. Управление персоналом: Учебник – М.: «Юнити», 2001.
2. Васильева Ю.В., Парахина В.Н., Ушвицкий. Л.И. Теория управления: Учебник – 2-е изд., доп. – М.: 2005.
3. Вершигора Е.Е. Менеджмент: Учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Инфра - 2000.
4. Кабушкин Н.И. Основы менеджмента: Учеб. пособие. – 4-е изд. – М.: Новое знание- 2001.
5. Калашников Ю.Д. Конфликты в организации: социально – конфликтологический уровень анализа (по результатам экспертного опроса управленческого персонала) // Управление персоналом. – 2009. – №7. – С. 17.
6. Кнорринг В.И. Общий и социальный менеджмент. М, 1997.
7. Орлова Т.В. Конфликты в коллективе. Как их избежать // Справочник кадровика. – 2009. – №8. – С. 103–110.
8. Попов Б. Психологическая подготовка руководителя // Кадры предприятия. – 2009. – №2. – С. 13.
9. Рябых Д. Культурные аспекты управления // Корпоративный менеджмент. 2010. № 2. - С. 21-23.
10. Травин В.В. Памятка руководителю о стиле и методах руководства. – М.: Наука, 2008. - 48 с.
11. Управление организацией. /Под ред. А.Г. Поршнева, З.П. Румянцевой, Н.А. Саломатина. — М.: ИНФРА – М.: 2007. – 367 с.
12. Управление персоналом. Словарь-справочник / Под ред. Пенно Е.К. – М.: Эксимо, 2008. – 490 с.
13. Управление персоналом организации. Практикум /Под ред. А.Я. Кибанова – М.: ИНФРА – М.: 2007. - 315 с.
14. Федосеев В.Н., Капустин С.Н., Управление персоналом организации. - М.: Экзамен, 2008 – 368 с.
15. Шпилов, А.И Искусство конструктивно разрешать конфликты // Кадры предприятия. – 2009. – №3. – С. 6.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Старикова Т.В. - к.э.н., доцент, заместитель директора Владимирского филиала Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, Владимирский филиал, Владимир, Российская Федерация.

Обеспечение устойчивого социально-экономического развития государства невозможно без выбора и использования эффективных инструментов. В статье автор рассматривает разнообразный перечень инструментов, используемых в практике государственного регулирования экономики, которые включают экономические, бюджетно-финансовые, административные, институциональные и другие.

Ключевые слова: планирование, устойчивое развитие, эффективный инструмент, государственное регулирование, макропоказатели, сопоставимые цены, разграничение полномочий, глобальная конкуренция, информационно-методическое обеспечение

БАНАҚШАГИРИИ СТРАТЕГӢ ҲАМЧУН ВОСИТАИ ТАЪМИНИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИЁТ

Старикова Т.В. – н.и.и., дотсент, муовини директори шӯъбаи Муассисаи федералии давлатии бучетии таҳсилоти олии «Академияи хочагии халқ ва хизмати давлатии назди Президенти Федератсияи Россия» дар Владимир, Федератсияи Россия

Таъмини рушди устувори иҷтимоӣ-иқтисодии давлат бидуни интиҳоб ва истифодаи воситаҳои босамар имконнопазир аст. Муаллиф дар мақола феҳристи воситаҳои гуногуно баррасӣ менамояд, ки дар амалияи танзими давлатии иқтисодиёт корбаст шуда, шомили воситаҳои иқтисодӣ, бучетӣ-молиявӣ, маъмурӣ, ниҳодӣ ва ғайра мебошанд.

Вожаҳои калидӣ: банақшагирӣ, рушди устувор, воситаи босамар, танзими давлатӣ, макронизишондиҳандаҳо, нархҳои муқоисаишаванда, ҳудудгузориҳои салоҳиятҳо, рақобати глобалӣ, таъмини иттилоотӣ-методӣ

STRATEGY PLANNING AS A TOOL FOR PROVIDING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Starikova T.V. - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Deputy Director of the Vladimir Branch of the Federal State Budget Educational Institution of Higher Education "The Russian Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation, Vladimir Branch, Vladimir, the Russian Federation.

Providing the sustainable social and economic development of the state is impossible without the choice and use of effective tools. The author considers a diverse list of instruments used in the practice of state regulation of the economy, which include economic, budgetary, administrative, institutional and others.

Key words: planning, sustainable development, effective instrument, state regulation, macro-indicators, comparable prices, delineation of authority, global competition, information and methodological support

Российская Федерация, находясь в состоянии реформирования на протяжении почти четверти века, прошла сложнейший путь поиска, апробации и внедрения самых разных инструментов обеспечения устойчивого экономического развития.

Для обоснования эффективности государственного регулирования экономики и результативности используемых для этой цели инструментов необходимо сформировать систему показателей, характеризующих эволюцию экономической системы России. Наиболее иллюстративными и сопоставимыми являются динамические показатели роста статистических макропоказателей (Рис.1):

- Реальная начисленная заработная плата работников организаций, в процентах к предыдущему году;
- Темпы роста ВВП (в постоянных ценах), в процентах к предыдущему году;
- Индекс физического объема основных фондов (в сопоставимых ценах), в процентах к предыдущему году;
- Индекс промышленного производства, в % к предыдущему году;
- Объем работ, выполненных по виду экономической деятельности "Строительство", в процентах к предыдущему году (в сопоставимых ценах);
- Индекс физического объема оборота розничной торговли, в процентах к предыдущему году;
- Индекс физического объема платных услуг населению, в процентах к предыдущему году.

Рис. 1. Динамика основных макропоказателей развития российской экономики в 1993-2014 гг.

Анализ динамики данной системы показателей свидетельствует о трех этапах экономического развития российской экономики:

I. 1993 - 2000 гг. – базовый этап, в течение которого были сформированы фундаментальные принципы федерализма, приняты основополагающие законодательные акты, регламентирующие функционирование государственных институтов, разграничение полномочий между федеральным центром и субъектами федерации (Конституция РФ, Бюджетный кодекс РФ, Налоговый кодекс РФ).

II. 2001 - 2007 гг. – этап экономической стабилизации, в ходе которого были сформированы и реализованы программы развития бюджетного федерализма, реформирования бюджетного процесса и повышения эффективности бюджетных расходов в Российской Федерации и ее субъектах.

III. 2008 г. – по настоящее время – этап антикризисных мер и восстановления, в котором сформированы и реализуются концептуальные положения долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации, определены территории опережающего социально-экономического развития и государственные программы развития инновационной экономики, региональной политики и федеративных отношений.

Для каждого из этапов характерны различные инструменты регулирования экономики. Так для первого – базового этапа, наиболее результативными были институциональные инструменты регулирования социально-экономических процессов. На втором – этапе экономической стабилизации – свою эффективность доказали инструменты, связанные с ограничением и упорядочением бюджетных расходов, налоговое льготирование и кредитование. На этапе посткризисного восстановления, в условиях усиления глобальной конкуренции и сложных геополитических взаимоотношений, основным результативным инструментом экономического регулирования становятся долгосрочные программы и стратегии развития.

Формирование системы стратегического планирования в Российской Федерации характеризуется двумя этапами. Первый этап – это принятие Федерального закона № 115-ФЗ от 20.07.1995 г. «О государственном прогнозировании и программах социально-экономического развития Российской Федерации», который формировал базис для разработки долгосрочных планов социально-экономического развития территорий, но не определял системного подхода к процессу долгосрочного планирования устойчивого социально-экономического развития Российской Федерации, ее субъектов и муниципальных образований и формирования стратегий долгосрочного развития территорий. Второй этап – это принятие Федерального закона № 172 – ФЗ от 28.06.2014 г. «О стратегическом планировании в Российской Федерации» (предшествующий закон признается утратившим силу), который устанавливает правовые основы

формирования системы стратегического планирования в Российской Федерации, координации федерального, регионального и муниципального уровней стратегического управления и бюджетной политики, осуществляемой на этих уровнях, а также полномочия всех участников системы стратегического планирования в Российской Федерации.

Согласно действующему Федеральному закону «О стратегическом планировании в Российской Федерации» под системой стратегического планирования понимается «механизм обеспечения согласованного взаимодействия участников стратегического планирования на основе принципов стратегического планирования при осуществлении разработки и реализации документов стратегического планирования, а также мониторинга и контроля реализации документов стратегического планирования в рамках целеполагания, прогнозирования, планирования и программирования с использованием нормативно-правового, информационного, научно-методического, финансового и иного ресурсного обеспечения».[1,1]

Система стратегического планирования является эффективным инструментом регулирования экономического развития, поскольку позволяет выполнить ряд важнейших функций, а именно:

- достижение более тесной связи между стратегическим и бюджетным планированием, что повышает объективность и реалистичность стратегических документов и ликвидирует недостаток информации о наличии финансовых ресурсов, необходимых для реализации стратегических планов и достижения стратегических целей, а также обеспечивает возможность получения необходимого объема денежных средств в прогнозируемом периоде;

- обеспечение наличия и соответствия нормативной, правовой, методической и информационной базы для внедрения стратегического бюджетного планирования в практику стратегического управления экономическим развитием;

- внедрение законодательно утвержденных и апробированных на практике инструментов и механизмов координации и синхронизации стратегического бюджетного планирования и долгосрочного планирования социально-экономического развития территорий;

- использования практического опыта и информационно-методического обеспечения при формировании и реализации государственных программ на основе стратегического бюджетного планирования;

- повышение мотивации органов государственной власти субъектов федерации к внедрению в практику регионального управления принципов стратегического бюджетирования;

- приведение в соответствие целей государственной политики социально-экономического развития региона, закрепленных

стратегическими документами и государственными программами субъекта Федерации инструментам их достижения;

- ускорение интеграции бизнес-сообщества региона в процессы стратегического бюджетного планирования и долгосрочного планирования социально-экономического развития региона, определение стратегических «точек роста» экономики с учетом отраслевого развития, конкурентоспособности, ресурсной обеспеченности предприятий различных форм собственности определенной территории.

Для успешной реализации стратегических направлений развития российской социально-экономической системы крайне важно обеспечить наличие необходимых ресурсов и, прежде всего, финансовых. Бюджетная стратегия должна стать неотъемлемой частью системы стратегического планирования социально-экономического развития. Процесс синхронизации стратегического бюджетного планирования и долгосрочного социально-экономического планирования обеспечит реалистичность и выполнимость долгосрочных стратегических целей и задач.

Литература:

1. Федеральный закон № 172 – ФЗ от 28.06.2014 «О стратегическом бюджетном планировании в Российской Федерации», ст. 3, п.9.
2. Федеральный закон № 115-ФЗ от 20.07.1995 г. «О государственном прогнозировании и программах социально-экономического развития Российской Федерации».

МЕХАНИЗМЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СТРАТЕГИИ В СФЕРЕ СТРУКТУРНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Крыштоф Н.С., - кандидат наук государственного управления, доцент, докторант кафедры управления национальным хозяйством и экономической политики Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, г. Киев, Украина. Тел.: +38(050) 5516342; E-mail: kns2008@ukr.net

Статья посвящена комплексному изучению проблем в сфере структурной модернизации украинской экономики, включающих вопросы государственного регулирования и реформирования финансовой системы. Освещаются аспекты влияния бюджетной политики на стратегическое экономическое развитие. Акцентируется внимание на необходимость структурных и институциональных преобразований для стабилизации ситуации в макроэкономике и финансах Украины с учетом мировых тенденций глобализации и индустриализации.

Ключевые слова: экономика, государственное регулирование, структурные реформы, бюджет, финансовая система, реформирование, предпринимательство

МЕХАНИЗМОИ СТРАТЕГИЯИ ДАВЛАТӢ ДАР СОҲАИ НАВСОЗИИ СОХТОРИИ ИҚТИСОДИЁТИ УКРАИНА

Криштоф Н.С., - номзади илмҳои идоракунии давлатӣ, дотсент, докторанти кафедраи идоракунии хоҷагии миллӣ ва сиёсати иқтисодии Академияи миллии идоракунии давлатии назди Президенти Украина, ш. Киев, Украина. Тел.: +38(050) 5516342; E-mail: kns2008@ukr.net

Мақола ба омӯзиши комплекси проблемаҳо дар соҳаи навсозиҳои сохтории иқтисодиёти Украина, ки шомили масъалаҳои танзими давлатӣ ва ислоҳоти низоми молиявӣ мебошад, бахшида шудааст. Ба ҷанбаҳои таъсири сиёсати бучетӣ бар рушди стратегияи иқтисодиёт равшанӣ андохта мешавад. Ба зарурати дигаргунсозиҳои сохторӣ ва ниҳодӣ ҷиҳати устуворсозии вазъият дар макроиқтисодиёт ва молияи Украина бо дарназардошти тамоюлоти ҷаҳонишавӣ ва саноатишавӣ ҷалби таваҷҷӯҳ мегардад.

Вожаҳои калидӣ: иқтисодиёт, танзими давлатӣ, ислоҳоти сохторӣ, бучет, низоми молиявӣ, ислоҳот, соҳибкорӣ

STATE STRATEGY MECHANISMS IN THE STRUCTURAL MODERNISATION OF THE UKRAINIAN ECONOMY SPHERE

N.S. Kryshtof - PhD in Public Administration, Associate Professor, doctoral candidate at the Department of Governance of National Economy and Economic Policy, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kiev, Ukraine. Phone.: +38(050) 5516342; E-mail: kns2008@ukr.net

The article is devoted to the comprehensive study of the problems in the structural modernization of the Ukrainian economy sphere, including issues of state regulation and reform of financial system. The aspects of the budgetary policy influence on the strategic economic development are considered. Attention is focused on the need for structural and institutional reforms to stabilize the situation in Ukrainian macroeconomics and finance, taking into account the global trends of globalization and industrialization.

Keywords: *economy, state regulation, structural reforms, budget, financial system, reforming, entrepreneurship*

Обеспечение устойчивого экономического развития, а также экономической, политической и национальной безопасности государства имеет важнейшим условием формирование стабильной финансовой и бюджетной системы страны. Таким образом, проблематика отношений в системе государственного регулирования экономики охватывает вопросы финансовой деятельности государства и государственного управления экономикой.

Становление финансовой системы и системы бюджетных отношений в Украине происходит под воздействием внутренних и внешних факторов – меняются условия, природа и форма бюджетных отношений, что предусматривает принятие государством адекватных мер по обеспечению эффективности их функционирования в условиях динамических изменений.

Влияние этих факторов неравномерно на фоне общих внутригосударственных проблем (долговременные политические противостояния, неэффективное государственное управление). Успешное осуществление реформ должно достигаться, в первую очередь, благодаря обеспечению внутренней политической стабильности в стране, с учетом объективных законов общественного развития и глобальных тенденций в мире.

На сегодня чрезвычайно актуальными являются исследования процессов модернизации экономики с учетом трансформации взаимоотношений в контексте мировой глобализации, индустриализации, а также децентрализации публичной власти.

Поэтому **целью** статьи является выяснение основных тенденций государственного регулирования и развития финансовой системы в

контексте структурного реформирования экономики Украины сочетать с ценностями, суждениями и оценками этического, политического или практического характера».

Конечно, нужно научиться более смело применять разные модели из арсенала экономической науки. Нужны как советы монетарного характера, так и разработки и рецепты украинских и международных экономистов и практиков по внедрению подходящих моделей реиндустриализации, которые при этом, безусловно, должны учитывать особенности характера народа – его ценности, социокультурные особенности, трудовую этику и религиозные предпочтения [2]. Необходимо учитывать особенности современной экономики страны и ее нынешнее состояние, социальную направленность государственного бюджета.

К сожалению, нынешняя ситуация в экономике Украины сложна, что не предполагает наличия безусловно положительных рецептов и однозначно выигрышных методов действия.

Для достижения качественного развития нашей страны необходимо приложить все силы для наступления макроэкономической и финансовой стабилизации и, одновременно с этим, для реализации в Украине адекватной современным мировым требованиям промышленной политики. Последняя, в свою очередь, нуждается в проведении сочетаемых в разумных пропорциях институциональных и структурных реформ. Без применения неокейнсианских методов и без промышленной политики при активном участии государства выход на траекторию устойчивого экономического роста в Украине маловероятен. По мере реализации институциональных и структурных реформ инструментарий и методика промышленной политики должны изменяться. Здесь присутствует специфическая взаимосвязь, усложняющая выполнение стоящих задач. В случае, если экономика находится в рецессии, это не способствует скорости проведения институциональных реформ. Одна из главнейших задач промышленной политики сейчас состоит в создании обстановки доверия и сотрудничества между государством и бизнесом, что и способно заложить основу для успешного проведения институциональных преобразований.

Обозначенное определяет задачи стабилизации ситуации в макроэкономике и финансах Украины путём проведения непопулярных, но необходимых структурных и институциональных реформ. В то же время, это не предполагает отказа от своих стратегических интересов, состоящих в реализации мер промышленной политики, направленных на обеспечение технологического превосходства как единственного способа достижения успеха в мире, где на смену третьей промышленной революции уже приходит четвертая [2].

Между тем, находясь в плену количественных показателей бюджета (и, прежде всего, норматива дефицита, который часто задавался внешними институциональными кредиторами), власть в полной мере не использовала

потенциал *влияния самой бюджетной политики на стратегическое развитие страны*. Тем более, не учитывались влияния, которые оказывала избранная модель бюджетной политики на макроэкономическом уровне.

Бюджетная модель, которая не соответствует конкретным социально-экономическим условиям, приводит к подрыву финансовой системы государства. Однако это не значит, что организация бюджетного процесса является второстепенным фактором, она вторична относительно бюджетной модели. Четко налаженный бюджетный процесс может некоторое время удерживать в равновесии шаткую бюджетную модель. В то же время, неудовлетворительная организация бюджетного процесса может привести к тому, что даже наилучшая бюджетная модель будет неэффективной. Сочетание двух отрицательных факторов: недееспособной бюджетной модели и дезорганизованного бюджетного процесса неминуемо приводит к финансовому кризису в государстве [3, 5].

Мощным генератором противоречий была действующая налоговая система, построенная на ориентирах максимизации текущих поступлений, прежде всего от косвенных налогов, которые относительно просты в администрировании, вместе с тем не связаны с эффективностью работы экономики. Следовательно, в определенные периоды правительство прибегало к такому способу уменьшения дефицита, а бюджетная политика вступала в прямое противоречие с задачами макроэкономической стабилизации.

Высокий уровень фискального перераспределения ВВП через государственный бюджет один из определяющих факторов динамики украинской экономики. Бюджет ответственен за реализацию около двух третей ВВП. Эффективность расходов и факторы ее обеспечения оставались без внимания. Поэтому относительно высокий уровень фискального перераспределения в Украине играет роль компенсатора потерь от неререформирования сфер бюджетных расходов. Когда сужение возможностей финансирования бюджета при глубоком экономическом спаде сделало эту компенсацию недопустимо обременительной (к тому же добавились проблемы роста стоимости внешнего долга и необходимости увеличения оборонных расходов), выяснилось, что уменьшение расходной части во многих случаях возможно только за счет снижения качества выполнения обязательств государства.

В Украине образовалась модель фискализированной хронически дефицитной экономики, ориентированной на «проедание» потенциальных ресурсов развития. Если в периоды экономического подъема такая модель еще демонстрировала некоторую жизнеспособность, то вследствие глубокого экономического спада сложилась ситуация, при которой государство неспособно к полноценной патерналистской политике, поскольку перегруженная фискальным прессом экономика уже не создает надлежащего фискального ресурса. Возможности решения проблемы в

рамках устоявшейся парадигмы, базирующейся на бюджетном процессе отсутствуют из-за противоречивости целей управленческих структур.

Но выход из такой ситуации возможен, если отказаться от количественных показателей бюджета и рассматривать *бюджетную политику как политику новой экономической модели, базирующейся на принципах экономического прагматизма и предпринимательской инициативы.*

Необходимо заметить, что Украина переживает непростые времена как в экономическом плане, так и в плане эффективного функционирования органов власти. Государственность рассматривается через присущие обществу механизмы социальной самоорганизации. Одна из фундаментальных проблем Украины это разрыв между ускоренным созданием институтов суверенного государства, которые были сформированы в первые десятилетие независимости, и процессом становления государственности как способности к воспроизводству этих институтов самоуправления и национальной самоорганизации.

Самоуправлению и демократии учатся, осваивают как новые степени свободы и ответственности, как способность к самостоятельному, коллективному решению, как локальному – на уровне громады, так и национальному – на уровне национальных государственных органов представительской власти.

Это сопровождалось кризисом в экономике и превращением молодого государства в олигархическое государство-корпорацию, в котором крупный капитал (представленный во власти своим политическим менеджментом, медийными возможностями, коррупционно-корпоративными связями) распоряжался целыми государственными институтами.

Кроме того, особенностью социально-экономической системы был высочайший высокий уровень эксплуатации рабочей силы. Социальная сфера отличалась несправедливостью, низкими доходами рабочей силы и недостаточным уровнем социального обеспечения зависимых социальных слоев. Накапливающаяся энергия социального протеста, связанная с недовольством людей, живущих в разных регионах, и с общим критическим положением в стране, выражалась недовольством властью и государством в целом.

Соответственно, все, кто представлял законодательную, исполнительную власть, силовые структуры, имея правовую легитимность, не имели при этом широкой общественной поддержки, признания и должного морального авторитета. Следовательно, возникала необходимость принятия решения о новых формах политической и экономической самоорганизации [4].

Децентрализация и развитие местного самоуправления являются на сегодня ключевыми факторами становления демократического государства. Кроме социальной направленности, децентрализация

публичной власти помогает решению ряда экономических проблем в стране в целом и на местном уровне.

Украинский исследователь Ижа М., проанализировав децентрализационные процессы в странах Европы, подчеркнул, что одним из аргументов в пользу их осуществления является повышение эффективности деятельности как центральных, так и местных органов власти, а также создание благоприятных условий для экономического развития [5].

Поскольку органы публичной власти на местах в результате децентрализации получают полномочия в сфере налогообложения, определения ставок отдельных местных налогов и сборов, введения налоговых льгот в целях стимулирования отдельных отраслей экономики на местном уровне, определения структуры затрат. Это способствует: обеспечению финансовой самостоятельности местных органов власти по финансированию возложенных на них функций и задач; созданию эффективной системы распределения, выравнивает и стимулирует финансовую помощь, основанную на показателях бюджетного потенциала и совокупного индекса расходов местных органов власти. В целом это содействует поддержке предпринимательской активности и увеличению инвестиционных возможностей местных органов власти [6].

Все эти факторы положительно влияют на развитие социальной и экономической сферы общества. Кроме того, успешное внедрение реформы децентрализации публичной власти весьма важно для нынешней Украины, поскольку данная реформа позволит создать предпосылки для снижения социальной напряженности в стране и уменьшить разрушительные последствия военных действий, и тем самым улучшить социальные взаимоотношения в государстве, а также экономическое положение в стране.

Идеальной модели механизма регулирования бюджетных отношений не существует. Решающим является их влияние на такие показатели, как эффективность распределения ресурсов, справедливость распределения и стабильность макроэкономики.

Зарубежный опыт свидетельствует о том, что бюджетные системы и бюджетные отношения разных стран отличаются по уровню доходов и уровню расходов местных бюджетов, их налоговым поступлениям и полномочиям, а также подходам к выравниванию условий жизни в разных регионах страны, финансовой самостоятельности местных органов власти.

Государство определяет модель взаимодействия центральных и местных органов власти, поэтому оптимальной считается модель межбюджетных отношений, которая предусматривает определенный уровень фискальной независимости. Общий объем финансовых ресурсов, который направляется на выполнение бюджетных программ местными бюджетами, распределяется в соответствии с приоритетами бюджетной политики государства. Существующая система по структуре является

сложной системой распределения финансовых ресурсов государственного уровня, которые предоставляются в распоряжение органам местной власти [7].

Финансовая деятельность государства и органов местного самоуправления является составляющей механизма государственного управления. Государственные органы власти и органы местного самоуправления организуют и осуществляют распределение и использование денежных фондов. На макроэкономическом уровне система межбюджетных отношений влияет на темпы экономического роста и стабильность поступлений в бюджеты. На микроэкономическом уровне межбюджетные отношения определяют эффективность использования местных ресурсов, качество и объем предоставления административных и социальных услуг населению, инвестиционный климат создает условия для развития предпринимательства.

Следовательно, бюджетные отношения являются мощным средством государственного регулирования динамики социально-экономических процессов, важным показателем уровня развития бюджетного процесса, которые обусловлены движением средств между государственным бюджетом и местными бюджетами. В свою очередь, это тесно связано с тем, что государство всегда должно делать выбор между эффективностью и справедливостью распределения благ. Ведь стремление общества достичь социальной справедливости предусматривает принятие государственной властью различных мер по перераспределению доходов. При этом необходимо проанализировать стоимость перераспределения для общества, ведь такое перераспределение (вмешательство государства в рыночные механизмы экономики) ведет к снижению общей эффективности экономики [8, 438].

Новациями являются внедрение среднесрочного бюджетного планирования и развитие программно-целевого метода бюджетирования на всех уровнях бюджетов, повышение финансовой самодостаточности местных бюджетов. На основании этого была создана методологическая база для внедрения и выполнения местных бюджетов программно-целевым методом [7].

Описанные аспекты требуют комплексного подхода в применении необходимой на современном этапе модели бюджетной политики, для которой необходимы институциональные сдвиги в виде изменения структуры и функций основных органов экономической власти и внесения изменений в Налоговый и Бюджетный кодекс.

Но для подобных сдвигов требуется время, и ожидать их осуществления – означает обресть страну еще на один год углубления внутренних противоречий бюджетной системы. Для изменения парадигмы формирования госбюджета нужно предусмотреть соответствующие положения в Основных направлениях бюджетной политики на 2018 год,

которые станут руководством к действию при программировании бюджета, изменения в бюджетной политике:

1. Фискальная либерализация на первом этапе должна быть сосредоточена преимущественно на упрощении налогового администрирования и снижении на этой основе «коррупционного налога».

Важно предусмотреть компенсаторы, которые будут предотвращать повышение фактической фискальной нагрузки вследствие роста эффективности администрирования. Установить механизмы возврата в экономику излишка изъятых из нее ресурсов на инвестирование в энергоэффективность, финансовую поддержку предпринимательства.

2. Реализация инвестиционного потенциала госфинансов должна ориентироваться на создание благоприятных условий для партнерского финансирования программ модернизации, концентрации основной доли бюджетного инвестирования на развитии экономической среды, благоприятной для предпринимательства.

3. Прекращение поддержания практики патерналистских ожиданий регионов. Достижение привлечения в экономический оборот потенциальных ресурсов регионов на основе фискальной децентрализации и усиления связи финансовых ресурсов, доступных громадам, с результативностью местных экономик. Мощный результат может принести обучение местных громад использованию уже имеющихся в их распоряжении возможностей привлечения средств и, что важнее, их рациональному расходованию.

4. Обеспечение доверия общества к государству путем бюджетных вливаний в социальную сферу, усиление адресности социальных расходов. Доверие общества к политике государства, в частности в бюджетной сфере, надо восстанавливать путем обеспечения полной открытости формирования и расходования бюджетных средств. Этому будут способствовать процедуры общественного контроля над деятельностью ведомств и бюджетных – в виде деятельности общественных и наблюдательных советов, систематического публичного отчета [6].

Эффективность задекларированных реформ во многом зависит от того, как их воспринимает общественность. Обязанность власти – не только разработать изменения, но и объяснять гражданам страны, насколько необходимы реформы и что получают граждане в результате их успешного проведения.

При условии ограниченности финансовых ресурсов, которые правительство может направить на развитие территорий, следует концентрироваться на тех мероприятиях, которые могут обеспечить наибольшую отдачу в кратчайшее время. Нарботка «общественных повесток дня» избирательных округов (перечня приоритетных проблем, которые нельзя решить на местном уровне из-за нехватки средств или полномочий) и их обсуждение на местном уровне будут вкладом институтов гражданского общества в повышение обоснованности

предложений народных депутатов к проектам государственного бюджета последующих лет [9].

Выводы. В украинских реалиях реализация экономического прагматизма должна происходить путем углубления институциональных реформ и дополнения рыночных инструментов государственной политикой, направленной на экономический рост.

Государство должно через структурные сдвиги целеустремленно формировать институциональные предпосылки для чувствительности экономики к положительным сигналам экономического роста. В частности, вместо искусственного «ручного» выделения «приоритетных отраслей» создать способность экономики в «автоматическом» режиме определять и поддерживать те приоритеты, которые действительно будут содействовать модернизации и укреплению конкурентоспособности. Как правило, такими инструментами являются функциональная поддержка экспортной деятельности, инвестирования и инновационной деятельности, промышленности, структуризация финансовой системы для повышения инвестиционного потенциала экономики, создания рабочих мест, развития предпринимательства.

На сегодняшний день актуальным и эффективным в свете модернизации экономики представляется также расширение полномочий местного самоуправления, создание определённых гарантий его деятельности, обеспечение финансовыми ресурсами, внедрение нового механизма финансового выравнивания.

Какими бы сложными ни были внутренние проблемы, с необходимостью решения которых сталкивается Украина, это не может быть поводом для самоустранения от глобального контекста. Наоборот, во времена глобализации значительно эффективнее ассоциировать решение системных проблем национального уровня с международной проблематикой и интеграцией Украины в глобальную систему человеческого развития, цели которого определены на уровне ООН как Цели развития тысячелетия [10].

Присоединение к глобальным целям развития открывает пространство для международного диалога Украины, упрощает получение правовой и финансовой поддержки, способствует расширению международного экономического партнерства, что в комплексе позволит облегчить бремя системных трансформаций для госфинансов Украины.

Важным представляется то, что при таком подходе появляется возможность формирования совместных решений и точек консолидации интересов представителей государственной власти (а – и общества), более полного их привлечения к бюджетному процессу, что положительно скажется на возвращении бюджетной политики в число действенных инструментов реализации экономической стратегии государства.

Список литературы

1. О национальных особенностях экономического прагматизма. Ярослав Жалило // Зеркало недели. – 2016. – № 49 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/o-nacionalnyh-osobennostyah-ekonomicheskogo-pragmatizma-.html>
2. Сотрудничество с МВФ: проблемы и перспективы. Богдан Данилишин // Зеркало недели. Украина. – 2016. – № 45 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/sotrudnichestvo-s-mvf-problemy-i-perspektivy-.html>
3. Розпутенко І. В., Ільченко-Сюйва Л. В. Теоретико-методологічні основи бюджетування в Україні: навч.-метод. посіб. до дисц. «Бюджетування: парламентсько-політичний контекст». – К.: НАДУ, 2012. – 116 с.
4. В Украине отсутствует напрочь такой институт, как национальный диалог. Андрей Ермолаев // Грушевского, 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://grushevskogo5.com/interview/andrey-ermolaev-v-ukraine-otsutstvuet-naproch-takoy-institut-kak-natsionalnyy-dialog/>
5. Іжа М. М. Показник децентралізаційних процесів у країнах Європи // Вісник СевНТУ: збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 112. – С. 152–155. – С. 152.
6. Усков И. В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти // Бизнесинформ. – 2012. – № 3. – С. 107–111. – С. 108.
7. Бюджетна політика: прагматичні підходи до стратегічних рішень: Аврамченко К. В., Дешко А. Л., Жалило Я. А. та ін. – К., СТ-ДРУК, 2016. – 112 с.
8. Економічний розвиток і державна політика: навч. посіб. / [кол. авт.: Ю. М. Бажал, О. І. Кілієвич, О. В. Мертенс та ін.; за заг. ред. Ю. І. Єханурова, І. В. Розпутенка]. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 478 с.
9. Госбюджет–2017: как предотвратить популизм и политическую коррупцию // Зеркало недели. Украина. – № 42 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/gosbyudzhets-2017-kak-predotvratit-populizm-i-politicheskuyu-korrupciyu-.html>
10. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К.: НІСД, 2016. – 688 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/poslanya_new-cc2e3.pdf

РАВАНДИ ИДОРАКУНИИ ХАВФҶО ДАР МУАССИСА

Кучумов С. - магистри соли дуҷуми факултети иқтисод ва идоракунии дар соҳаи маорифи Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С.Айни, 734003, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 121, тел.: (+992) 907 823 144

Дар мақола усули (принсипҳои) асосии раванди идоракунии хавфҳо ва марҳилаҳои он бо истифода аз маъхазҳои мавҷуда мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки раванди идоракунии хавфҳо яке аз унсурҳои асосии самаранокии амалиёт дар низоми идоракунии муассиса ва корхонаҳо ба шумор меравад.

Вожаҳои калидӣ: идоракунии хавфҳо, самаранокии амалиёт, стратегияи корпоративӣ, таҳлили сифатӣ миқдорӣ, асоси методологӣ, тавозун, чадвали басти қорӣ, қарзи дебиторӣ

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Кучумов С. - магистр второго года обучения факультета экономики и управления в отрасли образования Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни., 734003, г. Душанбе, пр.Рӯдакӣ 121, тел.: (+992) 907 823 144

В статье рассматриваются основные принципы процесса управления рисками и его этапов на основе имеющихся источников. Автор подчеркивает, что процесс управления рисками является одним из элементов эффективного действия в системе управления учреждениями и предприятиями.

Ключевые слова: управление рисками, эффективность действия, корпоративная стратегия, качественный и количественный анализ, методологическая основа, баланс, штатное расписание, дебиторский долг

RISK MANAGEMENT AT THE ENTERPRISES

Kuchumov S. - master of the second year of study of the Faculty of Economics and Management of the Education Sector of the Tajik State Pedagogical University named after S.Ayni, 734003, Dushanbe, Rudaki ave.121, phone .: (+992) 907 823 144

The article considers the main principles of the risk management process and its stages on the basis of available sources. The author emphasizes that the process of risk management is one of the elements of effectiveness in the management system of institutions and enterprises.

Keywords: *risk management, effectiveness, corporate strategy, qualitative and quantitative analysis, methodological basis, balance sheet, staffing plan, accounts receivable*

Идоракунии хавфҳо дар муассиса ва ташкилотҳо ба самаранокии амалиёт ва низоми идоракунии, дарёфти таъсири мақсаднок ва идоракунии захираҳо таъсир мерасонад. Ин имкон медиҳад, ки идоракунии хавфҳо ҳамчун яке аз муҳимтарин қисматҳои ташкилкунандаи раванди умумии роҳандозии ташкили идоракунии нигоҳ дошта шавад.[2,131]

Яке аз сабабҳои асосии идоракунии ғайримуассири хавфҳо набудани асосҳои методологии возеҳу равшан мебошад. Таҳлили усулҳои идоракунии хавфҳои дар маъхазҳо овардашуда номукамал будани онҳоро нишон медиҳад. Кӯшишҳои ҷудоғонаи ба тартиб даровардани онҳо худ як масъалаҳои баҳсбарангез ба назар мерасад. Бо вучуди ин, таҳлили таҳқиқот дар соҳаи методологияи идоракунии хавфҳо бо дарназардошти талаботи иқтисодиёти муосир имконият ва ба шакли муайян даровардани низоми усули (принсипҳо) идоракунии хавфҳо ба вучуд меоварад, ки онҳоро метавон ба тариқи зайл ифода намуд:

❖ қарордоди бо хавф алоқамандбуда бояд аз ҷиҳати илмӣ ва иқтисодӣ асоснок бошад ва ба натиҷаҳои ғайрибағавиҷи молиявӣ-хоҷағидории муассиса набояд таъсир расонад;

❖ идоракунии хавфҳо бояд дар ҷорҷубаи стратегияи корпоративии (иттиҳодиявӣ) муассиса амалӣ шавад;

❖ қарордодҳои барои идоракунии хавфҳо қабулшаванда бояд дар ҳаҷми зарурӣ ба иттилооти саҳеҳ таъя кунад ё асос ёбад;

❖ дар рафти идоракунии хавфҳо қарорҳои қабулшаванда бояд хусусиятҳои объективии муҳитеро, ки дар он муассиса ғайрибағавиҷи худро пеш мебарад, дар назар дошта шавад;

❖ идоракунии хавфҳо бояд характери бонизом дошта бошад;

❖ идоракунии хавфҳо бояд таҳлили раванди самаранокии қарорҳои қабулшуда ва тасхеҳоти амалии маҷмӯи усул (принсипҳо) ва методҳои истифодашавандаи идоракунии хавфҳо дар назар дошта бошад.

Моҳияти ҳар як марҳилаи идоракунии хавфҳо қорбурди усулҳои гуногунро дар назар дорад. Тамоми раванди идоракунии хавфҳо ба шакли зерин тасвир намудан мумкин аст.

1. Ҳадағузории идоракунии хавфҳо;

2. Таҳлили хавф;

3. Таҳлили сифатӣ;

4. Таҳлили миқдорӣ;

5. Интиҳоби методҳои таъсиррасонӣ ба хавф;

6. Таҳлили самаранокии қарорҳои қабулшуда, тасхеҳи ҳадағҳои идоракунии хавфҳо ва ғайра.

Марҳилаи ҳадағузории идоракунии хавфҳо бо истифодаи методҳои таҳлил ва пешбинии вазъи иқтисодӣ, ошқор қардани эҳтимолият ва

талаботи муассиса дар қорҷӯбаи стратегия ва нақшаҳои қории рушди он тавсиф меёбад. Дар марҳилаи таҳлили хавф методҳои таҳлили сифатию миқдории зерин истифода мешаванд;

- ❖ методи ҷамъоварии маълумоти мавҷуда ва нав;
- ❖ тарроҳии фаъолияти муассиса;
- ❖ методҳои оморӣ, эҳтимоли ва ғайра;

Дар марҳилаи сеюм муқоисаи самарнокии усулҳои гуногуни таъсиррасонӣ ба хавф ба иҷро расонида мешавад ва қоҳиш додани хавф, баухдагирии хавф, супурдани як қисм ва ё ҳамаи хавф ба шахси сеюм, бо қорқарди қарор оид ба интиқоби маҷмуи муносиби онҳо анҷом меёбад.[4,70]

Марҳилаи ниҳой дар идоракунии хавфҳо методҳои интиқоб намудаи таъсиррасонӣ ба хавф мебошанд. Таии марҳилаи мазкур бояд дониши наве дар бораи хавф пайдо шавад, ки ҳангоми зарурат битавонад имконияти тасҳеҳи ҳадафҳои пештар гузошташудаи идоракунии хавфро муайян намояд. Натиҷаи омӯзиши раванди идораи хавфҳо нишон медиҳанд, ки дар ҳар яке аз ин марҳилаҳо методҳои алоҳидаи идоракунии хавфҳо истифода мешаванд. Натиҷаи ҳар як марҳила метавонад ҳамчун маълумоти аввалия барои марҳилаҳои минбаъда ба қор бурда шавад ва як низоми қарорҳои дорои робитаи маъқусро ташкил намояд. Ин гуна низом ба мақсад расидани самарнокиро таъмин мекунад, зеро, ки дар ҳар яке аз марҳилаҳои бадастомада имконияти тасҳеҳи на танҳо усулҳои таъсири равандӣ ба хавф, балки ҳуди ҳадафҳои хавфҳо мегардад.

Марҳилаи асосие, ки имкони ташкили стратегияи минбаъдаи идоракунии хавфҳо таъмин менамояд ин марҳилаи таҳлили хавф мебошад.[6,317]

Вазифаи таҳлили сифатии хавф ошқорсозии манбаъҳо ва сабаҳои хавф, марҳилаҳо ва қорқое, ки иҷрои онҳо хавфро ба вучуд меоварад, яъне инҳо хавф мебошанд. Ташҳиси доираҳои иқтидори билқувваи хавф; муайянкунии хавфҳои дар фаъолияти муассиса ҳамроҳиқунанда; пешбинии қоидаҳои амалӣ ва оқибатҳои эҳтимолии манфии зуқури хавфҳои ошқоршуда аз ҷумлаи онҳо мебошанд.

Дар натиҷаи омӯзиши масъала маълум шуд, ки методҳои таҳлили сифатию ба 4 гурӯҳ тақсим меқунанд:

1. методҳое, ки асосашонро таҳлили маълумоти дастрасшуда ташкил медиҳад;
2. методҳои ҷамъоварии маълумоти нав;
3. методҳои тарроҳии фаъолияти ташкилот;
4. методҳои эвристиқии таҳлили сифатӣ.

Натиҷаҳои ҷамъбасти таҳлили сифатӣ, дар навбати худ, ҳамчун маълумоти аввалияи гузаронидани таҳлили миқдорӣ хизмат мекунад. Дар марҳилаи таҳлили миқдории хавф қиматҳои рақамии эҳтимолияти сар задани ҳаводиси хавфӣ ва ҳаҷми зарар ва қоидаи ҷашмдошти он ҳисоб қарда бароварда мешавад.

Пас аз баррасӣ намудани маҷмӯи методҳои таҳлили миқдории хавфҳо, метавон гуфт, ки корбурди ин ё он методи муайян ба бисёр омилҳо вобаста аст:

- ❖ барои ҳар як намуди хавфи таҳлилшаванда усулҳои махсуси таҳлил ва хусусиятҳои мушаххаси иҷроӣ онҳо мавҷуд аст. Масалан, ҷараёни таҳлили хавфҳои техникаю-истехсолӣ, ки бо аз қор мондани таҷҳизоти қорӣ вобаста аст;

- ❖ барои таҳлили хавфҳо нақши муҳимро ҳаҷм ва сифати маълумоти аввалия иҷро мекунанд. Ҳамин тавр, агар пойгоҳи додаҳо оид ба таҳаррук мавҷуд бошад, пас корбурди методҳои тарроҳии тақлидӣ ва шабакаҳои нейронӣ имконпазир аст. Дар акси ҳол, эҳтимоли бузургтарин, истифодаи усулӣ ё методҳои мантиқи ноаён мебошад.

Ҳангоми таҳлили хавфҳо умуман ҷараёни нишондодҳоеро, ки ба сатҳи хавф таъсир мерасонад, дар назар доштан муҳим аст. Дар мавриди интиҳоби методҳои таҳлил натавон дақиқ будани маълумоти муҳосибӣ, балки уфуқи пешбиникунии нишондодҳо, ки ба сатҳи хавф таъсир мерасонанд, бояд ба ҳисоб гирифта шаванд. Фаврият ва имкониятҳои техникаи пешбурди таҳлил низ аз аҳамият бархӯрдор аст. Таҳлили омилҳои дар боло номбурдашуда, нишон медиҳанд, ки самаранокии ҳамаи намудҳои хавфҳо дар фаъолияти муассиса бамаврид аст. Истифодаи маҷмӯи методҳо, дар навбати худ, муҳим ва саривақтӣ будани коркарди механизми идоракунии хавфҳо тасдиқ менамояд. Дар шароити муносири хоҷагидорӣ, ки бо ноустувории сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ тавсиф меёбад, низомии идоракунии дар муассиса мавҷудбуда, бояд механизми идоракунии хавфҳо ба қор барад.[3,239]

Марҳилаи якуми ташаккулёбии механизми идоракунии хавфҳо дар муассиса ин сомондиҳии ҳадамоти менечменти хавфҳо мебошад. Дар марҳилаи имрӯзаи инкишофи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳадафи аввалини ин ҳадамот бояд камкунии талафот тавассути мониторинги фаъолияти муассиса, таҳлили тамоми мучтамаъҳо, коркарди тавсияҳо оид ба қоҳиш додани хавфҳо ва назорати иҷроӣ онҳо мебошад. Манбаъҳои маълумоте, ки барои таҳлили хавф лозим аст ва мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор додашудааст, аз инҳо иборат мебошанд:

- ❖ ҳисоботи муҳосиботии муассиса;
- ❖ маълумоти ҳуҷҷатҳо (тавозун, ҳисобот оид ба даромадҳо ва зарарҳо, оид ба ҳаракати маблағҳои пулӣ ва ғайра) дар шакли фишурда ҳамаи маълумоти расмӣ оид ба муассисаро дар худ доранд;
- ❖ ҳолати фондҳои асосӣ, сатҳи захираҳои мавод ва маҳсулоти тайёр;
- ❖ ҳаҷми қарзҳои дебиторӣ ва кредиторӣ;
- ❖ натиҷаҳои молиявии фаъолияти муассиса имконият медиҳад, ки ҳиссаи муҳими хавфҳои расмӣ, кредитӣ ва ташкилотӣ ошкор карда шавад, инчунин сохтори ташкилотӣ ва чадвали басти қорӣ муассиса имкон медиҳад, ки хавфҳои ташкилотӣ дар ин самт муайян гардад;
- ❖ харитаҳои ҷараёни технологӣ (хавфҳои техникаю -истехсолотӣ);

❖ шартномаҳо ва аҳдномаҳо (хавфҳои расмӣ ва ҳуқуқӣ-қонунӣ);
❖ арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолӣ. Таҳлили он имкон медиҳад, ки аксарияти хавфи муассисаро муайян намуда, ифодаи зарари пулиро ба сабаби арзи вучуди ҳолатҳои хавфӣ возеҳ намояд.[6,317]

❖ нақшаҳои молиявӣ истеҳсолии муассиса. Пурра иҷро шудани онҳо имкон медиҳад, ки устувории муассиса таъмин гардида, ба кулли маҷмӯи хавфҳо баҳодихӣ ва бо анҷомёбии ҷамъоварии маълумоти пешақӣ таҳлили хавфҳо таъйин карда шавад.

❖ Хизмати менеҷменти хавф имконияти ҳақиқатан баҳодихии ҷараёни нишондодҳои фаъолияти муассисаро дар назар дорад.

Дар рафти коркарди барномаи муассисаҳо оид ба идоракунии хавфҳо ба мутахассисони ҳадамоти менеҷменти хавф лозим меояд, ки ба яқсонсозии ҳадди аксари баҳои сатҳи хавфи ташаккулёбанда таъя намоянд. Ин дар шакли ташкилёбии абъоди (параметрҳо) универсалӣ, ки ҳаҷми зарари имконпазирро нишон медиҳад, ифода мешавад. Абъоди номбаршуда, бештар аз ҳама, дар истифодаи таъсири хавфҳо бар ҷараёнҳои истеҳсоли мол ва ҳолати молиявӣ муассиса бамаврид аст. Марҳилаи ҷамъбастандандаи барнома созмондиҳии маҷмӯи ҷорабиниҳо оид ба коҳиш додани хавфҳо, бо нишондоди амалисозии онҳо, муҳлати татбиқ, манбаъҳои дар нақшабудаи маблағгузорӣ ва шахсони мутассадӣ оид ба иҷрои барномаи мазкур мебошанд. Барнома бояд, аз ҷониби роҳбарияти муассиса тасдиқ шуда, дар он хатман ҳолати банақшагирии молиявӣ истеҳсолии муассиса ба назар гирифта шавад. Инчунин, тавсия мешавад, ки маълумот оид ба хатогиҳо ва камбудихии коркарди барнома, ки дар рафти амалисозии он сар задаанд, ҷамъоварӣ шаванд. Ин гуна рафтор имкон медиҳад, ки коркарди барномаи ҷорабиниҳо оид ба коҳиш додани хавфҳоро дар оянда дар як сатҳи баланд ва ба сифати аъло бо истифодаи маълумот ё донишҳои нав оид ба хавф гузаронида шавад.

Бо дарназардошти таъсироти омилҳои дохилию хориҷӣ, иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ки ҳаматарафа ва бо маҳорати баланд вазъи бозор пешбинӣ месозад, ҳақиқатан хавфҳои имконпазирро баҳодихӣ мекунад. Идомаи мантиқии кори хизмати менеҷменти хавф бояд ташкили барномаи ҷорабиниҳо оид ба идораи хавфҳо бошад ва дар рафти коркарди он бояд иқдомоти зерин дақиқан муайян карда шаванд:

- ❖ ҳаҷми зарари эҳтимолӣ ва эҳтимолияти он;
- ❖ механизмҳои мавҷудаи коҳиш додани хавф, ки аз тарафи давлат пешниҳод мешавад ва самаранокии истеҳсолию иқтисодии он;
- ❖ самаранокии истеҳсолию иқтисодии ҷорабиниҳо оид ба коҳиш додани хавфҳо, ки аз тарафи ҳадамот пешниҳод карда мешаванд.
- ❖ имконияти амалии иҷрокунии ҷорабиниҳо дар ҷорчӯбаи маблағҳои маҳдуди ҷудошуда.

Адабиёт

1. Арсеньев Ю.Н., Минаев В.С. Управление экономическими и финансовыми рисками. Учеб.пособие для студентов вузов. М.: Высш. шк. 1997.- 147 с.

2. Быкова Н.И. Управление рисками при финансировании предприятий. СПб.: Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та экономики и финансов, 2000.- 131 с.

3. Хохлов Н.В. Управление риском. М.: Юнити-Дана, 1999. - 239с.

4. Шапкин А.С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций. - М.: «Дашков и К», 2006. -70с.

5. Черкасов В.В. Деловой риск в предпринимательской деятельности. Киев: Издательство Либра, 1996.

6. Черкасов В.В. Проблемы риска в управленческой деятельности. Киев: 2002.- 317с.

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ ЭКОНОМИК В МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО

Усманова Т. Х. - д.э.н., профессор департамента менеджмент ФГОБУ
ВО Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации

Хасанова А.И. - к. м. н., врач – химиотерапевт МЗ РТ, Казанский
республиканский онкологический диспансер

Хайруллина Л. И. - ассистент кафедры «Управленческий учет и
контролинг» Казанский федеральный университет

Актуальность предмета исследований в настоящее время крайне важна, так как в последние годы все мировое сообщество озабочено проблемами экологической катастрофы, которые представляют угрозу всей планете. Следовательно, последствия ухудшения состояния экологии отрицательно сказывается на качестве жизни населения Земного шара. Для устранения экологических проблем необходимо внедрять инновационные технологии, а также разрабатывать новые модели управления проектами в сфере оказания медицинских услуг с применением форм государственно-частного партнерства (ГЧП).

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, инновационный экологический менеджмент, интеллектуальная собственность, технологии управления качеством, медицинские услуги, эффективность, модели управления ГЧП

ҲАМШАРИКИИ ДАВЛАТӢ ВА ХУСУСӢ ДАР ШАРОИТИ ҲАМГИРОИИ ИҚТИСОДИӢТ ДАР ҲОЧАГИИ ҶАҲОНӢ

Усманова Т. Х. - д.и.у., профессори департаменти менеҷменти МФДБТ
ВО Донишгоҳи молиявӣ назди Ҳукумати Федератсияи Россия

Ҳасанова А.И. - н.и.т., пизишки кимиёдармони ВТ ҚТ, диспансери
ҷумҳуриявӣ саратониносии Қазон

Хайруллина Л. И. - ассистенти кафедраи «Баҳисобгирии идоракуни ва
контролинг»-и Донишгоҳи федералии Қазон

Мавзӯи таҳқиқоти мақола ҳамакун басо муҳим ва муҳим мебошад, зеро таъи солҳои ахир проблемаҳои фалокати экологӣ, ки ба тамоми сайёра таҳдид менамояд, ҳамаи сокинони сайёраро нигарон сохтааст. Бинобар ин, оқибатҳои табоҳ гардидани вазъи экология ба сифати зиндагии аҳолии қураи Замин, ҳатман таъсири манфӣ хоҳад расонд. Барои ҳаллу фасли проблемаҳои экологӣ татбиқи фановариҳои инноватсионӣ, инчунин коркарди амсилаҳои навини идоракунии лоиҳаҳо дар соҳаи хизматрасониҳои тиббӣ бо истифодаи шаклҳои ҳамшарикии давлатӣ ва

хусусӣ амри зарурӣ мебошад.

Вожаҳои калидӣ: ҳамшиарикӣ давлатӣ ва хусусӣ, менеҷменти инноватсионии экологӣ, моликияти зеҳнӣ, фановариҳои идоракунии сифат, хизматрасониҳои тиббӣ, самаранокӣ, амсилаҳои идоракунии ХДХ

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE PROCESS OF INTEGRATION OF ECONOMIES INTO INTERNATIONAL ECONOMY

Usmanova T. Kh. - Doctor of Economics, Professor of the Department of Management of the Federal State Educational Institution of the Financial University under the Government of the Russian Federation

Hasanova A.I. - Candidate of Medical Science, doctor - chemotherapist MH RT, Kazan Republican Oncology Center

Khairullina L.I. - Assistant of the Department "Management Accounting and Controlling", Kazan Federal University

The relevance of the research is now extremely important, since in recent years the world community has been concerned with the problems of ecological disaster that pose a threat to the whole planet. Consequently, the consequences of the deterioration of the state of the environment adversely affect the quality of life of the world's population in a negative way. In order to eliminate environmental problems, it is necessary to introduce innovative technologies, as well as develop new models of project management in the delivery of health services using public-private partnership (PPP) forms.

Keywords: public-private partnership, innovative environmental management, intellectual property, technology of quality management, medical services, efficiency, PPP management models

В последние годы все мировое сообщество в рамках повышения человеческого капитала озабочено проблемами экологической катастрофы, грядущей на планете. Следовательно, последствия ухудшения состояния экологии отрицательно сказывается на качестве жизни населения Земного шара. Для устранения экологических проблем необходимо внедрять инновационные технологии, а также разрабатывать новые модели управления качеством оказания медицинских услуг.

Формирование инновационной системы управления проектами здравоохранения требует эмпирических исследований и прогнозирования на основе данных статистики. Прогноз труда медицинских работников в условиях бюджетно-налогового страхового здравоохранения предъявляет повышенные требования к научно-организационным факторам подобных проектов.

В условиях применения инновационных технологий возрастает роль и значимость достоверной и оперативной медицинской статистики в научной и практической деятельности медицинского проекта.

Пользователи информацией в области здравоохранения в оперативной и прогностической работе используют статистические данные. Однако, прогнозирование и планирование проектов в области здравоохранения предъявляет особые требования к квалификации персонала. Для предупреждения всевозможных рисков только высококвалифицированный персонал должен проводить анализ статистических данных, оценку событий и представлять соответствующие выводы, позволяющие принять правильное управленческое решение в развитии проектов. Достоверная статистическая информация способствуют лучшей организации работы, более точному планированию и прогнозированию в проектах здравоохранения.

Статистика помогает контролировать деятельность учреждения, оперативно управлять им, судить о качестве и эффективности лечебно-профилактической работы. Пользователь информации при составлении текущих и перспективных планов работы должен основываться на изучении и анализе тенденций и закономерностей развития как здравоохранения, так и состояния здоровья населения своего района, города, области и т. д. Статистика здравоохранения помогает руководителям учреждения (проекта) оперативно управлять своим объектом, а врачам всех специальностей – судить о качестве и эффективности лечебно-профилактической работы.

Традиционная статистическая система в здравоохранении основана на получении данных в виде отчетов, которые составляются в низовых учреждениях и затем суммируются на промежуточных и высших уровнях. Система отчетов имеет не только преимущества, но и определенные недостатки (малая оперативность, жесткость, негибкая программа, ограниченный набор сведений, неконтролируемые ошибки учета и др.).

В 2015 году в Республике Татарстан число впервые зарегистрированных случаев злокачественных новообразований (ЗНО) составило 15 010, (включая больных, взятых на учет посмертно и первично-множественные опухоли), что на 1,4% выше, чем в 2014 году.

Показатель заболеваемости населения ЗНО в 2015 г. составил 391,7 на 100 тыс. населения (табл.1).

Таблица 1. Динамика показателей заболеваемости и смертности при ЗНО в 2011-2015гг. в РТ на 100 тыс. населения.

	2011	2012	2013	2014	2015	Темп роста(%)
Заболеваемость	352,2	362,3	371,1	387,25	391,7	112,2
Смертность	180,2	181,0	176,7	182,2	197,1	109,3

В 2015г. в РТ зарегистрирован рост показателей заболеваемости и смертности при ЗНО, темп прироста за отчетный период составил 12,2%, и 9,3% соответственно.

Пользователи статистической информации в своей практике планирования и прогнозирования сопоставляют полученные данные в рамках адаптации их с базовыми стандартами, предложенными Министерством здравоохранения Российской Федерации.

Оптимальное качество работы медицинской службы является существенным звеном достаточно низки показателей смертности в больнице, выживаемости тяжелейших больных.

Развитие инновационных технологий в решении проблем в управлении проектами в сфере оказания медицинских услуг, а также формирование экологических региональных проектов и программ актуально во всем мире. Одной из особых крупных проблем является утилизация парниковых газов (ПГ) по высоким инновационным технологиям. Однако многие корпорации, транснациональные корпорации в рамках хозяйственной деятельности не включают расходы по защите экологии в свои производственные программы, тем самым нарушают правила и требования социальной ответственности бизнеса. Особенно данная проблема актуальна для тех регионов, где больше всего развиваются добывающая и перерабатывающие отрасли. В то же время инновационные технологии позволяют из проблемы сделать прибыльный бизнес. И развитие такого бизнеса в настоящее время возможно в форме ГЧП, так бюджетных средств на развитие данных направлений не дотаточно.

На рисунке 1 схематически представлено комплексное управления воздействием на окружающую среду.¹

Рис. 1. Комплексное управление воздействием на окружающую среду

¹<http://climaterussia.ru/politika-i-finansy/vybrosy-prevraschayutsya>

Итак, все передовое мировое сообщество озабочено проблемами экологической катастрофы, которые представляют угрозу жизнедеятельности человека. Явные последствия ухудшения состояния экологии отрицательно сказывается на качестве жизни населения всей планеты. В статье приведен обзорный анализ заболеваемости и необходимости оптимизации управления качеством оказания медицинских услуг. В этой связи в статье предлагается внедрение инновационных технологии, как в решении экологических проблем, так и в разработке новых моделей управления качеством оказания медицинских услуг. Практическая значимость работы заключается в определении качества жизни населения, в необходимости обеспечения высокими стандартами, формирования предложений в части эффективного планирования инновационного экологического менеджмента и управления проектами в сфере оказания медицинских услуг в форме ГЧП.

Поиск новых инновационных технологий для устранения экологических проблем, а также продвижение результатов интеллектуальной деятельности в части разработки инновационных технологий по решению экологических проблем, и как уже следствие, является выбор оптимальных моделей управления качеством оказания медицинских услуг населению в рамках устранения последствий экологических проблем с использованием новых механизмов и инструментов ГЧП.

Решения поставленных задач в основном основывается на использовании метода диалектического исследования, методов экономического анализа, прогнозирования, ситуационного и системного анализа, экспертных оценок и анализа эмпирических данных.

Литература

1. Восстановление экономического роста в России. Ивантер В.В., Белкина Т.Д., Белоусов Д.Р., Блохин А.А., Борисов В.Н., Буданов И.А., Говтвань О.Д., Гусев М.С., Зайончковская Ж.А., Комков Н.И., Коровкин А.Г., Ксенофонтов М.Ю., Кувалин Д.Б., Михеева Н.Н., Моисеев А.К., Панфилов В.С., Паппэ Я.Ш., Порфирьев Б.Н., Ползиков Д.А., Ревич Б.А. и др. Научный доклад / Ответственный редактор: Ивантер, Виктор Викторович. Москва, 2016. Усманова Т.Х. Менеджмент устойчивого социально-экономического развития регионов в рамках бюджетно-налоговой и денежно-кредитной политики России. МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). 2016. Т. 7. № 1 (25). С. 123-131.

2. Состояние и перспективы развития инновационной сферы России в рамках программы Президиума РАН «Анализ и прогноз долгосрочных тенденций научного и технологического развития: Россия и мир». Ивантер В.В., Комков Н.И., МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). 2016. Т. 7. № 1 (25). С. 76-83.

3.«Зеленая» логистика как инструмент обеспечения экологической безопасности институционально-инновационного недропользования европейской практики. Дудин М.Н., Комков Н.И., Лясников Н.В., МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). 2016. Т. 7. № 3 (27). С. 8-17.

4.Учет и контроль внедрения инноваций. Усманова Т.Х., Хайруллина Л.И. Экономика. Бизнес. Банки. 2016. Т. 1. С. 122-136.

5. Операционный менеджмент в коммерциализации интеллектуальной собственности. Усманова Т.Х. Экономика. Бизнес. Банки. 2016. Т. 1. С. 25-39.

6.Учетно - контрольные процессы в разработке инновационного проекта. Усманова Т.Х., Хайруллина Л.И. Экономика. Бизнес. Банки. 2016. Т. 2. С. 51-63.

7.Менеджмент в коммерциализации интеллектуальной собственности. Усманова Т.Х., Куприянова Л.М. Экономика. Бизнес. Банки. 2016. Т. 1. С. 9-25.

8.Особенности экономики интеллектуальной собственности. Усманова Т.Х., Куприянова Л.М. Экономика. Бизнес. Банки. 2016. № 3 (16). С. 81-94. (ВАК, РИНЦ)

**ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ
ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНОВ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Мирсаидов А.Б. – д.э.н., профессор, заместитель директора Института экономики и демографии АН Республики Таджикистан, 734025, г. Душанбе, ул. Айни 44, тел.: (+992) 904 446 012, E-mail: chirad-58@mail.ru

Гадоев Д. Р. – аспирант Института экономики и демографии АН Республики Таджикистан, 734025, г. Душанбе, ул. Айни 44, тел.: (+992) 927 969 6 77, E-mail: gadoev-8181@mail.ru

В статье рассмотрены вопросы институциональных преобразований внешнеэкономических отношений в региональном аспекте Республики Таджикистан. Анализируется динамика внешнеторгового оборота республики и его регионов, уровень уязвимости экономики республики перед внешними потрясениями. Обоснована необходимость формирования нового подхода внешнеэкономических отношений республики, совершенствования их институциональной структуры с целью создания благоприятных институциональных условий для развития внешнеэкономического комплекса, экспортного потенциала регионов республики на внешнем рынке, а также активизации участия хозяйствующих субъектов территорий страны на мировом рынке, как фактора повышения конкурентоспособности экономики страны. Предлагаются пути совершенствования системы институтов, обеспечивающих реализацию национальных интересов республики в мировой экономике, повышения конкурентоспособности хозяйствующих субъектов экономики регионов, а также результативности государственного регулирования.

Ключевые слова: экономическая деятельность, институциональные основы, институциональные изменения, внешнеэкономические отношения, региональная экономика, региональная политика, внешнеэкономический комплекс региона, благоприятные институциональные условия

**АСОСҲОИ НИҲОДИИ ИНКИШОФИ ФАЪОЛИЯТИ
ИҚТИСОДИИ ХОРИҶИИ МИНТАҚАҲОИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

Мирсаидов А.Б. – д.и.и., профессор, муовини директори Пажӯҳишигоҳи иқтисодиёт ва демографияи АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, кӯчаи Айни 44, тел.: (+992) 904 446 012, E-mail: chirad-58@mail.ru

Гадоев Д. Р. – аспиранти Пажӯҳишигоҳи иқтисодиёт ва демографияи АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, кӯчаи Айни 44, тел.: (+992) 927 969 6 77, E-mail: gadoev-8181@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои дигаргунсозӣ ва ниҳодии минтақавии робитаҳои иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мегардад. Афзоиши муомилоти иқтисодии хориҷии кишвар ва минтақаҳои он, сатҳи осебазирии иқтисодиёти ҷумҳури дар қиболи хатарҳои беруна мавриди таҳлил қарор гирифта, зарурати эҷоди муносибати нав дар робитаҳои иқтисодии хориҷӣ, тақмили сохторҳои ниҳодии он бо мақсади ба вучуд овардани шароити мусоиди рушди мучтамаи иқтисодии хориҷӣ, инчунин фаълогардонии иштироки беш аз пеши субъектҳои хоҷагидори минтақаҳои кишвар дар бозори ҷаҳонӣ асоснок мегардад. Роҳҳои тақмили низоми ниҳодҳои таъминкунандаи татбиқи манфиатҳои миллии кишвар дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии субъектҳои хоҷагидори минтақаҳо, инчунин самаранокии танзими давлатӣ пешниҳод мегардад.

***Вожаҳои калидӣ:** фаъолияти иқтисодӣ, асосҳои ниҳодӣ, тағйироти ниҳодӣ, робитаҳои иқтисодии хориҷӣ, иқтисодиёти минтақавӣ, сиёсати минтақавӣ, мучтамаи иқтисодии хориҷии минтақа, шароити мусоиди ниҳодӣ*

INSTITUTIONAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF THE REGIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

***Mirsaidov A.B.** - Doctor of Economics, Professor, Deputy Director of the Institute of Economics and Demography of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, 734025, Dushanbe, Ayni str., 44, phone: (+992) 904 446 012, E-mail: chirad-58@mail.ru*

***Gadoev D.R.** - post-graduate student of the Institute of Economics and Demography of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, 734025, Dushanbe, Ayni str., 44, phone: (+992) 927 969677, E-mail: gadoev-8181@mail.ru*

The article deals with the issues of institutional transformation of foreign economic relations in the regional aspect of the Republic of Tajikistan. The dynamics of the foreign trade turnover of the republic and its regions, the level of vulnerability of the republic's economy to external shocks are analyzed in the article. The necessity of forming a new approach to the external economic relations of the republic, improving their institutional structure for the purpose of creating favorable institutional conditions for the development of the external economic complex, export potential of the regions of the republic on the foreign market, as well as enhancing the participation of economic entities of the country's territories in the world market as a factor of increasing the competitiveness of the country's economy. The author suggests ways to improve the system of institutions that ensure the realization of the republic's national

interests in the world economy, improve the competitiveness of economic entities in the regions, and the effectiveness of state regulation.

Keywords: *economic activity, institutional framework, institutional changes, foreign economic relations, regional economy, regional policy, external economic complex of the region, favorable institutional conditions*

В условиях усиления глобализационных процессов все более расширяются международные связи во всех областях социально-экономической жизни Республики Таджикистан. По мере развития многосторонних экономических отношений республики наблюдается новый уровень развития внешнеэкономических отношений, активизируется процесс вовлечения Таджикистана в региональные мировые интеграционные формирования. Мировая история дипломатических отношений свидетельствует, что в развитии внешнеэкономических отношений страны существенную роль играет государство как ведущий институт социально-экономической и политической системы общества. Именно организация взаимовыгодного сотрудничества с другими государствами мира является одной из важнейших функций государства.

Республика Таджикистан в настоящее время в сфере продвижения своей внешнеэкономической политики достигла огромных успехов. Институциональные преобразования в сфере внешнеэкономических отношений, проводимые в настоящее время в республике обусловили необходимость формирования нового характера отношений с внешним миром. Углублялась политика в сфере внешнеэкономических отношений, как в формате двусторонних отношений, так и в рамках международного и регионального торгово-экономического сотрудничества. Использование механизма внешнеэкономической деятельности в направлении повышения конкурентоспособности экономик страны и её регионов находится в центре внешнеэкономической политики республики. С интенсификацией международных связей и развитием контрактных отношений с рядом стран мира, для отдельных регионов и предприятий появилось возможность самостоятельно выходить на внешние рынки, вступать в отношения с иностранными контрагентами. Необходимость воздействия на международную коммерческую деятельность отечественных предприятий в целом и повышения роли регионов в участии внешнеэкономических отношениях является современной моделью, что в управлении внешнеэкономической деятельностью государства. Это доказывается тем, что в последние годы экономика республики оказалась чрезмерно зависимой от мирового рынка, импорта круга товаров, прежде всего, топливно-сырьевой группы и многих потребительских товаров. В Послании Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан было подчеркнuto, что

«в 2015 году большинство сфер нашей национальной экономики подверглись большому и сильному влиянию внешних факторов, и этот процесс в определенной степени оказал негативное влияние на развитие торговых связей, баланса выплат, курса национальной валюты и показателей государственного бюджета».[1] Поэтому в республике с целью предотвращения подобной ситуации принята государственная программа, направленная на усиление экспортного потенциала страны и на курс импортозамещающей модели экономического роста.

В настоящее время осуществляется реализация комплекса мер для обеспечения развития реальных секторов экономики, прежде всего, тех отраслей, которые определяют экспортный потенциал страны и имеют ориентацию на импортозамещение.

Активизируются механизмы государственной поддержки производственно-промышленного предпринимательства, создаются максимальные условия и среда для привлечения внутренних и внешних инвестиций для создания новых промышленных предприятий. Правительство и политическая элита страны осознали, что эти меры очень необходимы для перехода на новый уровень экономического развития и обеспечения экономической безопасности страны.

Поскольку, неустойчивость и нестабильность стали наиболее существенными свойствами современной мировой экономики и это связано, прежде всего, с неравномерностью развития и реализации результатов инноваций и научно-технического прогресса.

Такая ситуация вызывает острую необходимость для республики эффективно использовать потенциал своих внутренних ресурсов, перевести экономику на индустриальные рельсы и усилить ориентации на переход к импортозамещающей модель экономического роста, который является основным путем к смягчению неустойчивости и снижению уровня уязвимости перед внешними потрясениями.[5]

Анализ динамики внешнеторгового оборота Республики Таджикистан свидетельствует о сильной уязвимости экономики республики перед внешними потрясениями, о неустойчивости экономики страны.

Таблица 1.

**Уровень участия Республики Таджикистан в мировой
экономики.(млн. долл. США)**

Годы	2000	2005	2010	2015	Рост %
Объем внешнеторгового оборота	1459,3	2238,8	3851,6	4326,2	296,4
Экспорт	784,3	908,7	1194,7	890,6	113,5
Импорт	675,0	1330,1	2656,9	3435,6	508,9
Сальдо	-109,3	- 421,4	-1462,2	-2545	23,2 раз.

Источник: Статистический ежегодник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Душанбе.: 2016 С.358-363, 368

Как показывают данные таблицы 1. в период 2000-2015гг объемы внешнеторгового оборота республики увеличились с 1459,3 млн. долл. до 4326,2 млн. долл. или в 2,9 раза. В республике объем импорта превышает объем экспорта. В 2015 г. удельный вес экспорта в объеме внешнеторгового оборота составлял 20,5 % против 53,7 % в 2000 г. Усиливается тенденция нарастания объема импорта, и следовательно размер отрицательного сальдо увеличилось более чем в 23,2 раза. В период 2000-2015 гг. показатель открытости ВЭД экономики, как удельный вес внешнеторгового оборота в ВВП, уменьшился более чем в 2,8 раза. Таким образом, Таджикистан как малая открытая экономика перестала соответствовать внутренним возможностям страны, масштабам и глубине проблем, стоящих перед ней. В результате чего в последние годы наблюдалось разбалансированность валютных потоков, которая сопровождалась расширением внешних заимствований и ростом внешнего долга страны.

В связи с этим, совершенствование институционально-экономических механизмов стратегического характера, которые формируют условия и среды для оздоровления внешнеэкономической деятельности всех субъектов регионов республики, как субстанции роста внешнеэкономической деятельности является важной задачей нового этапа развития страны. Мировая практика доказала, что уровень роста внешнеэкономической деятельности и конкурентоспособности экономики страны тесно связаны с развитием уровня выхода её регионов на внешний рынок. Проявление базисных экономических отношений, в том числе внешнеэкономических происходит именно на конкретной территории страны. Их развитие происходит под воздействием ее особенностей, состояния производственных мощностей, потребностей, проживающего на данной территории населения и других специфических факторов. Это и дополняет отраслевую структуру производственных отношений собственно структурой региональной экономики.

В связи с этим Правительство республики проводит институциональную реформу внешнеэкономической деятельности с целью создания новых институтов, обеспечивающих развитие внешнеэкономического комплекса и сектора экономики регионов. Разработана новая Государственная программа содействия экспорту и импортозамещению в Республике Таджикистан на 2016-2020 гг. В данной программе приоритетным направлениям является создание институциональных основ и механизмов государственного стимулирования экспортной деятельности и импорто- замещения отечественных производителей во всех регионах республики. В программе, также «ключевое место занимают проблемы институционального развития экспорта и импортозамещения, которые нашли свое логическое решение в мероприятиях по совершенствованию нормативно-правовой базы ВЭД,

создании институтов поддержки экспорта и улучшения инфраструктуры экспорта и реэкспорта в свободных экономических зонах (СЭЗ)»[3].

В рамках контрактных правил Всемирной Торговой Организации принимаются меры по улучшению условий доступа отечественных товаров и услуг на внешние рынки, с учетом максимального соблюдения баланса интересов республики и стран-членов ВТО. Для реализации этого стратегического направления реализуются следующие институциональные меры:

- установление государственных гарантий под привлекаемые кредитные ресурсы для экспортоориентированных предприятий регионов, разделение экономических рисков между государством и предприятиями;

- оказание содействия в развитии института страхования для, нейтрализации экспортных контрактов, с целью облегчить выход рациональных экспортеров на внешние рынки;

- дальнейшее развитие базовых институтов коммуникации и транспортной инфраструктуры внешней торговли регионов на основе совершенствования институциональных форм (экономическо-правовые отношения) установление благоприятных тарифов, и снижение транзакционных издержек, путем строительства экспортно-транспортных магистралей, системы логистики и т.п.

- оказание помощи в совершенствовании институциональных структур внешнеэкономической деятельности субъектам экономики регионов республики, включая реализацию совместных проектов и программ, получения внешнеэкономической информации и др.

Одновременно, принимаются меры по защите внутреннего рынка с учетом международных норм и правил и возможностей, предусмотренных в законодательстве республики. Для реализации этой стратегии предпринимаются следующие меры:

- реализовать базовые принципы формирования таможенного тарифа, которые соответствуют приоритетам структурной политики: в настоящее время в республике освобождены от таможенных пошлин машины и оборудование, комплектующие изделия, отдельные виды сельскохозяйственного сырья, не производимые в республике;

- совершенствовать процедуру согласования таможенных тарифов со странами-членам ВТО, Таможенного союза, а также Товарной номенклатуры внешнеэкономической деятельности – со странами СНГ.

- рациональное использование института государственного заказа на закупку импортируемых товаров на всех уровнях (за исключением критически необходимых товаров, не производимых в стране);

- расширить использование сезонных таможенных пошлин, а также специальных защитных мер для усиления контроля за качеством импортируемых в республику товаров в соответствии с требованиями стандартов.

Фаъолияти иқтисодии хориҷӣ

В настоящее время приняты меры по информационному обеспечению управления региональной экономикой и её внешнеэкономической деятельности. Начиная с 2007 г. в системе национальных счетов республики, в официальной статистике страны, ведётся учет валового регионального продукта. Этот показатель стал информационной базой для принятия мер по совершенствованию институциональной структуры региональной экономики и развития внешнеэкономического комплекса. В последние годы мы можем наблюдать и оценивать развитие экономики регионов по показателю производства ВРП. Как видно из данных таблицы 2. в 2015 г. ВРП произведен в объеме 41553,9 млн.сомони и его объем по сравнению с 2007 г. вырос в 3,5 раза. Его удельный вес в ВВП составил 85,9% в 2015 г. против 91,3 % в 2007 г. Это свидетельствует о снижении производительности регионов, о неэффективном использовании имеющихся экономических ресурсов. Это становится сигналом для принятия институционально-экономических механизмов по созданию стимулов для развития региональной экономики и её внешнеэкономического сектора, как активного элемента и фактора экономического роста.

Таблица 2.

Валовый региональный продукт Республики Таджикистан

	2007	2010	2013	2015	2015 в % к 2007
Валовый региональный продукт, млн. сомони	11673,5	22309,0	36535,1	41553,9	355,9
Удельный вес ВРП к ВВП, в %	91,3	90,3	90,2	85,9	94,0
ГБАО	232,3	416,1	633,2	719,7	309,8
Согдийской область	2814,3	5716,2	10439,9	11597,2	412,0
Хатлонская область	3366,0	6493,2	9869,7	12522,7	372,0
г. Душанбе	2242,5	5201,5	9410,5	9468,8	422,2
Районы республиканского подчинения	3018,4	4482,0	6181,8	7245,5	240,9

Источник: Статистический ежегодник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Душанбе.: 2016, С. 219

Этого можно достигнуть в рамках реформы государственного управления, которая направлена на установление оптимального соотношения между центром и регионами в области самостоятельной организации экономической и внешнеэкономической деятельности. Самый высокий уровень роста производства ВРП наблюдается в Согдийской области (4,1 раза) и в городе Душанбе (4,2 раза). Более реальная картина показывает анализ структурных сдвигов производства ВРП по регионам республики, который отражает структуру ВРП регионов республики. Вклад отдельных регионов в создании ВРП различается. Так, в 2015 г. удельный вес ГБАО в ВРП составил 1,73%, что по сравнению с 2007 г.,

уменьшился на 0,25%, Хатлонской области составил 30,1%, т.е увеличился на 1,3%, соответственно. В целом рост ВРП республики происходил в основном за счет роста ВРП в г. Душанбе и Согдийской области.

Таблица 3.

**Региональная структура производства валового регионального продукта
Республики Таджикистан**

	2007	2010	2013	2015	Масса сдвиг, %	Индекс структурных сдвигов, %
Валовой региональный продукт	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
Удельный вес регионов в производстве ВРП:						
ГБАО	1,98	1,86	1,7	1,73	- 0,25	- 12,6
Согдийская область	24,1	25,6	2,84	27,9	3,80	15,7
Хатлонская область	28,8	29,1	27,0	30,1	1,30	4,50
г. Душанбе	19,2	23,3	25,7	22,7	3,50	18,2
Районы республиканского подчинения (РРП)	25,8	20,0	16,9	17,4	- 8,40	- 32,5
	-	-	-	-	-0,05	- 6,70

Источник: Статистический ежегодник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Душанбе.: 2016, С. 219

Как видно из данных таблицы 3. масса сдвига в региональной структуре производства ВРП, (скорость изменения их доли за длительный период), имеет тенденцию снижения в экономике ГБАО и в экономике РРП и составило (-0,25) и (-8,40) соответственно. Индекс структурных сдвигов, который показывает изменение массы структурного сдвига в производстве ВРП, за анализируемый период также является отрицательным в ГБАО и в экономике районов республиканского подчинения. В целом по республике наблюдается отрицательные региональные структурные сдвиги в производстве ВРП. Значительное снижение удельного веса ГБАО и РРП обусловила тенденцию роста отрицательного индекса структурных сдвигов в производстве ВРП в разрезе регионов республики. Принятый в 2013 г. Закон Республики Таджикистан «О горных регионах Республики Таджикистан» еще не дал положительного результата, но положительные его эффекты проявятся в ближайшие годы. В целом, анализ региональной структуры производства валового регионального продукта в Республике Таджикистан показывает, что эффективное использование экономических потенциалов регионов и их внешнеэкономических комплексов становится фактором развития внешнеэкономической деятельности страны в целом. Об этом свидетельствует корреляционная связь возрастания удельного веса

Фабюлянти иктисодии хоричӣ

экспорта экономики Согдийской области и возрастание удельного веса объема экспорта страны в ВВП. (см: таблица 4.) рост.

Таблица 4.

Коррелятивная связь экспорта экономики Согдийской области и объём экспорта Республики Таджикистан

Годы	Согдийской области	Республики Таджикистан	X*Y	x ²	y ²
	Удельный вес экспорта в ВРП x	Удельный вес экспорта в ВВП y			
2010	15,9	20,8	330,72	252,81	432,64
2011	19,3	18,8	362,84	372,49	353,44
2012	26,5	17,7	469,05	702,25	313,29
2013	16,4	10,9	178,76	268,96	118,81
2014	20,6	10,4	214,24	424,36	108,16
2015	28,2	11,2	315,84	795,24	125,44
Итого	126,9	89,8	1871,45	2816,11	1451,78

$$y_x = a_0 + a_1 \cdot x \quad (2.2.3)$$

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum y = n \cdot a_0 + a_1 \cdot \sum x \\ \sum x \cdot y = a_0 \cdot \sum x + a_1 \cdot \sum x^2 \end{array} \right\} \quad (2.2.4)$$

$$\left\{ \begin{array}{l} 6a_0 + 126,9a_1 = 89,8 \\ 126,9a_0 + 2816,11a_1 = 1871,45 \end{array} \right\}$$

$$a_1 = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} = \frac{6 \cdot 1871,45 - 126,9 \cdot 89,8}{6 \cdot 2816,45 - 126,9 \cdot 126,9} = 0,21$$

$a_1=0,21$ показывает, что с увеличением удельный веса экспорта в ВРП Согдийской области на 1%, удельный вес экспорта республики в ВВП возрастает на 0,21 пункта % $a_0 = 10,5$

$$6a_0 + 26,6 = 89,8$$

$$6a_0 = 89,6 - 26,6 = 63$$

$$a_0 = \frac{63}{6} = 10,5$$

$$y_x = a_0 + a_1 x = 10,5 + 0,21 X$$

Средний коэффициент эластичности равен:

$$\bar{\varepsilon} = a_1 \frac{\bar{x}}{\bar{y}} = 0,21 \frac{21,15}{14,9} = 0,29 \text{ Коэффициент эластичности равный } 0,29$$

показывает, что с увеличением удельного веса экспорта в ВРП на один пункт, удельный вес экспорта республики в ВВП возрастает на 0,29 пункта

Тесная корреляционная связь между этими показателями, т.е. линейный коэффициент парной корреляции составил:

$$r = \frac{\sum xy - \frac{\sum x \sum y}{n}}{\sqrt{\left(\sum x^2 - \frac{(\sum x)^2}{n}\right) \left(\sum y^2 - \frac{(\sum y)^2}{n}\right)}} = \frac{1871,45 - 11395,6}{\sqrt{(2816,11 - 2683,9)(1451,78 - 1344,0)}} = 0,66$$

Коэффициент парной корреляции в данном случае показывает высокую связь между возрастанием удельного веса экспорта в ВРП Согдийской области и ростом удельного веса экспорта в ВВП республики.

В связи с этим с целью повышения конкурентоспособности экономики страны как фактора повышения экспортного потенциала республики, необходимо совершенствовать механизмы разработки и реализации региональной политики в контексте внешнеэкономической политики страны. Региональная политика включает в себя комплекс различных законодательных, административных и экономических мероприятий, проводимых как на национальном, так и на региональном уровнях. Эти законодательные акты направлены на регулирование размещения производительных сил и формирование внешнеэкономического комплекса экономики регионов. Таджикистан является унитарным государством, поэтому многие законодательные акты, которые призваны отражать в себе как общие вопросы положения страны в мировой экономике и политике, так и более конкретные вопросы внешнеэкономической политики, отражают также и вопросы внешнеэкономической деятельности регионов и каждого субъекта экономики. Поскольку в каждом нормативно - правовом акте существует статья, касающаяся вопросов внешнеэкономической деятельности регионов республики. Следует отметить, что государство при разработке внешнеэкономической политики и её реализации основывается не только на защите национальных интересов, но и на учете норм международного права, международных обязательств, а также на внутренней и внешней политики других стран. Следовательно, разработка и реализация внешнеэкономической политики является сложным и довольно «тонким» процессом, требует изучения и согласования многочисленных нормативно-правовых актов, как национального, так и международного уровня. Систематизация нормативно-правовой базы внешнеэкономических отношений Республики Таджикистан, носящий концептуальный характер, приведена в таблице 5.

Таблица 5.

Нормативно-правовые акты в области внешнеэкономических отношений Республика Таджикистан

Периоды	Структурирование или институционализация отношений права собственности и поведение хозяйствующих субъектов
Законы	<i>О внешнеэкономической деятельности (27 декабря 1993)</i>

Фаъолияти иқтисодии хориҷӣ

<p>Республики Таджикистан:</p>	<p>года №869); О валютном регулировании и валютного контроля (4 ноября 1995 года №112); О государственном регулировании внешнеторговой деятельности (3 сентября 1999 года №822); О комплексных мерах государственного регулирования импорта, экспорта и оптовой реализации табачных изделий (27 октября 1999 года № 453); О государственной пошлине (28 февраля 2004 года № 19); О свободных экономических зонах (29 апреля 2011 года №522); Таможенный кодекс Республики Таджикистан от (3 декабря 2004 года); О государственных закупках товаров работ и услуг (3 марта 2006 года); Об экологической экспертизе (31 декабря 2008 года №486).</p>
<p>Указы и постановления Правительства Республики Таджикистан:</p>	<p>О либерализации внешней торговли в Республике Таджикистан (от 27 июня 1995 года №261); О либерализации валютных и экспортных операций (от 24 февраля 1996 года №424); О мерах по совершенствованию внешнеэкономической деятельности в Республике Таджикистан (от 19 февраля 1997 года № 111); О комплексных мерах государственного регулирования импорта, экспорта и оптовой реализации табачных изделий (от 27 октября 1999 года № 453); О мерах по улучшению продвижения отечественных товаров на внешнем рынке (от 8 июня 2001 года № 237); О временных мерах по защите внутреннего рынка (от 30 марта 2002 года №135).</p>
<p>Соглашения:</p>	<p>О создании зоны свободной торговли (от 15 апреля 1994 года); Об общей товарной номенклатуре внешнеэкономической деятельности Евразийского экономического сообщества (от 20 сентября 2002 года); О едином порядке экспортного контроля государств-членов ЕврАзЭС (от 28 октября 2003 года); Соглашение о торгово-экономическом сотрудничестве между правительствами Республики Таджикистан и правительствами: Российской Федерации; Республики Армения (от 2 марта 1994 года); Республики Казахстан (от 22 ноября 1995 года); Республики Беларусь (от 3 сентября 1998 года); Кыргызской Республики (от 19 января 2000 года); Украины (от 1 декабря 2001 года); Азербайджанской Республики (от 26 января 2008 года).</p>

Региональная экономическая политика Республики Таджикистан в области внешнеэкономической деятельности основывается на определённых принципах, заложенных в законодательных актах

государства, а также в международных соглашениях. Закон Республики Таджикистан «О внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан» определяет внешнеэкономические отношения Республики Таджикистан и в соответствии с нормами международного права обеспечивает защиту прав, интересов и имущества участников внешних экономических связей, независимо от форм собственности, создает правовую основу для интеграции экономики республики в мировую экономическую систему».[2] В статье 1 данного Закона приведено, что внешнеэкономическая деятельность состоит из комплекса практических действий государственных органов, общественных организаций, фирм, предприятий, ассоциаций, акционерных обществ, концернов и совместных предприятий, предпринимателей региональной экономики, которые направлены на установление и развитие взаимовыгодного сотрудничества с иностранными государствами, их юридическими и физическими лицами, международными организациями.

Задачи региональной политики в области внешнеэкономической деятельности имеют инерционный и долговременный характер, так как многие из этих задач ставились в прошлом и они трансформируются с учетом новых требований и условий. В процессе реализации, задачи меняют свои приоритеты, применяются новые методы их решения, которые обусловлены следующими обстоятельствами:

- в результате совершенствования механизмов государственного управления экономики и формирования оптимальные отношений между центром и регионами в этом направлении, трансформируется положение регионов республики и активизируется уровень их самостоятельности в участие на мировом рынке;

- в соответствии с Законом Республики Таджикистана «Об органах самоуправления посёлков и сёл» и Закона Республики Таджикистан «О горных регионах Республики Таджикистан» изменилось также соотношение центрального и регионального уровней управления в области организации экономики и внешнеэкономической деятельности;

- усиливается процесс перехода от административной системы управления к системе преимущественно рыночного регулирования и сочетание государственно-рыночного регулирования экономики и внешнеэкономической деятельности.

Эти обстоятельства требуют конкретизации стратегических задач регионального развития, направленных на:

- реформирование экономики регионов и модернизации городских агломераций и инфраструктуры, путем активизации внешнеэкономической деятельности, оздоровления экономической обстановки и создания инвестиционного климата в регионах страны с целью привлечения прямых иностранных инвестиций;

- создание новых институциональных форм: интегрированное объединение на основе кластерного подхода, возрождение

территориально-производственных комплексов и промышленные кластеры, узлы в южных и северных регионах преимущественно за счет привлечения нерезидентов и нецентрализованных инвестиций, определение приоритетного развития производства с комплексным использованием добываемого сырья и его обработки в соответствии с экологическими стандартами:[6]

- обеспечение институциональной среды для развития сетевой и пространственной экономики, свободных экономических зон (созданы в Хатлонской и Согдийской области, а также в ГБАО), для активизации внешнеэкономической деятельности, а также создание технополисов как региональных центров внедрения инноваций и достижений мировой науки;

-развитие межрегиональных и внутрирегиональных инфраструктурных систем (транспорта, связи, информатики и др.) которые обеспечивают и стимулируют региональные структурные сдвиги переспециализацию экономики регионов на развитие экспортоориентированных отраслей.

Литература

1. Послание Лидера нации, Президента Республики Таджикистана уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 22.12.2016//<http://president.tj/ru/node/10587>

2. Закон Республики Таджикистан «О внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан»//Ахбори Маджлиси милли Маджлиси Оли РТ, 2004, С. 345

3. См: Государственная программа содействия экспорту и импорт замещению в Республике Таджикистан на 2016-2020 гг.

4. Источник: Статистический ежегодник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Душанбе.: 2016, С. 219

5. Мирсаидов А.Б. Нестабильность - имманентное свойство современной экономики// Вестник Таджикистан и современный мир, № 5 (55) 2016, С. 48-59

6.Мирсаидов А.Б. Развитие институциональной структуры экономики Республики Таджикистан/Экономика Таджикистана, 2016, № 2-3, С 46-59

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАВНОПРАВИА СУПРУГОВ В СЕМЬЕ

Хайруллоев Ф.С.- к.ю.н., доцент кафедры права и государственной службы Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992 37) 919 000 138. E-mail:nigora_farrukh@mail.ru

В статье автор попытался рассмотреть вопросы равноправия супругов в семье. В целях совершенствования семейного законодательства Республики Таджикистан автор предлагает несколько рекомендаций.

Ключевые слова: *равноправие, супруги, семья, брак, ЗАГС, фактические семейные отношения, семейная жизнь, расторжение брака, права и обязанности супругов*

БАЪЗЕ ПРОБЛЕМАҲОИ БАРОБАРҲУҚУҚИИ ҲАМСАРОН ДАР ОИЛА

Хайруллоев Ф.С.- н.и.х., дотсенти кафедраи ҳуқуқ ва хизмати давлатии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, Душанбе, кӯчаи Носир 33, тел.: (+992)919 000 138. E-mail: nigora_farrukh@mail.ru

Дар мақола муаллиф кӯшиш намудааст, ки масъалаи баробарҳуқуқии ҳамсаронро дар оила баррасӣ намояд. Бо мақсади тақмили қонунгузории оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби муаллиф якчанд тавсияҳо пешниҳод шудаанд.

Возаҳои калидӣ: *баробарҳуқуқӣ, ҳамсарон, оила, никоҳ, САҲШ, муносибатҳои оилавии воқеӣ, ҳаёти оилавӣ, талоқ, ҳуқуқ ва уҳдадориҳои ҳамсарон*

SEVERAL ISSUES OF THE EQUALITY OF SPOUSES IN THE FAMILY

Khairulloev F.S. - Candidate of Law, Associate Professor at the Department of Law and Civil Service, Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992 37) 919 000 138. E-mail: nigora_farrukh@mail.ru

In the article the author tried to consider the issue of equality of spouses in the family. In order to improve the family legislation of the Republic of Tajikistan, the author offers several recommendations.

Keywords: *equality, spouses, family, marriage, registry office, marriage in fact, family life, divorce, rights and duties of spouses*

Во всем мире вспоминают историю, которая связана с борьбой женщин за предоставление им избирательных прав. С того события от 7 февраля 1907 года прошло 110 лет. Однако, если взглянуть на некоторые подробности знаменитого «Марша грязи» [1], в котором на улицы Лондона вышли и прошли долгим маршем по городской слякоти женщины, видно, что цель данного шествия была демонстрация выносливости и способности справляться с трудностями и т.д. наравне с мужчинами не только в вопросе реализации политических прав, но, как нам представляется, и в других жизненных вопросах.

Такое впечатление, что вечный спор о равноправии мужчин и женщин не закончится никогда. Некоторые (в основном мужчины) требуют, чтобы власть мужчины в семье была бесспорной и абсолютной, а другие (в основном женщины) системно продвигают линию, по которой, на почве развития гендерного вопроса. В последнее время власть женщины в семье становится все прочнее и прочнее, возводится в некий идеал, который, дает более чем достаточное преимущество в правах по сравнению с мужчинами. Главное, что не хотелось бы получить от этого, чтобы данное положение не доводилось до абсурда и не нарушало интересы, как самих супругов, так и их детей.

Конечно же, в такой ситуации мы не согласны ни с первыми, и не с другими. Справедливо утверждает В.С. Нерсесянц, что «справедливость потому собственно и справедлива, что воплощает собой и выражает общезначимую правильность, а это в своем рационализированном виде означает всеобщую правомерность, т.е. существо и начало права, смысл правового принципа всеобщего равенства и свободы» [2]. С этой позиции мужчина и женщина в семейной жизни имеют равные права и свободы.

Если взглянуть в историю таджикского народа, то вопрос равноправия супругов в семейных отношениях рассматривается еще древним правом. Конечно, нельзя утвердительно заявить, что супруги в семейных отношениях были неравны, но сказать, что они были абсолютно равны в своем правовом положении, также является неправильным.

Так, в работе А.Г. Халикова «Правовая система зороастризма» [3] можно увидеть подтверждение вышеуказанных слов. Например, девочки и мальчики в заключении брака целиком зависели от выбора отца, в противном случае, дети (особенно - девочки) могли лишиться права на наследство, или предоставление возможности невесте дать своё согласие

свидетельствует о признании свободы и согласия женщин при заключении брака и т.д.

Согласно ст.33 Конституции Республики Таджикистан (далее - Конституция РТ) в семейных отношениях и при расторжении брака супруги равноправны. Здесь необходимо заранее оговориться, что данное равноправие распространяется на мужчин и женщин, зарегистрировавшие свои брачные отношения в государственных органах ЗАГС, так как права и обязанности супругов возникают со дня государственной регистрации заключения брака в органах записи актов гражданского состояния (ч.2 ст.10 Семейного кодекса Республики Таджикистан) (далее - СК РТ) [4].

Конечно же, такое положение дел означает, то, что в фактических семейных отношениях, а именно в браке, заключенного по религиозным обрядам, который не имеет правового значения (ч. 3 ст. 1 СК РТ) и в гражданском браке, супруги не могут пользоваться правами супругов, предусмотренные СК РТ, что, по нашему мнению, является большим упущением нашего законодательства в вопросе защиты прав и интересов супругов в различных формах семейных отношений.

В данной ситуации нельзя не согласиться с мнением, что семейные отношения могут быть неполноценными. Супруги в гражданских браках неравноправны и ограничены в своих возможностях, в результате чего препятствуют справиться государству со своей задачей согласно ст. 33 Конституции РТ.

В связи с этим, автор полагает, что в данной области существует некая асимметрия между теми, кто регистрирует брак в государственных органах ЗАГС и теми, кто заключают брак иными способами. Исходя из этого, предлагается расширить круг брачных отношений, которые могут иметь правовое значение, изложив ч. 3 ст. 1 СК РТ в следующей редакции: «Признается брак, заключенный в государственных органах записи актов гражданского состояния. Брак, возникающий в результате фактических семейных отношений (религиозный (или церковный) брак, гражданский брак) приравнивается браку, заключенному в государственных органах ЗАГС, если заключен с соблюдением требований СК РТ», а ч. 2 ст. 10 СК РТ изложить в следующей редакции: «Права и обязанности супругов возникают со дня государственной регистрации брака в органах записи актов гражданского состояния или признания наличия фактических семейных отношений».

Данное предложение имеет большое практическое значение, так как, по меткому замечанию А. Гусева [5], несмотря на то, что отсутствие зарегистрированного брака не лишает заинтересованного в разделе совместно нажитого в гражданском браке имущества гражданина в судебном порядке по нормам гражданского законодательства об общей долевой собственности, на практике достаточно трудно доказать степень его участия в приобретении соответствующего имущества.

Поэтому, справедливо замечает О.Э. Рахмон, что «данный вопрос является важным в современных условиях, и поскольку в национальном законодательстве нет конкретной нормы, защищающей имущественные права таких женщин, а существующие общие нормы недостаточны для конкретного регулирования данного вопроса видят целесообразным на уровне законодательства обеспечить надлежащее правовое регулирование данного вопроса» [6].

Более того, в реализации конституционного равенства супругов о праве расторжении брака также является существенной проблемой нашего законодательства. Например, согласно ст. 17 СК РТ муж не имеет права без согласия жены возбуждать дело в суде о расторжении брака во время беременности жены и в течение полутора лет после рождения ребенка. Понятно, что данное положение установлено в целях защиты интересов ребенка. Однако, в этих же интересах ребенка, закон почему-то не ограничивает право жены без согласия мужа возбуждать дело в суде о расторжении брака во время её беременности или в течение полутора лет после рождения ребенка. Мы считаем, что такое неравное положение не соответствует духу принципа равноправия супругов и соответствующего конституционного положения о равноправии супругов при расторжении брака.

Поэтому нами предлагается ст. 17 СК РТ изложить в следующей редакции: «супруг (а) не имеет права без согласия супруги (а) возбуждать дело в суде о расторжении брака во время беременности жены и в течение полутора лет после рождения ребенка».

Равенство прав супругов в семье является одним из важных принципов семейного права, который установлен в ч.4 ст.1 СК РТ. Этот принцип основан на вышеуказанном конституционном принципе равных прав мужчины и женщины. Однако, как видно, ни Конституция РТ, ни СК РТ не говорят о равенстве свобод мужчин и женщин в семейной жизни, а также о равной возможности для реализации их прав и свобод. Это наталкивает на мысль, что права и свободы мужчин и женщин равны лишь вне семейных отношений. Что касается семейных отношений, то здесь закрепляется всего лишь принцип равенства прав, но не свобод.

На основании изложенного, можно сделать вывод, что согласно действующему законодательству Республики Таджикистан мужчины и женщины имеют равные права:

- как супруги - в семейных отношениях;
- как граждане Республики Таджикистан - вне семейных отношений.

Однако, важно заметить, что нахождение гражданина и человека в семейных отношениях не может ограничивать его права и свободы вне семейных отношений, т.е. за супругом сохраняются такие права и свободы, как право на жизнь, право на обращение в суд, право на свободное передвижение и выбор места жительства, выезд за пределы республики и возвращение в нее, право самостоятельно определять свое отношение к

религии, отдельно или совместно с другими, исповедовать любую религию или не исповедовать никакую, участвовать в отправлении религиозных культов, ритуалов и обрядов, право участвовать в политической жизни и управлении государством непосредственно или через представителей, право объединяться, участвовать в создании политических партий, профессиональных союзов и других общественных объединений, добровольно входить в них и выходить из них, лично или совместно с другими обращаться в государственные органы, право на собственность и право наследования, право на создание семьи, право на труд, выбор профессии, работы, охрану труда и социальную защиту от безработицы, право на жилище, право на отдых, право на охрану здоровья, право на свободное участие в культурной жизни общества, художественном, научном и техническом творчестве, и пользоваться их достижениями, право на образование, свобода слова, печати, право на пользование средствами информации, право на тайну переписки, телефонных переговоров, телеграфных и иных личных сообщений, за исключением случаев, предусмотренных законом.

Вышеперечисленные права и свободы не могут быть ограничены одним членом семьи по причине того, что другой член семьи находится в семейных отношениях. Брак не должен оказывать никакого влияния на положение супругов, как граждан государства.

Хотя, как видно из положения дел, последовательная реализация рассматриваемого принципа в реальной жизни супругов неминуемо приведет к распаду семьи, поскольку будут разрушены социальные связи.

Социологи отмечают, что именно в подобных отношениях сказывается уязвимость семьи, поскольку споры относительно данных вопросов в большинстве случаев приводят к семейным конфликтам, особенно в религиозных семьях с ярко выраженной доминантой одного из супругов.

В любом случае особое значение принцип равноправия в семье имеет в области семейных отношений, так как он – основа ее прочности. Равенство супругов в семье не только закрепляется в ч.4 ст.1 СК РТ, но и проявляется и гарантируется во всех областях семейных отношений, в том числе в воспитании детей.

По мнению М.В. Антокольской, «воспитание детей – это длительный процесс воздействия на детей, который «выражается в совершении родителями целенаправленных действий, предполагающих достижение определенного результата, и бессознательном воздействии на ребенка в процессе общения родителей и ребенка, и влияние, которое оказывает на ребенка поведение и пример родителей» [7].

При этом, многие авторы рассматривают воспитание детей не только в качестве обязанности, но и как право, которое может утратить лишь в случаях, предусмотренных законом, например, при лишении прав и усыновлении ребенка.

Равноправие мужчины и женщины в семейных отношениях распространяется на личные и имущественные права. Так, в соответствии со ст. 32 СК РТ каждый из супругов свободен в выборе рода занятий, профессии, деятельности, места жительства и места пребывания. Вопросы отцовства, материнства, воспитания, образования детей и другие вопросы жизни семьи решаются супругами совместно исходя из принципа **равноправия** супругов. При этом, супруги обязаны строить свои отношения в семье на основе взаимоуважения и взаимопомощи, содействовать благополучию и укреплению семьи, заботиться о благосостоянии и развитии своих детей.

Согласно ст. 33 СК РТ супруги при заключении брака имеют одинаковое право на выбор фамилии.

Изменение фамилии и отчества в соответствии с национальными традициями осуществляется на основании требований статьи 20 Закона Республики Таджикистан «О государственной регистрации актов гражданского состояния» [8].

Также в соответствии со ст. 34 СК РТ имеют право на совместное имущество. Права владения, пользования и распоряжения имуществом, находящимся в совместном пользовании супругов, осуществляются только по их обоюдному согласию.

Одним из важных прав супругов при современных условиях является право на заключение брачного договора (гл. 8 СК РТ), который может быть заключен как до государственной регистрации заключения брака, так и в любое время в период брака.

Также брачным договором супруги вправе изменить установленный законом режим совместной собственности на общее имущество (ст.34 СК РТ), установить режим долевой собственности на все имущество, нажитое в браке, или на его отдельные виды или установить любой иной режим их общего имущества, принадлежащего каждому из них.

Брачный договор может быть заключен как в отношении имеющегося, так и в отношении будущего имущества супругов.

Однако, как выражаются некоторые авторы [9], равноправие в юридическом (формальном) смысле, еще не означает физического равенства мужчины и женщины. Женщины, продолжают эти авторы, физически слабы, поэтому мать берется под особую защиту и покровительство государства (ст.34 Конституции РТ), в связи с этим женщины нуждаются в дополнительных гарантиях, что является важным моментом в деле защиты прав женщин.

С данным мнением нельзя согласиться, так как биологическое различие мужчин и женщин, как мы считаем, нельзя использовать в обосновании принципа равенства супругов. В противном случае может возникнуть проблема неравенства супругов в семейных отношениях. К тому же вопрос особой защиты женщин-матерей и дополнительных

гарантий для женщин является самостоятельным, отдельным от рассмотрения проблемы равенства супругов.

В конце, хотелось бы отметить, что мы согласны с мнением М.А. Орловой [10], о том, что для приведения в соответствие фактических семейных отношений законодательством необходимо предоставить супругам возможность урегулировать личные неимущественные отношения договорным путем. В этом случае никоим образом не пострадает принцип равноправия супругов, ибо договор могут заключать лишь равные, тем более, что на протяжении совместной жизни супругов в договор могут вноситься изменения и дополнения.

Использованные источники:

1. См.: Женщины сверху [Электронный ресурс]: <http://www.kommersant.ru/doc/2594297> - дата обращения 08.02.2017 г.
2. Нерсисянц В.С. Философия права. Учебник для вузов. Москва: Норма-Инфра-М, 1998. С.28.
3. Более подробно см.: Халиков А.Г. Правовая система зороастризма: древнее право. Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2005. С. 151-251.
4. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1998 г., №22, ст. 303; 2006 г., №4, ст. 196; 2008 г., №3, ст. 201; 2010 г., №7, ст. 546; 2011 г., №3, ст. 177, №12, ст. 855; 2013 г., №3, ст. 195; 2015 г., №11, ст. 960; Закон РТ от 15.03.2016 г., №1290.
5. Гусев А.. Гражданский брак: алименты, наследование, раздел имущества. Ростов-на-Дону: Феникс, 2014. С. 101.
6. Рахмон О.Э. К проблеме прав и свобод женщин в Таджикистане: брачно-семейный аспект//Роль права в современном обществе: достижения и перспективы (Международная научно-практическая конференция, посвящённая 20-летию Конституции Республики Таджикистан). Душанбе: РТСУ, 2014 г. С.16-19.
7. Антокольская М.В. Семейное право: Учебник. Москва: Юрист, 2000. С.206.
8. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2006 г., №4, ст. 201; 2008 г., №12, ч. 2, ст. 1017; 2009 г., №3, ст. 89; 2011 г., №3, ст. 178; №6, ст. 444; 2015 г., №3, ст. 220; №11, ст. 961, ст. 962; Законы РТ от 15.03.2016 г., №1291; №1292
9. См.: Усмонов О., Махмудов М. Семейное право Республики Таджикистан: Учебник. Душанбе: Сино, 1994. С.12.; См.: Зикриев С.З. Равноправие человека и гражданина как универсальный принцип правового положения личности // Актуальные проблемы права на современном этапе: взгляд молодежи. Сборник материалов Второй международной научной студенческой конференции (Душанбе, 24 апреля 2015 г.). РТСУ, 2015 г. С.327-329.

ТОҶИКИСТОН КИШВАРИ ТАШАББУСКОР ДАР СОҶАИ ДИПЛОМАТИЯИ ОБ

Комилбеков А.Ё. – н.и.с., дотсент, мудири кафедраи муносибатҳои байналмилалӣ ва равандҳои сиёсии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 935 575 855, E-mail: amid.komilbek@mail.ru

Муаллифи мақола қайд менамояд, ки дар ҷаҳони муосир ҳамзамон бо пешрафти босуръати илму техника, фановарӣ ва болоравии сатҳи зиндагии аҳоли порблемаҳои нав дар микёси сайёра ба вучуд омаданд, ки боиси нигаронии ҷомеаи ҷаҳонӣ гардидаанд. Ба ақидаи олимону коршиносон сабабҳои ба вучуд омадани баъзе проблемаҳои глобалӣ аз меъёр зиёд ва ғайриоқилона истифода намудани захираҳои табиӣ ё худ омили инсонӣ мебошанд.

Вожаҳои калидӣ: *пешрафти илму фановарӣ, нигаронии ҷомеа, проблемаҳои глобалӣ, истифодаи ғайриоқилона, захираҳои табиӣ, оби нӯшоқӣ, рӯдҳои фаромарзӣ, дипломатияи об, ташаббуси ҷаҳонӣ, фаҳмиши анъанавӣ, иқтидорҳои гидроэнергетикӣ*

ТАДЖИКИСТАН – СТРАНА - ИНИЦИАТОР В ОБЛАСТИ ВОДНОЙ ДИПЛОМАТИИ

Комилбеков А.Ё. – к.п.н., дотсент, заведующий кафедрой международных отношений и политических процессов Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистон, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 935 575 855, E-mail: amid.komilbek@mail.ru

Автор статьи подчеркивает, что в современном мире наравне с ускорением развития науки, техники, технологии и подъёма уровня жизни возникают новые проблемы в планетарном масштабе, которые беспокоят мировую общественность. Согласно мнению учёных и экспертов причины возникновения глобальных проблем являются неразумной и чрезмерной использовании природных ресурсов, иначе говоря, человеческий фактор.

Ключевые слова: *прогресс науки и технологии, обеспокоенность общественности, глобальные проблемы, неразумное использование, природные ресурсы, питьевая вода, трансграничные реки, водная дипломатия, мировая инициатива, традиционное понимание, гидроэнергетические мощности*

TAJIKISTAN – THE COUNTRY-INITIATOR IN THE FIELD OF WATER DIPLOMACY

Komilbekov A.Y.- *Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Head of the Department of International Relations and Political Processes, Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str.,33, phone: (+992) 935 575 855, E-mail: amid.komilbek@mail.ru*

The author of the article emphasizes that in the modern world, simultaneously with the accelerated development of science, technology, and the raising of the standard of living, new problems arise on a global scale that disturb the world community. According to scientists and experts, the causes of global problems are unreasonable and excessive use of natural resources, in other words, the human factor.

Key words: *science and technology progress, public concern, global problems, irrational use, natural resources, drinking water, transboundary rivers, water diplomacy, world initiative, traditional understanding, hydropower capacities*

Норасоии об дар минтақаҳои мухталифи сайёра ба феҳристи муҳимтарин масъалаҳои глобалӣ дохил мешавад. Аз рӯи маълумоти коршиносони Созмони Милали Муттаҳид (СММ) шашаки аҳолии рӯи Замин ба оби нӯшоқӣ муҳтоҷ буда, аз се як ҳиссаи он аз оби барои эҳтиёҷоти рӯзгор зарурбуда маҳруманд. Дар ҳар ҳашт соғия ба сабаби беобӣ як қӯдак бемор ва ба марг дучор мешавад, 2,4 миллиард сокини сайёра дар шароити ногувори танқисии оби ошомиданӣ умр ба сар мебаранд. Тибқи ҳисоб ва пешгӯии коршиносони СММ дар соли 2025 тақрибан, аз се ду ҳиссаи аҳолии сайёра мустақиман оби тозаро дастрас карда наметавонанд.

Дар масири таърих миёни давлатҳо низоъҳо ва бархӯрдҳо барои тақсими оби рӯдхонаҳои фаромарзӣ маълуманд, солҳои охир норасоии оби тоза дар минтақаҳои гуногуни сайёра ба вазоҳат эҳсос мегардад. Масъалаи мазкур ҷанбаи умумисайёравӣ ба худ гирифтааст ва ҷаҳониён саъй менамоянд, ки роҳҳои ҳалли ин мушкилотро тавассути муколамаҳои байналмилалӣ, яъне бо роҳи қорбурди дипломатияи об пайдо кунанд.

Ба қавли Д.Р. Зиганшин «ба таври анъанавӣ зерин мафҳуми дипломатияи об нақши муайнқунандаро омилҳои об дар сиёсати хориҷии давлатҳои наздизоҳилии мебозад, ки онҳо тавассути музокироти дугарафа ё бисёртарафа ихтилофоти вобаста ба онро аз миёни худ бартараф менамоянд.» [1]

Тоҷикистон ҳанӯз аз оғози асри XXI масъалаи обро дар сатҳи байналмилалӣ ба миён гузошт, ки ҷунин иқдом аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ

хуш пазируфта шуд. Яъне “Соли байналмилалии оби тоза” эълон шудани соли 2003, Даҳсолаи амалиёти байналмилалии “Об барои ҳаёт” солҳои 2005-2015, «Соли байналмилалии ҳамкориҳо дар соҳаи об» соли 2013» ва Даҳсолаи нави байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», солҳои 2018-2028 шоҳиди ин гуфтаҳо мебошанд.

Ҳадаф аз ин ибтикорот таъкиди зарурати ҳамкориҳои созанда дар ҳалли масъалаҳои марбут ба об ҷиҳати бақои ҳаёт ва рушди устувори инсоният аст. Вобаста ба ин, яке аз афзалиятҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини нақши созандаи кишвар дар масъалаҳои марбут ба об дар минтақа ва дар арсаи байналмилалӣ мебошад, ки ҳам ба манфиатҳои миллӣ ва ҳам ба нафъи ҷомеаи ҷаҳонӣ созгор аст. Дар концепсияи сиёсати хориҷии мамлакат омадааст, ки «Тоҷикистон, чун кишвари дорои захираҳои фаровони об, ҷонибдори истифодаи одилона ва оқилонаи он захираҳо тавассути ҳамкориҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ мебошад ва татбиқи пайгириҳои дипломатияи ҳамкорӣ дар соҳаи обро ягона василаи ҳалли мушкилот дар ин самт медонад.» [2]

Бояд гуфт, ки дар пайи ташаббусҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи об батадриҷ мафҳуми дипломатияи об ба сатҳи амалӣ баромад. Ин нукта ба ҷаҳониён собит намуд, ки ғояи дипломатияи об аз фаҳмиши анъанавӣ ё классикии он фарқ дошта, роҳандозии технологияҳои нави гуфтушунидеро тақозо мекунад, ки ба анҷоми муваффақонаи ихтилофу муноқишаҳо оид ба идора ва истифодаи захираҳои оби дарёҳои фаромарзӣ мусоидат намоянд.

Ташаббусҳои ҷаҳонии Сарвари Тоҷикистон дар соҳаи об ҳамеша мавриди истикбол ва дастгирии ҷомеаи байналмилалӣ қарор гирифтаанд, ки ин гуна иқдомот дар болоравӣ ва вусъати обрӯву эътибори Тоҷикистон дар сатҳи ҷаҳонӣ нақши муҳим бозидааст. Ин аст, ки имрӯз муҳокима ва баррасии тамоми масъалаҳои марбут ба мудирияти захираҳои об, тарҳрезии талошҳои байналмилалӣ барои ҳалли мушкилоти вобаста ба таъмини дастрасии ҳамагонӣ ба оби тозаи ошомиданӣ ва роҳандозии ҳамкорӣ дар ҳама сатҳ бо ҷалбу иштироки фаъоли кишвари мо сурат мегирад. [1]

Осиёи Марказӣ минтақаи пурғановат аз захираҳои табиӣ аст ва дар қаламрави он маъдану канданиҳои ғоиданоки сершумор мавҷуданд, ки ханӯз аз қарнҳои XVIII таваҷҷӯҳи давлатҳои абарқудрати ҷаҳонро ба худ ҷалб намуданд. Дар баробари ин минтақаи Осиёи Марказӣ аз ҷиҳати мавқеи геополитикии худ доимо дар маркази таваҷҷӯҳи қудратҳои ҷаҳонӣ мебошад. Об низ ҳамчун неъматӣ беназир дар минтақа шинохта мешавад, ки сарчашмаи он дар ҳудуди давлатҳои болооби кӯхистонӣ ташаккул меёбад. Тақрибан, 90 фоизи захираи обҳои Осиёи Марказӣ аз қаламрави Тоҷикистону Қирғизистон сарчашма мегиранд, ки аз ҷиҳати имконияти гидроэнергетикӣ ин кишварҳо дар минтақа бемисл доништа мешаванд.

Тақсимои оби рӯдхонаҳои минтақаи мазкур ханӯз дар замони мавҷудияти Иттиҳоди Шӯравӣ соли 1984 тибқи қарордод роҳандозӣ шуда буд. Имрӯз низоми давлатдорӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ дигаргун шуда, Тоҷикистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон давлатҳои соҳибистиклол мебошанд. Дар масъалаи тақсимои оби рӯдхонаҳои Сир ва Омӯ миёни ин давлатҳо баҳсу мунозира ва масъалаҳои ҳалнашуда дар масъалаи истифода ва тақсимои оби рӯдхонаҳои номбурда боқӣ мондааст.

Дар асоси қарордоди соли 1984 ба Тоҷикистон аз захираи оби ду рӯдхонаи зикршуда ҳиссаи аз ҳама камтарин ҳудо шуда буд. Тибқи санади мазкур 46 фоизи захираи об барои Ўзбекистон, 44 фоиз барои Қазоқистон, 8 фоиз барои Тоҷикистон ва 1,5 фоиз барои Қирғизистон муайян шуда буд.[4]

Ҷумҳурии Тоҷикистон захираҳои бузурги гидроэнергетикӣ дар ихтиёр дошта бошад ҳам, дар давраи фасли зимистон ҳамасола бо камбудии нерӯи барқ дучор мешавад, ки ин, дар навбати худ, боиси мушкилоти гуногуни иҷтимоиву иқтисодӣ дар кишвар мегардад. Иқтидори гидроэнергетикӣ рӯдхонаҳои Тоҷикистон беш аз 527 млрд кВт/с. арзёбӣ гардидааст, ки агар нисфи он мавриди истифода қарор гирад, Тоҷикистон ба яке аз давлатҳои муқтадирӣ содиркунандаи нерӯи барқ дар минтақа хоҳад шуд. Вале то имрӯз аз ин иқтидор тақрибан 4 ҷисад истифода шудааст, бинобар ин танқисии нерӯи барқ дар фасли зимистон дар мамлакат эҳсос мегардад. Дар замони истиқлолият якҷанд иқтидорҳои нав ба монанди НБО Сангтӯда 1, НБО Сангтӯда 2 ва силсилаи нерӯгоҳҳои хурду миёна ба истифода дода шуданд, ки то андозае бухрони энергетикӣ баргараф гардид. Инчунин, батадриҷ таҷдиду бозсозии иқтидорҳои мавҷудаи нерӯгоҳҳои барқи обии Норақ, Қайроқум, Сарбанд идома дорад. Истиқлолияти энергетикӣ дар дурнамои стратегияи ҳукумати мамлакат яке аз афзалиятҳои аввалиндараҷа мебошад.

Соли сипаригардида барои мардуми Тоҷикистон соли рӯйдодӣ воқеан муҳими таърихӣ буд, зеро маҳз дар ин сол бо иштироки бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қори бунёди сарбанди нерӯгоҳи барқии обии Роғун оғоз гардид. Расидан ба ин рӯз ҳам аз баракат ва ба туфайли заҳматҳои шабонарӯзии Сарвари мамлакат буд, ки ба тариқи муқолама ё худ дипломатияи об бо кишварҳои поёноб амалисозии ин лоиҳаи беназир имконпазир гардид.

Бо дарназардошти захираҳои мавҷудаи гидроэнергетикӣ Тоҷикистон дорои дурнамои беназирӣ рушд мебошад, ки дар сурати самаранок истифода намудани онҳо, имконияти таъмини минтақа ва кишварҳои ҳамҷавори Афғонистон, Покистон ва қисмати Ҳиндустон бо нерӯи барқ, дар назар аст. Дар ин ҷо қайд кардан зарур аст, ки инфрасохтори мавҷуда барои содир намудани нерӯи барқ ба кишвари Афғонистон мавҷуд аст ва бо амалӣ шудани лоиҳаи CASA-1000 ва лоиҳаҳои дигар Тоҷикистон

имконияти бештари содироти неруи барқи аз ҷиҳати экологӣ тозаро пайдо менамояд ва ба ин васила дар қатори кишварҳои бузурги содиркунандаи неруи барқ дар бозори энергетикӣ Осиеи Марказӣ ва Ҷанубӣ мавқеъ пайдо менамояд. Неруи барқе, ки дар Тоҷикистон истеҳсол мегардад аз ҷиҳати экологӣ покиза ва безарар мебошад. Ба истифода додани иншооти бузурги гидроэнергетикӣ, аз тарафи дигар, имконият медиҳад, ки сатҳи об рӯдхонаҳои кишвар дар ҳолати муътадил нигоҳ дошта шавад.

«Қобили зикр аст, ки тибқи арзёбии созмонҳои байналмилалӣ молиявӣ Тоҷикистон аз рӯйи Ҷиҳати истеҳсоли «энергияи сабз», яъне нерӯи аз ҷиҳати экологӣ тоза ба қатори шаш кишвари пешсафи сайёра шумил гардида, имрӯз истеҳсоли ин намуди энергия дар кишвари мо 98 Ҷиҳатро ташкил медиҳад.» [3]

Ҷумҳурии Тоҷикистон дурнамои рушди иқтисодӣ, мавқеи ҷуғрофӣ ва инчунин муносибатҳои таърихан ташаккулёфтаре ба инобат гирифта, ба рушду таҳкими минбаъдаи ҳамкорихои мутақобилан судманд бо кишварҳои Осиеи Марказӣ таваҷҷӯҳи доимӣ дорад.

Қабули қатъномаи навбатии СММ дар бораи Даҳсолаи байналмилалӣ амали «Об барои рушди устувор», солҳои 2018-2028 давоми мантиқии сиёсати дипломатияи обии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад. Яъне мо метавонем, ки дар партави ин сиёсати натиҷабарор минбаъд низ аз тамоми захираҳои обии кишвар фаровон ва самаранок истифода намоем ва барои ноил шудан ба яке аз вазифаҳои стратегии кишвар истиқлолияти энергетикӣ наздик шавем.

Ташаббусҳои наҷибу хирадмандонаи Сарвари давлат бори дигар ҳамаи моро водор ва вазифадор менамояд, ки барои муҳофизат ва оқилона истифодабарии захираҳои об бо дарки масъулиятшиносӣ ҷаҳду талош намоем.

Хулоса, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷорҷасри соҳибистиклолии худ дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ мавқеи устувори худро пайдо намуд ва бо ташаббусҳои ҷаҳонии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳалли масъалаҳои вобаста ба об мавқеи намоёнро дар арсаи байналмилдалӣ соҳиб гаштааст. Барои минбаъд баланд бардоштани обрӯву нуфузи мамлакат дар арсаи байналмилалӣ ва баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагӣ зарур аст, ки аз тамоми намуди захираҳои моддӣ ва маънавии кишвар васеъ ва оқилона истифода гардад.

Адабиёт:

1. Аслов С. М. Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори ин Даҳсола на танҳо дар ҳалли масъалаҳои обии минтақавӣ, балки дар мушкilotи

Даҳсолаи амалиёти «Об барои рушди устувор»

глобалии он низ пешсафии худро нишон хоҳад дод. Душанбе, 28.12.2016. АМИТ «Ховар»

2. Зиганшина Д. Р. Роль водной дипломатии в обеспечении водной безопасности: обзор современной практики // URL: <http://www.cawater-info.net>.

3. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 27январии соли 2015, №332

4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш. Душанбе, 22. 12. 2016. Шарҳи озода.

5. Шарифов Ш. Масоили об дар Осиёи Марказӣ: уфукҳои ҳамкорӣ ва истифодаи оқилонаи захираҳои он. // Давлатҳои Осиёи Марказӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ. Хучанд, 2016.

РАВАНДИ МОДЕРНИЗАТСИЯ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

Имомназарова М.И. – асиссенти кафедраи илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 987 822 911

Дар мақола суҳан дар бораи раванди модернизатсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, мафҳум, моҳият ва рушди он дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ меравад. Модернизатсияи сиёсӣ дар давраи гузариш аз як низоми сиёсӣ ба низоми дигар хеле муҳим буда, омӯзишу таҳқиқи масъалаи равандҳои модернизатсия, махсусан ҳолати бухронии онҳо аз аҳамияти густардаи илмиву амалӣ бархӯрдор аст. Омӯзишу таҳлили ин масъала имкон медиҳад, ки ҳолати рушди ҳаёти сиёсӣ ва монеаҳои равандҳои модернизатсия дар кишварҳои гуногун ошкор карда шаванд.

Вожаҳои калидӣ: модернизатсияи сиёсӣ, муносибатҳои иқтисодӣ, низоми ҳуқуқӣ, тағйироти сиёсӣ, ниҳодҳои сиёсӣ, демократия, идоракунии, инкишоф, пеирафти илмӣ-техникӣ, фазои иттилоотӣ, кишвари абарқудрат, режими тоғгарӣ, манфиатҳо, шаклдигаркунии, тақрористеҳсолкунии

ПРОЦЕСС МОДЕРНИЗАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Имомназарова М.И. – ассистент кафедры общественных и гуманитарных наук Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел. : (+992) 987 822 911

В статье речь идет о процессе модернизации: о сущности понятия и её развитии во всех областях общественной жизни Республики Таджикистан. Политическая модернизация в период перехода из одной политической системы в другую систему важна. Изучения и исследования вопросов процесса модернизации, особенно в период кризиса имеет огромное научно-практическое значение. Она позволяет раскрывать состояния политической жизни и анализировать препятствий на пути данного процесса в различных странах.

Ключевые слова: политическая модернизация, экономические отношения, правовая система, политические изменения, политические институты, демократия, управление, развитие, научно-технический прогресс, информационное поле, сверхдержава, тоталитарный режим, интересы, трансформация, воспроизводство

MODERNIZATION PROCESS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Imomnazarova M.I. - Assistant of the Department of Social and Human Sciences of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone. : (+992) 987 822 911

The article deals with the modernization process: the essence of the concept and its development in all areas of public life in the Republic of Tajikistan. Political modernization during the transition from one political system to another system is important. Studies and research on the modernization process, especially during the crisis, is of great scientific and practical importance. It allows us to disclose the state of political life and analyze the obstacles to the process in various countries.

Keywords: *political modernization, economic relations, legal system, political changes, political institutions, democracy, governance, development, scientific and technological progress, information field, superpower, totalitarian regime, interests, transformation, reproduction*

Интиҳои қарни асри XX ва оғози ҳазорсолаи сеюм дар назди давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон вазифаҳои нав ва масъулиятҳои басо бузург гузошт. Зеро асри навин – асри пешрафти илмӣ - техникаӣ фазои беинтиҳои дастовардҳои иттилоотӣ, дақиқтарин низомҳо ва шабакаҳои идоракунии ва фановариҳои ҷадиди инкишофи таҳлил ва ҳулосабарорию амалхоро армуғон овардааст. Давлатҳои абарқудрат тавассути охири кашфиёту ёфтаҳои илму фановариҳои электроникӣ ба фазои иттилоотии тамоми кишварҳои ҷаҳон, махсусан, кишварҳои қафмонда, ҳатто низомҳои иқтисодӣ зидди иқтисодӣ, пойгоҳҳои ҳифзи асрори ҳарбию давлатӣ, низомҳои иттилоотию идоракунии, шабакаҳои нақлиёту иртиботот, низомҳои иншооти стратегию иқтисодии ҳаётан муҳим – аз қабилҳои шабакаҳои идоракунии нуруғҳои барқӣ, интиқоли газу нафт ва ғайра роҳ меёбанд. Дар ин ҳол, истиклолияти соҳибистиқдорӣ чун ҳарфҳои гӯшнавоз садо медиҳанду кишварҳои абарқудрат метавонанд давлатҳои ақибмондари ба бозичаи дастӣ худ табдил диҳанд.

Дар ҷараёни инкишофи таърихӣ тағйироти ҷиддӣ ба амал меоянд. Одатан, ба ҷойи як ҳодиса ҳодисаи дигар ба миён меояд. Замона талаботу манфиатҳои нав ба навро пеш мегузорад. Насли нав ниёзмандӣ ва манфиатҳои ҳешро дорад. Бинобар ин, тағйирот дар чомеа фарогири арзишҳо ва низомҳои сиёсии он бо шумули тамоми унсурҳо ва вижагиҳои мегардад.

Олами сиёсат ҳамеша дар ҳоли тағйиру таҳаввул мебошад. Вақте ки муносибатҳои сиёсӣ, низомҳои сиёсии мавҷуда ба манфиатҳои субъектони

нави сиёсат мувофиқ намеоянд, он гоҳ воқеияти объективӣ тағйироти сиёсӣ ва умуман, инкишофи ҷомеаро талаб менамояд. Ҳамин тавр, номувофиқ афтодани воқеият ва тасаввуроти субъектони сиёсат боиси рушду тағйироти сиёсии олам мегардад.

Раванди инкишофи ҳаёти сиёсии ҷомеа нишон медиҳад, ки дар минтақаҳои мухталифи ҷаҳон ҳамакунун шикасти режимҳои сиёсии томгаро, фармонфармо ва ҳатто дар баъзе ҳолатҳо демократӣ ба вуқӯъ омадаанд ва чунин раванд зарурати модернизатсия, шаклдигаркунии режимҳои сиёсӣ ва низомҳои сиёсии ҷомеаро ба миён овардааст.

Бояд хотирнишон сохт, ки раванди модернизатсия дар давраи гузаштан аз як низоми сиёсӣ ба ба низоми дигар хеле муҳим буда, ин масъала диққати муҳаққиқон ва таҳлилгарони соҳаҳои гуногуни илмро ба худ ҷалб намудааст. Омӯзиши таҳқиқи масъалаи равандҳои модернизатсия, махсусан, ҳолати бӯҳронии онҳо аз аҳаммияти фаровони илмиву амалӣ бархӯрдор мебошад. Омӯзишу таҳлили ин масъала имкон медиҳад, ки ҳолати рушди ҳаёти сиёсӣ ва монеаҳои равандҳои модернизатсия дар кишварҳои гуногун ошкор карда шаванд.

Модернизатсия аз калимаи фаронсавии «modern» гирифта шуда, маънои навсозиро дорад. Инчунин дар маънои «модернизатсияи сиёсӣ» таҷассуми ҷараёни ҳаёти сиёсӣ, раванду ҳодисаҳои тағйироти онҳо ва сатҳи инкишофи ҳаёти сиёсии ҷомеа идрок мешавад.

Бояд қайд кард, ки масъалаи андозагирии инкишофи ҳаёти сиёсӣ басо мушкил ва мураккаб аст. То ҳол усул (принсипҳо) ва меъёрҳои мушаххасе вучуд надоранд, ки масъалаи мазкурро таҳлил кунанд, аз ҳамин лиҳоз, модернизатсияи сиёсӣ маънии аз ҷомеаи оддӣ ва ҳаёти содаи сиёсӣ ба шакли мураккабтару мукамалтари ҳаёти сиёсӣ гузаштанро дорад.

Таҳлилу баррасии сарчашмаҳои мавҷуда нишон медиҳад, ки густариши рағбат ба омӯзиши масъалаҳои модернизатсия дар воситаҳои ахбори омма солҳои ахир бештар ба мушоҳида мерасад.

Ҳама гуна низомҳои иҷтимоӣ ҳамеша баъди тай намудани марҳилаи муайян ба ихтилофоти муайяни манфиатҳо дучор мегарданд. Ин бад-он сабаб ба вуқӯъ меояд, ки миёни манфиатҳои кишварҳои гуногуни ҷомеа носозгорӣ ба амал омада, ҳукуматдорон ин нуктаро саривақт ба эътибор намегиранд ва баҳри ҳаллу фасли онҳо саъю кӯшиш ба харҷ намедиханд ё онҳоро, аслан, ба эътибор намегиранд. Дар натиҷа, носозии муносибатҳои сиёсӣ иқтисодӣ, ба таври объективӣ ташкилу навсозӣ ва ё тағйироти ба талаботи замон мувофиқро тақозо менамояд.

Воқеан доир ба ташкил, ба талаботи манфиатҳо ва ё ҷомеаи башарӣ мувофиқ сохтани ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ андешаҳои зиёде вучуд дорад. Тадбирҳои бартарафсозии акибмонӣ, амсилаҳои таҳлили онҳоро мутафаккирони сиёсатшиносии классики гузашта аз қабилҳои Чон Локк, А. Смит, Д.Рикардо, У. Теттӣ нишон додаанд. Аслан, сиёсатшиносон бар он ақидаанд, ки модернизатсия танҳо ба давраи гузариши давлатҳои

қафомонда хос буда, ба он давлатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафта ниёз надоранд. Чунин андешаҳо маънои яктарафа фаҳмидани равандҳои ҳаёти ҷамъиятиро дошта, онҳо диалектикаи инкишофи ҷомеаро ба эътибор намегиранд.

Аз гуфтаҳои боло чунин бармеояд ва ҳаёти халқу миллатҳои ҷаҳон гувоҳи онанд, ҳар давлате, ки дар радифи ҷомеаи ҷаҳонӣ қадам заданист, вай бояд ҳамеша омодаи таҳаввулу такомул ва бозсозии худ бошад. Ба хотир биёред, таҳти таъсири сиёсати иҷтимоии Ҳокимияти Шӯравӣ ва собиқ давлатҳои дигари низоми сотсиалистӣ, яке аз сарватмантарин давлатҳои дунё ИМА ба сиёсати дохилии худ ҷанбаи иҷтимоӣ ворид сохт. Амрико ва дигар давлатҳои пешрафтаи ҷаҳони сармоядорӣ дастмӯзди меҳнаткашонро мунтазам ба хоҳири он зиёд карда буданд, ки Иттиҳоди Шӯравӣ, қафолати таълиму тарбия, тандурустӣ ва таъмини ҷойи корро барои шаҳрвандони худ асоси сиёсати иҷтимоии давлат қарор дода буд.

Модернизатсияро ҳамчун шароити пешакии инкишофи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии мамлакатҳо метавон ҳисоб кард. Инкишоф танҳо тавассути суръатбахшии асосҳои ташкили ҷамъиятии ҳаёти Ғарб ва ёрии иқтисодии онҳо амали асосӣ доништа мешуд, агарчи истиқлоли фановарии иҷтимоӣ ва ниҳодҳои сиёсӣ ҳамчун воситаи пешрафти навсозӣ низ доништа мешаванд. Ёрии моддии хоричӣ ҳамон вақт самараи хуб мебахшад, ки он комилан, дар заминаи анъанаҳои сиёсии миллӣ ва хусусиятҳои он, барои ба роҳ мондани истехсолот ва такмили ҷомеаи шаҳрвандӣ равона карда шуда бошанд. Ва зарур аст, ки дар он истехсолоти неъматҳои моддӣ авлабият дошта бошад.

Қобили зикр аст, ки демократия на танҳо заминаи сиёсӣ, балки ба заминаи устувори иқтисодӣ низ ниёз дорад. Он, ки модернизатсия натиҷаи хуб намебахшад, боз омилҳои зиёди дигаре низ ҳастанд. Ҳамин тариқ, солҳои 70-80-уми қарни XX муносибати модернизатсия бо инкишоф дар сатҳи ҷаҳонӣ ранги дигар гирифт. Модернизатсия на ҳамчун шароити рушд, балки вазифаи асосии он будааст. Мақсади асосӣ тағйироти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва сиёсӣ буд, ки он бидуни амсилаи демократии ғарбӣ ҳам инкишоф меёбад. Масалан, дар Чин, Кореяи Ҷанубӣ, Тайван, Малайзия, Сингапур, Ҳиндустон ва соири давлатҳои дигари Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ба хоҳири нигоҳ доштани давлат, таъмини инкишофи минбаъдаи он така ба шаклҳои миллии амалисозии он карда шуд.

Муҳим он аст, ки раванди тағйироти иҷтимоӣ, тибқи нақшаи рушди нируҳои истехсолкунанда, дар муносибатҳои сиёсӣ азнавсозии босуръати сифатан навро таъмин карда тавонанд. Гузариш ба навсозиро ҳамчун марҳилаи тому дарозмуддати инкишоф, чун такрористехсолкунии оддӣ қаблан вучуддошта ва таназзулӣ низ ба эътибор гирифта мешавад. Роҷеъ ба роҳҳои модернизатсияи ҷомеа ва низоми сиёсӣ андешаҳо гуногунанд. Баъзе коршиносон индустрикунонии ҷомеаро – У. Мур, А. Экстай; бархе

ислоҳоти заминро – К. Гриффин; ёри густардаи мамлакатҳои тараққикардари – Леви; инкишофи ниҳодҳоро, ки ба тағйироти иҷтимоӣ мусоидат мекунанд – Эйзенштайн; воситаҳои муосире, ки арзишҳои умумиро ба ҳама дастрас менамоянд – У. Шрамм; Хиггинс бошад, асоси модернизатсияро дар шаҳрनिшиншавии аҳоли роҳи асосии инкишоф мебинанд.[4,76]

Дар интихоби ин роҳҳо ду ақида - либералӣ ва муҳофизагарӣ (консервативӣ) вучуд доранд. Масалан, муҳаққиқон Д. Даль, Г. Алмонд ва Л. Пай пайдоиши синфи миёна ва маълумотнокшавии аҳолиро шароити асосии дигаргуниҳо дар табиат ва ташкили идоракунии мебинанд. Тибқи андешаи онҳо ин иқдомот ба мудохилаи идеологӣ дар танзими равандҳои иҷтимоӣ халал расонида, ба самаранокии марказонидан ва ба мавқеъ амалӣ гаштани қарорҳо мусоидат менамоянд. Умуман, ҷанба ва суръатнокии модернизатсия ба рақобатпазирии эҷодии баргузидагон (элита) ва дараҷаи иштиёқмандии шаҳрвандон ба сиёсат ва ҳаёти сиёсӣ вобаста аст. Бояд гуфт, ки самаранокии минтақавии полиархӣ ҳокимият ба таъмини беҳатарии қувваҳои ба ҳам рақобатдошта, барқарор намудани ҳокимияти пурзӯри иҷроия ва марказҳои рушдҷӯганӣ идоракунии дар маҳалҳо вобаста аст. Дар айни ҳол, вучуди монеаҳо барои ба идоракунии омодагии омма, истифода карда натавонистани ниҳодҳои ҳокимият ва ҷунуи қоида, амалӣ нагаштани барномаи амалӣ, ҳамчунин ба даст наомадани натиҷаи ҷашмдоштӣ, бешубҳа нооромии низом, ришвахӯрӣ ва ғайраҳо дар чомеа ба вучуд меоварад. Ин бошад, саривақт ва бамавқеъ ба сиёсат ҳамроҳ шудани оммаро ба таъхир меандозад. Аз ин рӯ, дар он кишваре, ки ҷаҳиши индустриалӣ дар заминаи анъанаҳои демократӣ сураи намегирад, ғояи созиш ва кӯшишҳои дигаргунсозии низомӣ ҳокимият барои чомеа оқибати хуб надорад. Муҳофизакорон (консерваторҳо) истехсолотро барои пешрафти иқтисодӣ нишондиҳандаи асосӣ ва суботро асоси болоравӣ барои сиёсат мешуморанд.

Барои давлатҳои модернизатсияшаванда низомӣ пурзӯри сиёсӣ ҳамроҳ бо ҳизби бархӯрдорбуда аз ҳуқуқи роҳбарикунандае, ки қобилияти аз нооромии эмин нигоҳ доштани кишварро дорад, зарур мебуданд.

Таърихи сиёсии Тоҷикистон як қатор хусусиятҳое дорад, ки онҳо раванди модернизатсияро дар марҳилаҳои гуногун муаррифӣ намудаанд. Бояд хотиррасон намуд, ки падидаҳои дигаргуниҳои кулӣ дар инкишофи соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон баъд аз оғози раванди бозсозӣ ҳанӯз дар замони мавҷудияти давлати абарқудрати Иттиҳоди Шӯравӣ оғоз гардида буд ва баъди ба даст омадани истиқлолияти сиёсӣ Тоҷикистон ба раванди модернизатсия ворид гардид.

Зикр кардан ба маврид аст, ки дар ҳудуди Тоҷикистони кунунӣ тайи садсолаҳо низомӣ анъанавӣ идоракунии мутлақа ҳукмфармо буд. Баъд аз инқилоби Сотсиалистии Октябр дар Россия ва ғалабаи инқилоби халқӣ

дар аморати Бухоро, Тоҷикистон низ ба марҳилаи сифатан нави инкишоф ворид гардид.

Маҳз ҳамин давраро метавон ҳамчун раванди модернизатсия дар Тоҷикистон ном бурд. Зеро ин «ҷаҳиш» кишварҳои Осиеи Марказиро аз сохти феодалӣ ба низоми сотсиалистӣ овард.

Ҳарчанд ки Иттиҳоди Шӯравӣ низоми томгароии (тоталитарии) давлатдориро интиҳоб намуда бошад ҳам, қайд кардан ҷоиз аст, ки он дар инкишофи таърихии сиёсии мардуми минтақа ва махсусан, Тоҷикистон нақши бузургро бозидааст.

Лекин ҳамон гуна, ки таҷрибаи давлатҳои дар ҳолати гузариш қарордошта нишон медиҳад, ҳеч гоҳ раванди дигаргунӣ дар чомеа ҳамвор ва бидуни монеа амалӣ намегарданд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чунин зиддияту муҳолифатҳо ба назар мерасиданд, чунки демократикунонӣ хислати умумичаҳонӣ дорад. Вале ҷараёни демократикунониро ҳамарофарогиранда ва бечуну чаро ҳисобидан беасос аст, чунки давлатҳои нав сохтори демократиро интиҳоб карда, на ҳама вақт ғояҳои арзишҳои онро пурра ھیфз карда метавонанд.

Имруз Тоҷикистон дар роҳи бунёди чомеаи демократӣ қарор дорад ва раванди мустақамнамоии арзишҳо ва унсурҳои демократия яке аз масъалаҳои муҳимтарин ба шумор мераванд.

Хусусияти ташаккул ва инкишофи унсурҳо ва арзишҳои демократиро дар Тоҷикистон аз рӯйи механизмҳои демократӣ, ташаккули иттиҳодияҳои мухталифи ҷамъиятӣ, плюрализми сиёсӣ, таъмини ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон, баргузориҳои ислохотҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ муайян намуда, чун раванди модернизатсионӣ дар кишвар эътирофи худро ёфтааст.

Ҷиҳати муайян ва муҳими дигаре, ки баъд аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ дар раванди модернизатсияи ҳаёти сиёсии Тоҷикистон пайдо шуд, ин интиҳоботи озод ва интиҳобӣ будани мақомоти асосии ҳокимияти давлатӣ ба ҳисоб меравад.

Маҳз мавҷуд будани интиҳоботи озод, баробар, пинҳонӣ ва бевосита метавонад иштироки фаъоли мардумро дар раванди қабули қарори сиёсӣ ва амалишавии ҳокимияти сиёсӣ таъмин намоянд.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва инчунин дар дигар қонунҳои конститусионӣ «Дар бораи интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи интиҳоби вакилони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», тарзи гузаронидан ва натиҷагирии интиҳобот муайян шудааст.

Бояд тазаққур дод, ки бояд ба раванди модернизатсионии Тоҷикистон шароити мусоид фароҳам овард - ин гузаштан ба иқтисоди озоди бозор ва гуногуншаклии моликият ба ҳисоб меравад. Чунки дар чомеаи сотсиалистӣ тамоми низоми иқтисодӣ марказонида шуда буд ва мувофиқи нақша амал менамуд. Ҳоло, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳи демократии инкишофро пеш гирифтааст, модернизатсияи муносибатҳои иқтисодӣ бояд дигаргун карда шаванд. Давлат ба фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибқорӣ,

баробархуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқи ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусӣ пурра кафолат медиҳад. Бо мақсади ноил гардидан ба гуногуншаклии моликият ва инкишофи шаклҳои нави хоҷагидорӣ дар заминаи асосҳои конститусионӣ, чандин қонунҳои иқтисодӣ амал мекунад, ки онҳо ба ҳар кас барои шугли фаъолияти озоди иқтисодӣ, аз ҷумла соҳибкорӣ, корчалонӣ, тижорат ва савдо иҷозат медиҳанд.

Дар раванди модернизатсионӣ ислоҳоти сиёсӣ хеле муҳим буда, диққати махсусро талаб менамояд. Дар ислоҳоте, ки нисбат ба тайғироту иловаҳо ба Конститутсия гузаронида шуд, диққати асосӣ ба ҷалби ҷавонони болаёқат ба сохторҳои роҳбарикунандаи давлатӣ, ки синни онҳо аз 30 кам набояд, зиёд намудани ваколатҳои судяҳо, ки то андозае, самаранокиву пурмахсулии фаъолияти онҳоро таъмин менамояд, равона карда шудааст.

Ҳамин тариқ, маҳз ниҳодҳои неруманд ва босуботи давлатӣ, низоми мушаххаси ҳуқуқӣ мутобикшавии баланди низоми сиёсиро ба тағйироти «муҳити беруна» қобилияти баробар ҷавоб дода тавонистани сохторӣ ба талабот ва кӯшишҳои нави аҳоли натиҷаҳои дилхоҳи модернизатсияро таъмин менамоянд.

Назарияи модернизатсия ҳамчун мантики махсус ба навишта гирифтани равандҳои мураккаби гузариш ёрӣ мерасонад. Таҳқиқоти бисёре сиёсатмадорони ҷаҳон аз он шаҳодат медиҳад, ки он самти инкишофи ҷомеаи ҷаҳонӣ буда, ба сӯйи марҳилаи индустриалӣ меравад. Ин раванди муштарак бо густариши ҳамкориҳои иқтисодӣ ва робитаҳои тижорат, паҳншавии комёбиҳои илм ва технология, тақмили воситаҳои муошират, баландшавии маълумот ва шахрнишиншавӣ инкишоф меёбад.

Адабиёт:

1. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикистон дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин. Душанбе: «Ирфон», 1996
2. Эмомалӣ Раҳмон Таджикистан на пороге будущего. Душанбе: «Шарқи Озод», 1997
3. Зокиров Г. Сиёсатшиносӣ. Китоби дарсӣ, Душанбе: 2010
4. Пугачев В.П. Соловьёв. А.И. Политическое развитие и модернизация. Введение в политологию. – М.:1996
5. Штомпка П. Социология социальных изменений. – М.: 1996

МОДЕРНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ

Олимов С.И. - аспирант Белорусского государственного университета, г. Минск, Республика Беларусь, E-mail: m.olim@rambler.ru

В статье автор отмечает, что процесс рыночных отношений создает многополярной вектор модернизации национальной экономики. Базирование на дефиниции модернизации и изучение ее форм реализации требуют выявления сущности данного явления.

Ключевые слова: национальная экономика, рыночные отношения, модернизация, человеческий капитал, структурная перестройка, конкурентоспособность, благосостояние, экономический рост

НАВСОЗИИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ: МАФҲУМ ВА МОҲИЯТ

Олимов С.И. - аспиранти Донишгоҳи давлатии Беларус, ш. Минск, Ҷумҳурии Беларус, E-mail: m.olim@rambler.ru

Дар мақола муаллиф қайд менамояд, ки раванди муносибатҳои бозорӣ бахши бисёрқутбии навсозии иқтисодиёти миллиро ба вучуд меоварад. Тақия қардан ба муайянқунии навсозӣ ва омӯзиши шаклҳои татбиқи он ошқорсозии моҳияти падидаи мазкурро тақозо менамояд.

Вожаҳои калидӣ: иқтисодиёти милли, муносибатҳои бозорӣ, навсозӣ, сармои инсонӣ, бозсозии сохторӣ, рақобатпазирӣ, неқуаҳволи, болоравии иқтисодӣ

MODERNIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY: CONCEPT AND ESSENCE

Olimov S.I., - postgraduate student of Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus, E-mail: m.olim@rambler.ru

The author of the article notes that the process of market relations creates a multipolar vector of modernization of the national economy. Basing on the definition of modernization and the study of its forms of implementation require the identification of the essence of this phenomenon.

Keywords: national economy, market relations, modernization, human capital, structural adjustment, competitiveness, welfare, economic growth

Процесс рыночных отношений создает многополярный вектор модернизации национальной экономики. Базирование на дефиниции модернизации и изучение ее форм реализации требуют выявления сущности данного явления. Авторы этимологических словарей, а также словарей иностранных слов соглашаются с происхождением слова «модернизация» от французского *modernizer* (*modern*-современный), и означающее обновление.

В историческом аспекте теория модернизации возникла в 50-е и 60-е годы в США и Великобритании.

В экономической литературе понятие «модернизация экономики» описывается достаточно подробно. Однако, единого подхода к определению сущности понятия «модернизация экономики» не существует.

В. Гельман считает, что Модернизация экономики - это меры социально-экономического курса, которые направлены на экономический рост, повышение благосостояния и стимулирование развития человеческого капитала.

По мнению академика РАЦ А.Г. Аганбегяна, модернизация экономики - это структурная перестройка национальной экономики, прежде всего, с целью создания инновационной экономики, запуска «инновационного механизма».

Ш. Эйзенштадт дал следующую характеристику данному явлению: «Модернизация - это процесс изменения в направлении тех типов социальных, экономических и политических систем, которые развивались в Западной Европе и Северной Америке с XVII в. по XIX в. и затем распространились на другие европейские страны...».

Другие авторы (Г.Я. Белякова, Л.Р. Батукова.) считают, что Модернизации экономики как процесс ее комплексного преобразования на основе структурной перестройки производительных сил, которые направлен на достижение нового качества экономического роста за счет перевода экономики на передовые технологические уклады

Г. Вечканов считает, что «модернизация - это крупномасштабное качественное преобразование страны, обеспечивающее прогресс всех сторон жизнедеятельности общества и человека, в том числе идеологии, политики, экономической системы, здравоохранения, образования, науки, искусства, культуры, системы управления и т.д.» [5, с. 37].

По мнению В.Г. Федотовой, модернизация экономики - это обеспечение функционирования капитала и создание адекватной ему социальной и политической среды.

Другое весьма общее определение модернизации, данное В.А. Цветковым - это синтез структурных, технологических и институциональных изменений, в национальной экономике, направленных на повышение её конкурентоспособности на внутреннем и мировом рынке.

В общем виде модернизация определяется как переход от традиционного общества к современному, что включает в себя, прежде

всего, коренное его отличие от традиционного, т.е. ориентацию на новации, преобладание новаций над традицией, светский характер социальной жизни, поступательное (нециклическое) развитие, выделенную персональность, преимущественную ориентацию на инструментальные ценности, индустриальный характер, массовое образование, активный деятельностный психологический склад и т.д.

Следует отметить, что основная цель модернизации экономики - это повышение эффективности производства и обеспечения конкурентоспособности отечественных производителей на внутреннем и внешнем рынке на основе зарубежных опытов, и разработать целевые программы, устойчивого социально-экономического развития и достижению национальных стратегических целей.

В социологическом энциклопедическом словаре модернизация трактуется в следующих двух значениях: первое - придание современного характера чему-либо, приспособление к современным стилям, взглядам, целям, вкусам, потребностям; второе - взаимообусловленные общественные процессы и изменения на базе индустриализации, которые характеризуются расширением специализации и дифференциации труда, бюрократии, формированием политических институтов современного типа (избирательная система, политические партии, парламентаризм), открытости, высокой мобильности, ослаблением традиционных ценностей (семьи, религии, морали) и ростом индивидуализма.

В политологии под модернизацией подразумевали «изменения политической системы, характеризующие возрастающее участие в политике различных групп населения (через политические партии и группы интересов) и формирование новых политических институтов (разделение власти, политические выборы, многопартийность, местное самоуправление)» Обычно данное понятие употребляли применительно к органам, осуществляющим переход к индустриальному обществу и демократическому политическому устройству. В процессе модернизации они постепенно приобретали вид взаимозависимых структур, выполняющих возложенную на них функцию. Это и отличало традиционную политическую модернизацию от модифицируемой, в которой функции смешивались и реализовались одними и теми же, а не специальными институтами. Таким образом, политологи, характеризуя модернизационные процессы в обществе, уделяют особое внимание функциональной роли партии, элит, групповых интересов при политической мобилизации страны, росту возможностей политических систем, влиянию традиций, ценностным установкам, формированию механизмов поддержки демократических институтов.

В социологии теория модернизации характеризуется как «совокупность концепций развития», в которых данному явлению давались следующие определения:

а) технологическое (М. Леви), в соответствии с которым общество

будет считаться модернизированным в большей и меньшей степени в зависимости от количественного соотношения живых и неживых используемых источников энергии или в зависимости от величины потребления энергии на человека (У. Мур, Д.Медоуз и т.д.). Однако данный подход неизбежно толкает авторов на путь технологического детерминизма;

б) функциональное (Н.Смелер), рассматривающее модернизацию как процесс структурно-функциональной дифференциации и образования соответствующих форм интеграции, включая полную адаптивность, эффективную организацию и новые институциональные образцы;

в) глобальное (П. Винер), в рамках которого модернизация - это целостный процесс в важнейших сферах общества (культурной, политической, экономической управленческой).

В культурологии слова «modern» впервые нашло употребление в конце V века для того, чтобы разграничить только что обретшее официальный статус христианское настоящее и языческое римское прошлое. Оно означает не просто «модное» или «новое», обесцениваемое появлением «еще более нового», а «модерное», т.е. сохраняющее свою сущность по отношению к классическим параметрам, неподвластным времени и актуальным в настоящем. «Модерность» или «принадлежность к современности», несмотря на изменение содержания данного понятия, всегда выражало состояние эпохи при переходе от старого к новому, способствующему объективному выражению спонтанно обновляющейся актуальности духа времени. В развитых капиталистических странах о данном явлении заговорили в эпоху падения художественной культуры (вторая половина XIX века). Яркими представителями данного направления были: в поэзии - Ш. Бодлер, в живописи - Ван Гог, в философии - Ф. Ницше. По словам теоретика модернизма - испанского философа Ортеги-и-Гассета, новое искусство «состоит целиком из отрицания старого», литература модернистского направления оценивает это явление как «революцию в искусстве или особую психотехнику, посредством которой художник стремится преодолеть последствия омертвления культуры, замыкаясь в своем профессионализме».

Таким образом, в культурологии и искусстве модернизация рассматривается как результат творческого процесса, который в каждой культуре, на каждой конкретно - историческом этапе несет в себе определенный элемент новизны, определяет адаптационные возможности культуры к масштабам создания и освоения новшеств.

В религии явление модернизма рассмотрено как течение в католицизме, возникшее в конце XIX - начале XX вв., окрещенное Ватиканом как «синтез всех ересей». Яркими представителями данного направления были А. Луази, Л.Дюшен, Р. Мурри.)

В экономике процесс модернизации рассматривается как ликвидация технологической отсталости, выход на современный, сравнимый и

передовыми странами, уровень развития. В экономической области, по мнению Десаи и Эйзенштадта, модернизация сопровождается:

1) заменой силы человека или животного неодоушевленными источниками энергии, таким как пар, электричество или атомная энергия, которые используются в производстве, распределении, транспорте и коммуникациях;

2) отделением экономической деятельности от традиционалистского окружения;

3) расширяющейся заменой орудий труда машинами и сложными технологиями;

4) ростом в количественном и качественном отношениях вторичного (промышленность и торговля) и третичного (обслуживания) секторов экономики при одновременном сокращении первичного (добыча);

5) растущей специализацией экономических ролей и кластеров экономической деятельности - производства, потребления и распределения;

6) обеспечением самоподдерживающего роста в экономике, по меньшей мере, обеспечением роста, достаточного для одновременно регулярного расширения производства и потребления.

7) растущей индустриализацией.

Согласно проведенному междисциплинарному (в философии социологии, политологии, культурологии, искусстве и религии) исследованию модернизация экономики представляет собой механизм адаптации к прогрессивным изменениям в обществе. Она является не столько целью, сколько средством формирования новой модели экономики, располагающей потенциалом долгосрочного динамического роста и возможностями в будущем решать задачи повышения уровня жизни, достижения эффективности и конкурентоспособности экономики, сохранения целостности и обеспечения безопасности страны. Поэтому в отличие от прочих рыночных механизмов реформирования экономики, модернизация представляет собой процесс осовременивания, обновления экономики, т.е. внедрения высокоэффективных инноваций во всей деятельности.

Поэтому модернизацию экономики можно охарактеризовать как процесс формирования современной модели экономики на основе инновационных преобразований, ориентированный на качественные изменения в обществе в соответствии с новой системой интересов, ценностей и приоритетов.

Смысл экономической модернизации - перестройка структуры экономики и повышение конкурентоспособности, улучшение качества жизни населения в условиях жесткой глобальной конкуренции, ускорения экономических процессов и форсированного индустриально-инновационного развития.

Многие исследователи и экономисты приходят к выводу, что история мировой экономики - это по существу история модернизаций. Целесообразно выделить модернизации трех видов:

- **модернизация развивающие** (революционные или пионерные), когда инициируется появление и обеспечивается развитие принципиально новых в технологическом плане отраслей, а иногда и видов деятельности не только для отдельной страны, но для мировой экономики в целом. Такую *модернизацию*, как правило, проводят страны, относящиеся к категории наиболее развитых, и успех выводит страну в лидеры мирового развития. Способность страны провести развивающую революционную модернизацию является одним из необходимых условий ее выхода на лидирующие позиции в мировой экономике;

- **модернизации - ограниченные**, когда отдельно взятая страна практически без вмешательства или с минимальным вмешательством государства за счет эволюционного развития экономики обеспечивает появление и развитие у себя (на своей территории) наиболее передовых отраслей и видов деятельности, которые уже появились у страны-лидера. Такую *модернизацию*, как правило, проводят страны, которые не могут обеспечить появление у себя принципиально новых отраслей. В ходе органичной модернизации в стране могут сложиться условия для проведения революционной, развивающей модернизации;

- **модернизации догоняющие**, когда за счет усилий государства экономика страны проходит за исторически короткий срок путь, уже пройденный ранее соседними странами. *Догоняющая модернизация* может считаться успешной, если в результате ее осуществления экономика страны получает возможность самостоятельно, без значимого вмешательства государства осуществлять технологическое развитие, т.е. если эта модернизация становится органичной, а впоследствии создаются условия и для осуществления развивающей модернизации и выхода страны в лидеры мирового развития.

Таким образом, модернизация национальной экономики должна основываться на формировании глобальных конкурентных преимуществ на основе инновационной деятельности путем создания отраслей и производств, адаптированных к инновациям; вторым направлением является не просто структурная перестройка экономики, а создание кластеров, обеспечивающих конкурентоспособность выпускаемой продукции не только на внутреннем, но и на внешнем рынке.

Литература

1. Поздьева С.М. Модернизация России: социально-философский анализ: дис. д-ра филос. наук / С.М Поздьева. УФА,-1999.-337с.

2. Масумова Р.Н. Особенности модернизации экономики Турции на современном этапе: автореф канд.эк. наук \ Р.Н Масумова.– Москва: 2012. – С.13

3. Модернизация российской экономики: структурный потенциал / Под ред. Н.И. Ивановой. М.: ИМЭМО РАН, 2010

4. Eisenstadt S. Modernization: Protest and Change / S. Eisenstadt. – Englewood Cliffs, 1966

5. Вечканов Г. Неоиндустриализация и модернизация// Экономист. Москва, 2012.-№9. –С. 39-47.

6. Модернизация «другой» Европы. М.: ИФ РАН, 1997

НИГОҲИ ТАЪРИХӢ БА НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАҲКИМИ СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ ҶАВОНОН

Умаров Р.М. – сармутахассиси Раёсати муҳочирати аҳолии Вазорати меҳнат, муҳочират ва шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734026, ш. Душанбе, кӯчаи Алишер Навоӣ 5/2, тел.: (+992 37)236-11-59; 918 747 408. E-mail: rustami-umar@mail.ru

Мақола фарогири таваҷҷуҳ ва дастгириҳои пайвастаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ҷавонони кишвар ва пуштибонии ӯ аз ин кишри чома буда, ҳамзамон раванди қабул гардидани санадҳои дахлдори давлатӣ дар самти танзим ва ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои ҷавонон, татбиқ намудани сиёсати давлатии ҷавонони Тоҷикистон дар замони истиқлолият арзёбӣ мегардад.

Вожаҳои калидӣ: Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Шӯрои миллӣ, стратегияи миллӣ, консепсияи миллӣ, барномаҳои миллӣ, ҷавонон, сиёсати давлатии ҷавонон, ақидаҳои террористиву ифротгарой, сипари бозътимод, рушди ҷисмонӣ, рушди иҷтимоии ҷавонон

ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ В УКРЕПЛЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

Умаров Р.М. – главный специалист Управления миграции населения Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан, 734026, г. Душанбе, ул. Алишер Навои 5/2, тел.: (+992 37)236-11-59; 918 747 408. E-mail: rustami-umar@mail.ru

Статья посвящена вопросу внимания и постоянной поддержки, которую Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан оказывает молодежи страны, а также вопросу его покровительства этого слоя населения, одновременно дается оценка тенденции принятия соответствующих государственных нормативных актов в области регулирования и защиты прав и интересов молодежи республики, а также реализации государственной молодежной политики Таджикистана в период независимости.

Ключевые слова: Основатель мира и национального единства, Лидер нации, национальный совет, национальная стратегия, национальная концепция, национальные программы, молодежь, государственная молодежная политика, террористические и экстремистские взгляды, надёжный щит, физическое развитие, социальное развитие молодежи

HISTORICAL REVIEW ON THE IMPORTANCE OF THE LEADER OF NATION IN STRENGTHENING THE STATE YOUTH POLICY

Umarov R.M. – key specialist of the Department migration population of the Ministry of labor, migration and employment of population of the Republic of Tajikistan, 734026, Dushanbe, Alisher Navoi street 5/2, phone: (+992 37)236-11-59. 918 747 408, E-mail: rustami-umar@mail.ru

The article is devoted to the attention and constant support of the Founder of peace and national unity – Leader of the nation, President of Republic Tajikistan Emomali Rahmon for the youth of the country, his patronage of this stratum of the population, at the same time, an assessment of the tendency of adoption of relevant state normative acts in the field of regulation and protection of rights and interests of the republic's youth, as well as the implementation of state youth policy of Tajikistan during independence.

Key words: *Founder of peace and national unity, Leader of the nation, national council, national strategy, national concept, national programs, youth, state youth policy, terrorist and extremist views, sustainable shield, development of youth health, social development of youth*

«Бо дарназардошти саҳми ҷавонон дар рушди ҷомеа ва иштироки ҷавонони онҳо дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодии мамлакат пешниҳод менамоем, ки соли 2017 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Соли ҷавонон эълон карда шавад.» - омадааст дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 – юми декабри 2016.

Ин суҳбат сарнавиштсоз ва ин ташаббуси беназир, яъне Соли ҷавонон эълон гардидани соли 2017 нишона ва рамзи эътибори Пешвои муаззами миллат бо ҷавонон буда, нисбат ба ҳифзи асолати ҷавонони кишвараш дар масири зиндагӣ дар ин ҷаҳони пуртахлука сипари муътамадери менамояд, ки дар муқобили хавфи ҳатроҳи мавҷудаи марбут бо интишори сирояти ақидаҳои террористиву ифротгароӣ ва дурӣ чустан аз қатлу қурбонии инсонҳои бегуноҳ, ҳамакунун устуворӣ побарҷо аст.

Пешвои миллат дар тамоми суҳбату вохӯриҳояш бо табақаҳои гуногуни ҷомеа, алалхусус бо ҷавонон бо садои саршор аз ифтихор иброн медорад, ки ҷавонони мо дар ҳар ҷо, ки бошанд, бояд ҳисси баланди миллӣ дошта бошанд, бо Ватан, миллат, давлати соҳибистиклоли худ ва забону фарҳанги миллии хеш ифтихор намоянд ва баҳри ҳимояи онҳо ҳамеша омода ва ҳушёр зирак бошанд.

Дар Паёми имсолаи Сарвари давлат зикр гардид, ки «Ҷавонони имрӯзаи мо, яъне насли замони истиқлол аз наслҳои пешина бо савияи илму дониш, маърифату ҷаҳонбинӣ, сатҳи тафаккур ва одоби ахлоқ фарқи қулӣ доранд, ки ин ҳама боиси ифтихори мо мебошад».[1]

Месазад, ки ҷавонон рисолати худ ва эътимоду боварии Пешвои муаззами миллатро нисбат ба худ аз даст надиханд. Таърих гувоҳ аст, ки аз нахустин рӯзҳои ба майдони сиёсат ворид гардидан ва ба бунёди давлату давлатдорӣ навини соҳибистиклоли тоҷикон оғоз намудани Пешвои миллат, ки худ дар он айём ҷавонмарди боқариҳа ва намунаи ибрати дигарон буд, ба нерӯи созандаву ободгари ҷавонони ватанпараст ва оқилу хирадманд тавачҷӯҳи пайваста дошт.

Бояд зикр кард, ки тавачҷӯҳ ва ғамхорӣ падаронаи Сарвари кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҷавонон аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ возеҳу равшан ба назар мерасид. Новобаста аз саҳтиҳо ва ноқомӣҳои дар ибтидои истиқлолият пай дар пай пешомада, Пешвои миллат ба баррасии масъалаҳои марбут ба ҷавонон ва сиёсати ҷавонон афзалият меод.

Ҷунончи, новобаста аз вазъияти басо муташанниҷ ва ногувор (идома доштани ҷанги шаҳрвандӣ дар қисматҳои марказӣ ва ҷанубии кишвар) мулоқоти нахустини расмӣ Роҳбари мамлакат-Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо намоядагони ҷавонони ҷумҳурӣ дар 70-умин рӯзи фаъолият ба ҳайси Сарвари давлат – 2 феввали соли 1993 баргузор шуд, Ин нишони дарвоқеъ ғамхор, пуштибон, дастгир ва парастор будани Сарвари кишварро нисбат ба ҷавонон аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ инъикос менамояд.

Пас аз силсисаи мулоқоту вохӯриҳои Пешвои миллат аз ибтидо то имрӯз барои таъмини фазаи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва фарҳангии ҷавонон ба хотири расидан ба ҳадафҳои муҳимми стратегӣ милли аз ҷониби Ҳукумати Тоҷикистон дар даврони соҳибистиклолӣ як силсила барномаҳои давлатӣ доир ба дастгирӣ ҷавонон, баланд бардоштани нақш ва мавқеи онҳо дар ҷомеа, беҳтар намудани вазъи иҷтимоӣ ҷавонон қабул карда шуданд, ки ҳар яке аз ин санадҳо дар ин ё он ҷанбаи ҳаёти ҷавонон-ояндасозони кишвар нақши муҳим бозиданд.

Дар ин давра «Барномаи миллии ҷавонони Тоҷикистон», «Барномаи давлатии тарбияи ватанпарастии ҷавонони Тоҷикистон», «Барномаи рушди саломатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Барномаи миллии рушди иҷтимоӣ ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016 - 2018», «Консепсияи миллии сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон то соли 2020» қабул гардиданд, ки ҳамаи онҳо, дар маҷмӯъ, барои татбиқи самараноки сиёсати давлатии ҷавонон дар кишвар заминаи мусоид фароҳам оварда, мавқеи ҷавононро дар ҷомеа боз ҳам устувор гардониданд.

Гузашта аз ин, дар ташаккули сиёсати давлатии ҷавонон қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон» дар соли 2004 – ум аз нақши басо муҳимму созанда бархӯрдор гардид.[2] Қонуни мазкур фарогири анқариб тамоми паҳлуҳо ва ҷанбаҳои ҳаёти ҷавонон буда, ҳуқуқ ва манфиатҳои ин табақаи созандаро танзим менамояд. Махсусан, қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон» собит сохт, ки Ҳукумат

дар сиёсати худ ба ҷавонон таъя карда, тарбия намудан ва ба камол расонидани насли ҷавону созандаро яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи худ медонад.

Дастоварди дигари таърихӣ ва эътимодноки кишвар дар амалисозии сиёсати давлатии ҷавонон дар ин давра, қабули яке аз санадҳои муҳим ва асосии ҳуқуқӣ — Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти волонтерӣ» дар соли 2013 ба ҳисоб меравад. Қонуни мазкур, пеш аз ҳама, ҳамчун нишони эътирофи аҳаммияти иқтисоду захираи билқувваи насли ҷавони кишвар ба ҳисоб меравад ва он дар самти татбиқи босамари сиёсати иҷтимоии ҷавонон, аз ҷумла тарбияи ҷавонон дар руҳияи ватандӯстӣ, хайрхоҳӣ, инсондӯстӣ, ҳамқадам будан ба ҷомеаи муосир ва муҳимтар аз ҳама фаъолнокии ҷамъиятӣ ва таъминоти кадрӣ соҳа метавонад саҳмгузор бошад.

Дар шароити ба вуқӯъ омадани таҳаввулоти гуногунҷанба ва дигаргуниҳои бунёдӣ дар саросари ҷаҳон муқаррар кардани ҷаҳорҷӯбаҳо ва меъёрисозии муносибат нисбат ба кишрҳои муайяни ҷомеа, баҳус ҷавонон, ки ояндаи кишвару миллатро месозанд, тақозои замон мебошад. Фаромӯш набояд кард, ки Тоҷикистон ҷавони 25 соларо мемонад ва нерӯи асосии меҳнатии онро низ ҷавонон ташкил медиҳанд, бинобар ин муайян намудани ҷабҳаҳои фаъолият ва дурнамо нисбат ба ҷавонон мувофиқи мақсад арзёбӣ мегардад.

Дар ҳамин росто Консепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва қабул гардид. Санади мазкур мақсад, усул (принсипҳо) ва афзалиятҳои асосии сиёсати давлатии ҷавонро муайян менамояд, ки мутобиқи он бояд механизмҳои меъерии ҳуқуқии татбиқи сиёсати давлатии ҷавонон муайян гардида, асосҳои таъминоти методологӣ, ташкилӣ ва иттилоотӣ он ташаккул дода шавад.

Таъкид кардан ба маврид аст, ки бо пешрафт ва талаботи рӯзафзуни ҷаҳони муосир ва пайваста рушду такмил ёфтани шуури ҷавонон ва барои самаранок истифода бурдани ин нерӯи созанда қабули санадҳои дахлдор аз ҷониби Ҳукумати кишвар роҳандозӣ гардид. Пӯшида нест, ки яке аз омилҳои асосии рушди ҳар гуна кишварро дар радифи дигар арзишҳои захираҳои инсонӣ, аз ҷумла ҷавонон ташкил медиҳанд. Ин имкон медиҳад, ки сиёсати давлатии ҷавонон ҳамчун яке аз самтҳои муҳими рушди ҷомеа мавриди баррасӣ қарор дода шавад. Дар кишваре, ки вазъи демографӣ хеле фаъол буда, мунтазам афзоиш меёбад ва беш аз 35 фоизи аҳолиро насли ҷавон ташкил медиҳад, муайян намудани сиёсати давлатии ҷавонон аз нуқтаи назари сиёсӣ ва иҷтимоӣ аҳаммияти калон дорад. Ба сиёсати ҷавонон, ҳамчун баҳши стратегӣ ва афзалиятноки сиёсати давлатӣ дар ҳамаи марҳилаҳои рушди ҷомеа таваҷҷӯҳи махсус зоҳир мегардад.

Бо таваҷҷӯҳ ба аҳаммияти масъала моҳи октябри соли 2011 Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 қабул гардид.[3]

Санади мазкур ба татбиқи сиёсати давлатии ҷавонон, ба фароҳам овардани шароити ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилӣ, кафолатҳо барои аз ҷониби ҷавонон интиҳоб гардидани роҳи зиндагӣ, худтатбиқнамоии шахсии ҷавонон, рушд ва дастгирии иттиҳодияҳои ҷамъиятии ҷавонону наврасон ва ташаббусҳои онҳо нигаронида шудааст.

Қобили зикр аст, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ғамхорӣ ва қорбарӣ бо ин табақаи воқеан нерӯманди ҷомеа баъд аз чанд маротиба таҷдиди сохтор ниҳоди асосӣ ва дахлдори идоракунӣ бо номи Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд. Сохтори мазкур барои таъмин ва идома додани сиёсати пешгирифтаи Пешвои миллат дар бори ҷавонон роҳандозӣ гардидааст. Таваҷҷӯҳи доимӣ ва иқдоми муассири Ҳукумати кишвар манфиатҳои ҷавонро бештар ҳимоя карда, орзуву омоли онҳоро дар ҳаёт амалӣ месозад ва барои қору зиндагии шоиста, яъне сохтани фардои ободу осудаи ҷавонон шароити заминаҳои мусоид фароҳам меорад. Давлату Ҳукумат ба ҷавонон ҳамчун нерӯи созанда муносибат намуда, нақши онҳоро дар пешрафти кишвар басо муҳим ва арзанда мешуморанд.

Пушида нест, ки ҷавонони ҳудогоҳу худшинос ва ватандӯсту ватанпарвари мо дар ҳамаи ҷабҳаву самтҳо ташаббус нишон дода, дар арсаи байналмилалӣ нуфузу обрӯи Ватани маҳбубамонро баланд мебардоранд. Дар марҳалаи навини рушди сиёсату иқтисодӣ ва иҷтимоию фарҳангии кишварамон ҷалби нерӯи ҷавонон, хусусан, дар татбиқи ҳадафҳои созандаи кишвар ниҳоят муҳим мебошад.

Як нуктаро аз суҳанронии Пешвои миллат, ки дар нахустини ҷаласаи Шӯрои миллии қор бо ҷавонон, ки санаи 27 майи соли 2016 садо додаст, дар инҷо овардан бамаврид мебошад: «Мо иштироки фаъоли ҷавонро дар ҳаёти сиёсату ҷамъиятӣ ҳамеша ҷонибдорӣ мекунем ва ҷалби ин қувваи фаъоли ҷомеаро барои устувор гардонидани рукнҳои давлатдорӣ навин аз ҷумлаи масъалаҳои аввалиндараҷа мешуморем». [4]

Ин ифтихори бузургест барои мо ҷавонон.

Соли ҷавонон муборак!

Адабиёт:

1. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Тоҷикистон, 22 декабри 2016.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон», аз 15 июли соли 2004, № 52

3. Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020, аз 4 октябри соли 2011, № 480

4. Нашрияти Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Ҷавонони Тоҷикистон» № 18, аз 04.05.2017

ДИСКУРСИ СИЁСӢ ЯКЕ АЗ НАМУДӢОИ МУҲИМИ ТАҲЛИЛИ ДИСКУРСИВИӢ

Мухторов З.М. – доктори илмҳои филологӣ, директори пажӯҳишигоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992 32) 2289151. E-mail: pazhuhishgoh.did@mail.ru

Дар мақола тавсифи вижагиҳои дискурси сиёсӣ ҳамчун яке аз намудҳои гуногуни дискурс ва ба ҳайси объекти интиқодии таҳлили дискурсивӣ аз дидгоҳи забоншиносӣ, семиотика ва идеология матраҳ гардидааст.

Муаллиф бо тақия ба далелу хулосаҳои сарчашмаҳои муътамади илмӣ саъй намудааст, ки аломатҳои фарқкунандаи дискурси сиёсиро ошкор созад.

Вожаҳои калидӣ: забон, сиёсат, нутқ, дискурс, аломатҳо, рамзҳо, семиотика, сохтор

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС КАК ОДИН ИЗ ВАЖНЫХ ВИДОВ КРИТИЧЕСКОГО ДИСКУРС-АНАЛИЗА

Мухторов З.М. – доктор филологических наук, директор научно-исследовательского института государственного управления и государственной службы Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992 32) 2289151. E-mail: pazhuhishgoh.did@mail.ru

В настоящей статье поставлена задача охарактеризовать особенности политического дискурса как одного из разновидностей и как объекта критического дискурс-анализа с точки зрения лингвистики, семиотики и идеологии. Опираясь на факты и выводы достоверных источников сделана попытка выявить отличительные признаки политического дискурса.

Ключевые слова: язык, политика, речь, дискурс, знаки, символы, семиотика, структура

POLITICAL DISCOURSE AS ONE OF THE TYPE AND AS AN OBJECT OF CRITICAL DISCOURSE

Mukhtorov Z.M. – doctor of Philological sciences, Director of scientific research Institute of Public Administration and Civil Service of the Institute of

Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str. 33, phone: (+992 32) 2289151. E-mail: pazhuhishgoh.did@mail.ru

This article describes the features of political discourse as one of the type and as an object of critical discourse analysis. From the point of view of linguistics, semiotics and ideology was identified the distinctive features of political discourse. Used facts and summaries of valuable sources defined special features of political discourse in modern linguistics.

This article describes the features of political discourse as one of the type and as an object of critical discourse analysis. From the point of view of linguistics, semiotics and ideology was identified the distinctive features of political discourse. Used facts and summaries of valuable sources was defined special features of political discourse on modern linguistics.

Keywords: *language, politics, speech, discourse, signs, symbols, semiotics*

Муносибатҳои нави иҷтимоӣ дар ҷомеаи башарӣ, дигаргуниҳои босуръат ва мунтазам дар тамоми соҳаҳои ҳаёти инсон, густариши босуръати ҷомеаи иттилоотӣ таъсири худро дар риштаҳои гуногуни илм ба таври амиқ мегузорад. Дар асоси ҳамоҳангӣ ва робитаи байниҳамдигарии риштаҳои гуногуни илм, самтҳои нави илмӣ ба миён омаданд. Ҳатто имрӯз вазъи равобити риштаҳои илм ба ҳаде расидааст, ки самтҳои илмҳои дақиқа табиатшиносӣ ва иҷтимоӣю иқтисодӣ дар ҳалли масъалаҳои гуногун ба заминаҳои ягонаи нави методологиву назарӣ таъма мекунад.

Дар ин росто риштаи дискурси сиёсӣ аз он самтҳои нави илмӣ ба шумор меравад, ки дар заминаи равобити илмӣ забоншиносӣ ва сиёсатшиносӣву фалсафа, иқтисод ва равоншиносӣ, семиотика ва назарияи муҳабирот ба миён омадааст. Умуман, агар улуми муосирро ба бахшҳои башариву дақиқ ва табиатшиносию иқтисодӣ ҷудо кунем, илми забон аз ҳамаи онҳо мутафовит аст ва онро метавон чун илми нафис унвон кард ва маҳз барои ҳамин дар таҳқиқи илми забон равиш ва усули махсус тақозо мешавад. Таъи чанд даҳсолаи ахир дар заминаи робитаи илми забоншиносӣ бо илмҳои дигар самтҳои комилан нав аз қабилҳои забоншиносии компютерӣ, забоншиносии иҷтимоӣ, забоншиносии равонӣ, барномарезии нейролингвистӣ, юрислингвистика, лингвофолклористика, таҳлили дискурсивӣ ва амсоли ин рӯйи кор омад. Илми забоншиносӣ имрӯз чун пули устувори равобити улуми гуногун бо технологияи иттилоотӣю муосир мақом касб кардааст ва ҳатто дар нимаи садаи ХХ дар натиҷаи равобити илми забоншиносӣву риёзӣ дар технологияи иттилоотӣ чаҳиши бузург рух дод ва тавассути ташаккули риштаи нави илмӣ бо номи кибернетика ба рӯйи инсоният дари комёбиҳои бузург боз гардид. Бинобар

ин, дар илми забоншиносии муосир шакл гирифтани риштаҳои нави илмӣ ба рушди мунтазами забоншиносӣ далолат мекунад. Дар шароити муосир, махсусан, дар заминаи дискурс ва таҳлили дискурсивӣ, ки дар натиҷаи рушди самтҳои гуногуни забоншиносӣ зухур кард, боз самтҳои нави пажӯҳиш аз қабали дискурси сиёсӣ, дискурси иқтисодӣ, дискурси овозаҳо, дискурси табақаҳои ҷудогонаи иҷтимоӣ ва амсоли ин ба миён омадаанд. Қобили зикр аст, ки яке аз самтҳои мавриди таваҷҷӯҳи муҳаққикон самти дискурси сиёсӣ ба шумор меравад ва дар самти мазкур масъалаҳои гуногуни мубрам ва қобили баҳсу мунозира бештар ба назар мерасад. Гуфтан мумкин аст, ки дар самти дискурси сиёсӣ доир ба дискурси шахсиятҳои ҷудогонаи сиёсӣ ва ходимони давлатию сиёсӣ пажӯҳишҳои махсус сурат гирифтааст [1; 3; 5; 6; 7].

Аввалан, агар дар масъалаи дискурс ва таҳлили дискурсивӣ ба таври умум таваҷҷӯҳ намоем, дискурс ва таҳлили дискурсивӣ, маъмулан, аз нимаи дуоми садаи XX чун баҳши ҷудогонаи забоншиносӣ густариш ёфта, мавриди таҳқику омӯзиш қарор гирифт. Тайи 60 соли ахир, пас аз он ки дискурс чун як самт ва ё баҳши ҷудогонаи забоншиносӣ муаррифӣ гардид, мақолаву рисолаҳо, дастуру китоб ва монографияҳо дар ин мавзӯ бо теъдоди зиёд интишор гардиданд. Илова бар он мавриди зикр аст, ки то ҳол масоили сершумор дар баҳши дискурс ва таҳлили дискурсивӣ ҳалли худро наёфтааст ва мавзӯи муҳоҷисаҳо қарор гирифтааст. Навиштаҳо дар бораи дискурс ва таҳлили дискурсивӣ имрӯз он қадар фаровон шудаанд, ки ҳатто теъдод аз онон муаммо ва гиреҳҳои мавзӯро афзудаанд ва аз эҳтимол дур нест, ки муҳаққикон боз чандин даҳсолаҳоро сарфи баррасии масоили баҳсомези дискурс намоянд.

Аз рӯйи баррасии мавзӯ ва масъалаҳои умумӣ мафҳуми дискурс ба мафҳуми нутқ, ки дар илми забоншиносӣ омӯхта мешавад, то андозае шабоҳат дорад. Ҳатто баъзе муҳаққикон дискурсро ба нутқ айният медиҳанд ва гурӯҳи дигар онро муродифи матн ҳам донистаанд [7, 12].

Аммо дар асл нутқ ва дискурс умумият дошта бошанд ҳам, вале айният надоранд ва аз ҳам бо нишонаҳо ва меъёрҳои муайян фарқ мекунанд. Мафҳуми нутқ нисбат ба мафҳуми дискурс хеле фароҳу густарда ва фарогиртару умумӣ аст, вале нутқ, маъмулан, ба малакаҳои муҳобиротиву муошарати инсон далолат мекунад. Дар муқобили нутқ дискурсро метавон чун як марҳилаи воқеии нутқи инсон дар доираи забони ҷудогона, муҳити мушаххас, вазъи равониву фарҳангӣ ва ҳолати иҷтимоии муайян шарҳ дод. Яъне дискурс лаҳзаи воқеии гузоришҳои нутқи як фард ва ё гурӯҳи одамони дорои умумияти забонӣ дар муҳити мушаххаси иҷтимоӣ буда, он қабл аз ҳама, ба ҷанбаи татбиқии забон ва вижагиҳои иҷтимоию равонӣ, фарҳангию ахлоқии забон далолат мекунад.

Бинобар ин, мавзӯи омӯзиши дискурс ва таҳлили дискурсивӣ, аслан, лаҳзаҳои ҷудогона ва мушаххаси нутқ, сӯҳбату муҳобирот ва муошарати

одамон дар макон ва замони муайян аст. Дар робита бо ин, имрӯз дискурси шохаҳои гуногуни омӯзиш ва таҳқиқи худро дорад, ки дискурси сиёсӣ, дискурси ҷавонон, дискурси варзиш, дискурси хушунат, дискурси гурӯҳи мушаххаси одамон, ба мисли дискурси маҳбусон, дискурси афроди ҷудогона ба мисли дискурси Бил Клинтон, дискурси тичорат ва ё дискурси бозор ва амсоли он аз қабилҳои самтҳои гуногуни дискурс аст. Ҳамчунин дар таҳлили дискурсивӣ имрӯзҳо суҳбату муошарат, суҳанронӣ, суҳбат аз тариқи телефон ва дигар васоити технологияи муосири иттилоотӣ, масалан, суҳбат аз тариқи чатҳо ва skype, facebook ва амсоли ин мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор гирифтааст.

Объекти омӯзиши дискурс қонуниятҳои дискурсивии дар муошарати рӯзмарра татбиқшаванда, қонуниятҳои фарозабонии (экстралингвистӣ) мансуб ба раванди муошарат, гузоришҳои лаҳзаҳои мушаххаси нутқ, суҳбат, муҳобирот доништа мешавад. Омӯзиши қонуниятҳои дискурсивӣ ба масоили мубрами илми забоншиносӣ рӯшани андохта, дар баробари ин, барои дигар риштаҳои улуми ба забоншиносӣ иртиботдошта чун сарчашмаи арзишманду муҳим хидмат хоҳад кард.

Методологияи фанни дискурс ва таҳлили дискурсивӣ комилан ба таҳлил ва баррасии раванди нутқ равона шудааст, ки бештар ҷанбаҳои татбиқии забонро баррасӣ менамояд. Дар методологияи таҳлили дискурсивӣ масоили сохтори забон, таснифот ва таҳлилу баррасиҳои сарфию нахвӣ камтар мавриди назар қарор гирифтааст, аммо бояд зикр кард, ки бидуни баррасиҳои хусусиятҳои сарфию нахвӣ маводи забонӣ дар таҳлили дискурсивӣ муайян намудани мушаххасоти ҳолатҳои нутқ ғайриимкон аст. Яъне дар методологияи таҳлили дискурсивӣ бидуни баррасии масоили грамматикӣ ва истифодаи равиш ва усулҳои он таҳлили саҳеҳ ва мукамал дар таҳлили дискурсивӣ ғайриимкон мегардад. Дар забоншиносии муосири ҷаҳон доир ба масоили дискурс ва беш аз ҳама, методологияи таҳлили дискурсивӣ баҳсу мунозираҳо ҳамакунан афзудааст ва мутаассифона, то ба имрӯз назари ягона ва умумӣ ба миён наомадааст. Беш аз ҳама масоили таносуб ва фарқияти дискурс ва матн мавриди мувоҳисаҳои пурсарусо доир қарор гирифтааст ва мушкилӣ дар он аст, ки мавқеъ ва назарҳо бо гузашти замон афзоиш ёфта, умумиятҳо дар афқору андешаҳои муҳаққиқон то андозае коҳиш ёфтааст. Чунин вазъ то ҳаде ташвишвар намояд ҳам, аз як тараф, ба майдони мунозирот ворид гардидани андешаҳои гуногун метавонад боиси расидан ба бурҳони қотее дар ниҳояти қор ба нуктаҳои нисбатан дақиқ ва умумӣ гардад.

Бад-ин минвол, мафҳуми дискурси сиёсӣ низ аз риштаҳои муҳим ва густаришёфтаи самти таҳлили дискурсивӣ ба шумор меравад. Ҳанӯз аз замони қадим мувоҳисаҳои сиёсӣ ва умуман муҳобирот дар риштаи муносибатҳои сиёсӣ ва умури идорӣ яке аз самтҳои муҳими таҳқиқоти илмӣ ба шумор мерафт ва ин пеш аз ҳама, ба аҳамияти иҷтимоии масоили

сиёсӣ марбут мебошад. Мероси гузаштагони башар аз аҳди атика, ки маъмулан, бо номи «риторика» муаррифӣ мешуд, имрӯз низ дубора вориди мубоҳисаҳои илмии муҳаққиқон гардида, паҳлуи нисбатан муҳими он, яъне дискурси сиёсӣ дар садри таҳқиқот ва таҳлили интиқодии дискурс мақом касб кардааст. Таҳлили интиқодии дискурс, яъне таҳлил ва таҳқиқи муошарат ва муҳобирот дар муносибатҳои сиёсӣ аз мавзӯҳои басо мубрам ва баҳсталаби забоншиносии муосир ба шумор меравад, ки дар ин росто мақолаву рисола ва дастуру муншаоти гуногун ба нашр расидаанд ва дар ин пажӯҳишҳо тавачҷӯҳи бештари муҳаққиқон ба масъалаҳои «забон дар амал» равона мешавад. Яъне ҳақду талоши муҳаққиқон бештар бар он равона шудааст, ки чӣ андоза нақши забони инсон ва мавқеи муошарат дар ҳалли масоили сиёсӣ иҷтимоӣ ва дигар муаммоҳои мубрами ҳаёти инсон муҳим ва назаррас ҳастанд. Дар чунин тарзи масъалагузори хулосаҳо то ба ҷое расидаанд, ки забонро метавон ба сифати як дастгоҳи идоракунандаи гурӯҳи одамон, ҷамоаҳо ва фаротар аз он, воситаи идоракунандаи кулли ҷомеа арзёбӣ намудаанд. Мавриди зикр аст, ки мафҳуми муҳобироти сиёсӣ ва таҳлилу баррасии вижагҳои забонии он дар шакли «critical discourse analyses» аз тарафи муҳаққиқ Норман Фейрклаф (Norman Fairclough) ҳанӯз солҳои 70-уми садаи XX коркард ва пешниҳод гардида буд, ки ба андешаи ин муҳаққиқ таҳлили интиқодии дискурс яке аз шаклҳои таҷрибаи иҷтимоӣ аст. Андаке баъдтар ин риштаи таҳқиқ аз тарафи муҳаққиқи дигар Рут Водак (Ruth Wodak) такмил дода шуд. Дар солҳои минбаъда муҳаққиқони варзидаи ин ришта Теун ван Дейк (Teun A. Van Deik) ва Е.И. Шейгал (E.I. Sheigal), Майкл Толан (Michael Toolan), Мишел Лазар (Michelle Lazar), Ребека Рочерс (Rebecca Rogers) дар таҳқиқи пажӯҳиши таҳлили интиқодии дискурс ва ҳалли масоили ба он марбут бо таҳияи осори арзишманд саҳми босазо гузоштанд [1; 2; 3; 5; 6; 8].

Дар тамоми мактабу равияҳои илмие, ки ба масъалаҳои таҳлили интиқодии дискурс саруқор дорад, мавзӯ ва мавриди баҳсу таҳқиқот асосан масъалаҳои муҳобироту муошарати сиёсиро фаро мегиранд. Дар ин бахш мафҳумҳои асосии мавриди омӯзишу мубоҳиса мафҳумҳои забон, нутқ ва муошарат, ҳокимият ва идеология ба шумор мераванд. Аз тарафи дигар, мафҳуми марбут ба дискурси сиёсиро мо дар навиштаҳои Е.И. Шейгал таҳти унвони «Семиотикаи дискурси сиёсӣ» дар шакли як тавзеҳу ташреҳи муфассал мушоҳида мекунем [5].

Ба андешаи аксари муҳаққиқон дискурси сиёсӣ ҳамеша барои соҳибшудан, ниғаҳ доштан, тақвият бахшидан ва тақсмоти ҳокимият равона шудааст. Ҳангоми баррасии масъалаҳои забонии дискурси сиёсӣ нуктаҳои гуногуни мансуб ба раванди муошарату мусоҳиба ва мубоҳисаҳои сиёсиро муҳаққиқон ба назар мегиранд. Масалан, яке аз нуктаҳои басо нозук он аст, ки омилҳои таъсиррасонӣ дар муошарат ва муҳобироти сиёсӣ ба

монеаҳое низ алоқаманд аст, ки ин монеаҳо дар зехни ширкаткунандагони мухобирот дар асоси иттилооти қаблӣ ва ё дар асоси арзишҳои ҷудогонаи ахлоқӣ ва меъёрҳои гуногуни иҷтимоӣ ба миён омадаанд. Ин монеаҳо метавонанд ҳам ба таври мусбат ва ҳамчунин гоҳо ба таври манфӣ ба раванди дискурси сиёсӣ таъсир расонида, масъалаи ҳадафмандии суҳанро гоҳо тақвият бахшанду гоҳо беасар гардонанд.

Масалан, Е.И. Шейгал дар рисолаи худ «Семиотикаи дискурси сиёсӣ» мафҳуми дискурси сиёсиро шарҳу тавзеҳ дода, қайд мекунад, ки ин мафҳум ба ҳама гуна воҳиди забониву мухобиротӣ ва ба ҳама гуна маҳсули нутқ далолат мекунад, ки он ба мавзӯё ва масоили сиёсӣ марбут бошад [5,23].

Вижагии дискурси сиёсӣ бештар дар он дида мешавад, ки ҳадафи асосии дискурси сиёсӣ, қабл аз ҳама, ба манипулятсияи аудиторӣ, яъне шунавандагон равона карда мешавад, зеро тарафи аввали мухобирот ва муошарат ҳамеша бар он мекӯшад, ки шунавандагон ва умуман аудиторияи худро мунтазам таҳти таъсир ва таҳти назорати худ қарор дода бошад. Шунавандаро ба самти ҳадафҳои худ ҷалб намояд ва битавонад, ки ба эътимоди шунавандагони худ комилан сазовор бошад, эшонро ба ҳар сурате набошад, ба суҳанони худ эътиқодманд созад. Дар баробари ин, шунавандагони дискурси сиёсӣ низ ҳамеша бо ғушу ҳуши маҳсус ба суҳангӯӣ ғуш фаро медиҳанд ва дар мавридҳои муайян эҳтиёт ҳам мешаванд, ки мабодо таҳти сирояти андешаву афкори нодуруст ва ё бардурӯғ қарор нагиранд. Бинобар ин, фазои дискурси сиёсӣ дорои як шиддати ба худ хос мебошад ва дар ин фазо ҳамоне ғолибу пешрав аст, ки дар баробари дониш, малакаву маҳорати суҳангӯӣ, таҷрибаи арзишманд дошта бошад, дар бораи шунавандагони худ маълумоти кофӣ дошта бошад, аз хислату характер ва аз афқору андешаи шунавандагони худ беҳтар огоҳ бошад.

Дар пажӯҳиши дискурси сиёсӣ яке аз масъалаҳои мубрам ин аст, ки зимни таҳқиқи вижагиҳои он зарур аст, ки дискурси сиёсиро аз дигар намудҳои дискурс аз қабилӣ дискурси ҳуқуқӣ, дискурси педагогӣ, ҳарбию таблиғотӣ бояд фарқ кунем. Як фарқи басо назарраси дискурси сиёсӣ аз дигар намуди дискурс дар он дида мешавад, ки дар ҳаёти ҷомеа аз нигоҳи басомад дискурси сиёсӣ хеле бештар ба мушоҳида мерасад. Дар баробари ин мушкилии дигари марбут ба дискурси сиёсӣ дар он зоҳир мегардад, ки ин мафҳум тавзеҳи басо густурда дошта, то имрӯз ба мисоли ҳуди категорияи сиёсат шарҳи ягонаву яқсон надорад. Зеро сиёсат худ дар шакли ҷудогона як навъи мухобирот ва як навъи муошарату суҳбат аст ва стратегияи фаъолияти сиёсӣ низ тавассути изҳори андеша дар раванди суҳбату мувоҳисот ва муошарати байни тарафҳо сурат мегирад.

Маъмулан, мухобироти сиёсӣ ҳамаи он намудҳои гуногуни интиқол ва ҳифзи иттилоотро фаро мегирад, ки мазмуну мундариҷаи он ба масоили дарёфт, ҳифозат ва тақсмоти ҳокимияти сиёсӣ, таъсиррасонӣ ба

равандҳои сиёсӣ ва ҳаёти ҷомеа, истифодаи ҳокимияти сиёсӣ дар низоми ҷомеаи башарӣ рабт дошта бошад ва татбиқи чунин муҳобироти сиёсӣ аз тарафи ниҳодҳои расмӣ давлатии сиёсӣ сурат мегирад.

Бинобар ин, масъалаҳои гуногунпаҳлуи дискурси сиёсӣ ва махсусан ҷанбаҳои забонии он дар замони муосир аз масоили мубрами таҳқиқ доништа шуда, муайян намудани вижагиҳои забонӣ, муассирии он ва мувофиқи ҳадафҳои гуногун истифода шудани он мавриди тавачҷӯҳи муҳаққиқони гуногун қарор гирифтааст. Дар баробари ин вижагиҳои дискурси сиёсӣ ҳамчун воҳиди мураккаби муҳобирот дар доираи таҳқиқи илмҳои дигари ба забоншиносӣ қаробатдошта, аз қабилӣ назарияи муҳобирот ва семиотика мавриди тавачҷӯҳи муҳаққиқон гаштааст. Дар ин маврид забоншинос Е.И. Шейгал дар рисолаи худ чунин қайд мекунад, ки «дискурси сиёсӣ аз нигоҳи илми семиотика ҳамчун як низоми махсуси аломатҳои муаррифӣ мешавад, ки дар он дигаргуниҳои маъноӣ корбурди аломатҳои гуногун ва воҳидҳои нутқ ба таври басо назаррас мушоҳида мешавад. Дискурси сиёсӣ ҳамчун мушарати махсуси ниҳодӣ муаррифӣ мешавад, ки бо истифодаи низоми аломатҳои касбии соҳавӣ аз мушарати байнишахсӣ ба таври назаррас фарқ мекунад ва аз ин лиҳоз гуфтан мумкин аст, ки дискурси сиёсӣ аз забони махсуси касбии соҳавӣ, яъне аз як «зерзабони ҷудогона» истифода мебарад, ки он дорои вожагони хос, ибораву истилоҳот ва таъбироту паремияҳои ба худ хос мебошад» [5, 37].

Аз ин қайдҳо метавон ба чунин хулоса расид, ки забони дискурси сиёсӣ бо муассири фарогирии маъно бояд аз дигар намудҳои мушарати рӯзмарра фарқ наояд ва гуфтан месазад, ки дискурси сиёсӣ як навъ воситаи тавоноии мушарат аст, ки дар сурати омодагии ҳадафмандона ва қобилияти хуби нутқ доштани сухангӯ гурӯҳи муайяни шунавандагонро таҳти таъсири пурраи худ қарор диҳад. Дар баробари ин мақоми сухангӯ бо истифода аз дискурси тавоноии сиёсӣ дар ҷомеа басо назаррас гардида, хусусияти мартабаи калидиро касб мекунад. Маҳз дар ҳамин марҳила барои сухангӯ малакаҳои махсуси наттоқӣ, ҳозирчавобӣ, ғановати бузурги вожагон ва таъбироти гуногун, донишани нозуқиҳои забон, дарки печидагии маънӣ ва истифодаи бамавриди воҳидҳои забон, сухани андешамандона ва ҳамчунин қобилияти эҷоди вожагону таъбироти нав, баёни маъниҳои наву бикр ва изхори ҷумлаҳои мурағабӣ фасех, ноб ва фаҳмо тақозо мешавад.

Муғлакбаёнӣ, гуфтани ҷумлаҳои дар шакл мураккабу печида ва берабт, истифодаи бамавриди вожагону таъбироти гуногун ва номувофиқ далолат аз популизму худнамоӣ буда, боиси шармандагӣ ва сарафкандагии сухангӯ хоҳад гардид.

Ҳарфи бечо надихад ғайри хичолат боре,
Тири қач боиси шармандагии тирзан аст.

Дар дискурси сиёсӣ касе муваффақ хоҳад буд, ки худ мустақил аст ва маҳорату малакаи суханвариву забондонӣ дошта, донишу таҷрибаи кофӣ

дар самтҳои сиёсату ҳаёти иҷтимоӣ дорад. Ҳар кас, ки дар ин самт ба дигарон таъя мекунад ва меҳонад бо дастгирии дигарон комёбу муваффақ шавад, ҳаргиз ба ҳадафҳои худ нахоҳад расид.

Агар ба паҳлуи дигари ин масъала каме тааммул намоем, дар тӯли рӯзгор афродеро мебинем, ки меҳонад бо суҳангустарӣ ва бо нигоришу интишори мақолоту муншаоти гуногун соҳибобрӯву баландмартаба гарданд, аммо мутаассифона, ин ҳама талош фақат боиси сарафкандагии эшон мешавад. Яъне аз навиштаҳои ин тоифа касе баҳрае намебарад ва илова бар ин дарк мекунад, ки ин ҳама суҳангустариҳо ва муғлақбаёниҳо коре ба ҷуз нухабардорӣ аз манбаи дигар ва ё тарҷума аз забони дигар набудааст.

Мояи дигари сарафкандагии ин тоифа боз он аст, ки эшон аз ҷое нусха менавданд ва ё ба дасти шогирдону толибилмони побастаю вобастаи худ аз манбаи дигаре тарҷума мекунанд аз шахсе, ки дар забони илм ва сабки нигориши адабӣ мусаллат аст, ба ивази подоши ночизе дархости таҳрир мекунад. Бо ин роҳ эшон меҳонад соҳибкитоб шаванд, аммо наменданд, ки ин виросторон ба ҷӣ тартибу ба ҷӣ услуб муншаоти сиркатнамудаи эшонро таҳрир мекунанд.

Имрӯзҳо, мутаассифона, ин гуна манобеи обрӯрез фаровон шудааст, аммо муншиёни ҷоҳталабу мартабахоҳ наменданд, ки ин навиштаҳои эшон расанеро менавданд бар гардани эшон печида то охири умр, балки баъд аз сари онҳо низ боиси тамасхуру нуктагирӣ ва тавҳин хоҳад гардид.

Бинобар ин, аз суҳангӯ, ки меҳонад дар ин ё он маврид дар миёни ҷамоае ва ё гурӯҳе мартабат ёбад, тақозо мешавад, ки худ дар забони нобу нутқи раван мусаллат бошад, бо эътимод суҳан гӯяд ва дар сурати зарурӣ ба ҳар як ҳарфу нуктаи худ ҷонона ҷавоб биёяд.

Бинобар ин, мафҳуми суҳангустарӣ ҳамчун як ҳирфа ва як ҳунар, ба ҳайси як афзалияти башарӣ муаррифӣ мешавад ва ин маънӣ аз суҳанони Паёмбари ислом (с) сарчашма мегирад, ки фармудаанд: «беҳтарин суҳанвариҳо ба мисли афсун аст». Дар баробари ин суҳанварӣ сирату сурати инсонро муҷалло ва дилнишин хоҳад кард, ҷунон ки фармудаанд «ҷамоли мард дар фасоҳати суҳани ёст».

Бинобар ин, суҳанвариву суҳангустарӣ барои ҳар як фард ба мисли касби як ҳунар аст, ки коргоҳи ин ҳунар дар ҳар ҷое ва дар ҳар замоне пайдост, суҳанвариву суҳангустарӣ ба мисли касби як сарват аст, ки онро наметавонад дузде рабояд ва он сарвате аст, ки ба сарф кардан фаровонтару ғановатмандтар мешавад, ҳунари суҳанварӣ ҷамоли инсон аст, ки бо ҷилвааш инсонро лаҳза ба лаҳза зеботару дилпазиртар месозад, суҳанвариву суҳангустарӣ барои инсон як олами дигарест, ки аз сайри сулук дар он фард худ низ ба тафреҳу фароғат мерасад.

Ҳамин тавр, барои ҳар касе, ки дар суҳанварии сиёсӣ, дар мушарати сиёсӣ ва ба таъбире, дар дискурси сиёсӣ муваффақ ва комёб бошад, зарур

аст, ки аввалан забонро бо тамоми нозуқиҳояш азбар намояд, мутолиаи мунтазам дошта бошад, ҳамеша дар такмили малакаҳои нутқи худ бошад, машқи хатту иншо, машқи суханварӣ намояд, қонуниятҳои забонро дар робита ба маънифарӣ ва тағйири маънӣ, доир ба вожасозиву ибораорӣ, оид ба ҷумласозиву сохти ҷумла комилан азбар намояд. Дар баробари ин дониши сиёсӣ дошта, дар улуми сиёсиву ҳикмат, иҷтимоиёту мардумшиносӣ ва фарҳангу ахлоқ собитқадам бошад. Бинобар ин, дискурси сиёсӣ ҳамоно як риштаи маҳдуди илмӣ нест, ки ин риштаро аз китобҳо ва аз мақолот мутолиаи намоиву азбар кунӣ, балки ин илми таҷриба ва амал ҳам ҳаст, ба андозаи муайян мураккаб асту азхуд кардани он масъулиятӣ маҳорати ҷудоғона тақозо мекунад. Гуфтан бамаврид аст, ки дискурси сиёсӣ як навъи махсуси муошарати ниҳодӣ аст, ки вобаста ба дигаргуниҳои сиёсӣ зудтағйирёбанда ва муҳаррик аст. Аломатҳо ва вижагиҳои асосии дискурси сиёсӣ дар илми муосир ба таври зайл тасниф карда мешавад:

1. Машрутияти дискурси сиёсӣ бар он далолат мекунад, ки он барои татбиқи шартҳои махсусу ҷудоғона равона шудааст. Машрутияти дискурси сиёсӣ дар шартӣ будани шакл ва маъниҳои гуногуни забон аз қабилӣ истилоҳот, таъбирот, тамсилот ва воҳидҳои дигари муҳобиротиву забонӣ дида мешавад. Вижагии дигари машрутияти дискурси сиёсӣ дар он аст, ки дискурси сиёсӣ низоми рамзу румузи иҷтимоист, ки тавассути онҳо муҳокимоти дорӣ нақши иҷтимоӣ тасвир ва муаррифӣ мегардад. Дар ин росто дискурси сиёсӣ воситаи ифодаи воқеиятҳои сиёсиву иҷтимоӣ ва иқтисодии ҳаёти башар аст, ки инсонҳо рафтори худро мувофиқи ин воқеиятҳои тасвиргардида мутобиқ месозанд ва бо ҳамин роҳ стереотипикунӣ ё худ меъёрғузориву қолабикунонии рафтор ва раванди муҳобирот дар ҷома сурат мегирад.

2. Дискурси сиёсӣ мафҳуми ниҳодӣ аст, ки он ба маънии воситаи корбарии идорӣ ва ё воситаи корбарии расмӣ дар муҳобироти сиёсӣ метавонад шинохта шавад. Дискурси сиёсӣ барои он воситаи корбарии расмиву корӣ доништа мешавад, ки он ҳамеша дар мудирияту танзими мақомот ва ниҳодҳои гуногуни сиёсӣ истифода хоҳад шуд. Дискурси сиёсӣ воситаест, ки аз он субъектҳои сиёсӣ дар муҳобироти сиёсӣ истифода мекунанд.

3. Дискурси сиёсӣ ҳамеша пероҳан ва сувари идеологӣ дорад ва дар баробари ин тору пуди дискурси сиёсиро бояд идеология ва омилҳои идеологӣ танзим намоянд. Яъне дар ин росто мо тавҷам будани сиёсат ва идеологияро комилан мушоҳида мекунем. Мавриди зикр аст, ки идеология низоми маҷмӯи дониш ва тасаввуроти иҷтимоӣ, боварҳо ва афқору андешаҳеост, ки дар асоси меъёр ва манфиати гурӯҳи одамон ташаккул ёфтааст. Маҳз барои ҳамин дискурси сиёсӣ аз ҳамин гуна донишҳои

идеологӣ бахравар мегардад ва ин афқору андешаҳои обураниги идеологидоштаро таквият ва густириш медиҳад.

4. Байниматнӣ ва ё худ интертекстуалӣ будани дискурси сиёсӣ бар он далолат мекунад, ки матнҳои сиёсӣ ҳамзамон бо низоми матнҳои дорои мазмуну мундариҷаи вобаста ба ахлоқ, фарҳанг, иқтисод алоқаманд таҳия гардида, аз самтҳои дигар низ меёру фарзияҳо, нишонаҳо ва хулосаҳои чудагонро фаро мегирад [2; 4; 5; 6].

Дар баробари ин дискурси сиёсӣ вижагиҳои дигари мавриди назарро дорост, ки суханвариву сухангустарӣ, таблиғи арзишу меёр ва фарзияву афқори муайян, идеаликунонии суханони гуфташуда аз вазифаҳои асосии он ба шумор меравад. Ҳамаи ин ҳадафҳо бар он равона шудаанд, ки бо ин роҳ суханвар ба шунавандагон ва умуман ба ҷомеа аҳаммияти ҳадафҳои сиёсӣ, дурустии иқдоми сиёсӣ ва ҷораҳои муайяни пешгирифтаро саҳеҳ ва дастрасу мафҳум ва мақбул муаррифӣ карда тавонад. Яъне дар дискурси сиёсӣ сухангӯ бояд собит намояд, ки суханони ӯ ҳадафмандона ва ба таври беназир баён шудаанд ва ин суханҳо бояд мавриди дастгирӣ ва татбиқу пайравӣ қарор гиранд. Дар садри аҳром сухани гӯянда ҳамеша манипулятсия, ё худ идоракунии дигарон, яъне таҳти таъсири суханони худ қарор додани дигарон ва бо суханони худ дигаронро ба ин ё он амали ҳадафмандона, ки бар манфиати худи сухангӯ аст, роҳнамоӣ кардан аст. Самара ва натиҷаи сухани гӯянда дар дискурси сиёсӣ, асосан, дар амалу фаъолияти минбаъдаи дигарон, ки замоне таҳти таъсири суханони суханвари сиёсӣ қарор доштанд муайян карда мешавад. Ба андешаи Бейли таъйиноти иҷтимоии дискурси сиёсӣ бояд дар он бошад, ки он мардумро барои қабули қарорҳои дурусти сиёсӣ иҷтимоӣ раҳнамоӣ кунад [6, 104]. Албатта, дар шароити гуногун дискурси сиёсӣ эҳтимол на ҳамеша дунболи ҳадафҳои асосии иҷтимоии худ татбиқ мегардад ва маъмулан, он дар қутби ҳадафҳои як гурӯҳ ё ҷибаи муайян ва ё дар атрофи афқору ормони шахсиятҳои чудагона низ метавонад бичарҳад.

Нутқи суханвари сиёсӣ тавассути рамзу аломатҳои гуногуни забониву фарҳангӣ баён мегардад ва дар ин маврид муҳим аст, ки то чӣ андоза ҳамин рамзу аломатҳо ва таъбиру тасвирҳо ба афқору андеша ва арзишҳои аҳли ҷомеа ва шунавандагон ҳамохангӣ дорад. Маҳз ҳамин тавозун ва маҳз шинохти тору пуди арзишҳои ахлоқӣ, меёрҳои фарҳангӣ ва дарки зеру бами оҳанги андешаҳои мардум, ки аз ниёзҳои ӯ бармеоянд, барои сухангӯи сиёсӣ шартӣ комёбиҳо хоҳанд буд. Шинохти ҳамин паҳлуҳо ва идеалисозии маҳз ҳамин ниёзҳо ва арзишҳои мардум ва ё гурӯҳи муайян тавассути забони нобу муассир ва равону салис барои сухангустар ва суханвар имконияти мартабатёбӣ ва комёбӣ хоҳад буд.

Муҳаққиқони соҳаи дискурси сиёсӣ Р. Водак амалҳои сиёсиро дар ҷаҳорҷубаи дискурси сиёсӣ ба шаш самти фаъолият тасниф намуда, қайд кардаанд, ки маҳз дар ҳамин самтҳо воқеияти сиёсӣ мавҷуд аст ва маҳз

ҳамин самтҳо татбиқи нақшаҳои қаблан тарҳрезишудаи дискурси сиёсиро таъмин кардан метавонанд. Ба ин шаш самти фаъолияти сиёсӣ инҳо шомиланд: 1) раванди қонунгузорӣ; 2) қарорҳои қабулкардаи ҳизбҳои ҳоким; 3) эҷоди афкори сиёсӣ чамбиятӣ; 4) таблиғоти (пропагандаи) сиёсӣ; 5) мудирияти сиёсӣ; 6) назорати сиёсӣ [2, 225].

Ҳамин тавр, дискурси сиёсӣ масъалаҳои басо мубрам ва баҳснокero фаро мегирад, ки онҳо ба риштаҳои гуногуни илмҳо марбут буда, таҳлили баррасии онҳо татбиқи заминаҳои махсуси назариву методологиро тақозо мекунад.

Китобнома

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1990. – С. 136-137.
2. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. – Волгоград, 1997. – 139 с.
3. Дейк Т. А. ван. Язык и идеология: к вопросу о построении теории взаимодействия // Методология исследований политического дискурса: Актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов. Вып. 2. – Минск: БГУ, 2000 – С. 50-63.
4. Макаров М.Л. Динамика социальных представлений в дискурсе // Языковые подсистемы: стабильность и движение: Сб. науч. тр. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2001. – С. 64-71.
5. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: дис. д-ра филол. наук: 10.02.01, 10.02.19 / Шейгал Елена Иосифовна - Волгоград, 2000 - 431 с.
6. Bayley P. 1985 – Live oratory in the television age: The language of formal speeches // G. Ragazzini, D.R.B.P. Miller eds. Campaign language: Language, image, myth in the U.S. presidential elections 1984. – Bologna: Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna, 1985. P. 77-174.
7. Dooley R.A., Levinson S.H. Analyzing discourse. -Dallas, 2001. -164 p.
8. Hacker K. L. Political Linguistic Discourse Analysis // The Theory and Practice of Political Communication Research. – New York: State University of New York Press, 1996. – P. 28-55.
9. Wiesemann U., Spielmann K. Grammar by Means of Discourse Analysis. - Rio das Cobras, 2002. - 265 p.

ЗНАЧЕНИЕ И МЕСТО РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ДВУЯЗЫЧИЯ

Содикова М.П - старший преподаватель кафедры языков Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 915 724 943

Автор в статье рассматривает значение и место русского языка в современном мире и его роли в качестве официального и рабочего языка ООН. Более полумиллиарда человек разговаривает на русском языке и он после китайского и английского занимает третье место в мире.

В странах-членах СНГ русский язык является языком общения, этот язык является языком науки, образования и средств массовой информации.

В Конституции Республики Таджикистан русскому языку определен статус язык межнационального общения.

Ключевые слова: международное общение, мировой язык, официальный язык, влияние русского языка, статус (место) русского языка

АҲАММИЯТ ВА НАҚШИ ЗАБОНИ РУСӢ ДАР ШАРОИТИ ДУЗАБОНИӢ

Содиқова М. П. – муаллимаи калони кафедраи забонҳои Донишқадаи идораи давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 915 724 943

Дар мақолаи мазкур дар бораи аҳаммияти байналмилалӣ забони русӣ, ки дар ҷаҳони муосир ва нақши он ҳамчун забони қорӣ ва расмӣ Созмони Милалӣ Муттаҳид, маълумот дода шудааст. Дар тамоми олам зиёда аз ним миллиард одамон бо забони русӣ сухан мекунанд ва ин забон баъд аз забонҳои хитой ва англисӣ аз лиҳози паҳншавӣ дар мақоми сеюм қарор дорад.

Дар мамлакатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Муствақил низ халқҳо бо забони русӣ муошират мекунанд. Ин забон – забони илм, таҳсилот, ва забони васоити ахбори омма мебошад.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд шудааст, ки забони русӣ забони муоширати байни миллатҳо мебошад.

Вожаҳои калидӣ: муоширати байналмилалӣ, забони ҷаҳонӣ, забони расмӣ, таъсири забони русӣ, статус (мақоми)-и забони русӣ

THE IMPORTANCE AND PLACE OF RUSSIAN LANGUAGE UNDER BILINGUALISM

Sodiqova M.P. - senior teacher of the Languages Department of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992) 915 724 943

The author considers the importance and place of Russian language in the modern world and its role as the official and working language of the United Nations. More than half a billion people speak Russian and it takes the third place in the world after Chinese and English. In the CIS- countries, Russian is the language of communication; this language is the language of science, education and mass media. In the Constitution of the Republic of Tajikistan, Russian language is defined as the language of interethnic communication.

Key words: *international communication, world language, official language, the influence of Russian language, the status (place) of the Russian language*

Язык относится к тем общественным явлениям, которые действуют на протяжении всего существования человеческого общества. При помощи языка люди обмениваются мыслями, выражают свои чувства.

Являясь средством общения, язык тесно связан с жизнью общества, постоянно развивается и совершенствуется.

Среди более двух с половиной тысяч языков, известных на земном шаре, к числу наиболее распространенных относится русский язык. Русский язык – это национальный язык русского народа, включающий в себя все многообразие языковых средств, которые используют в своем общении русские люди. Наряду с украинским, белорусским он входит в восточно-славянскую группу языков [1,5-7]. Русский язык приобретает все большее международное значение. Он входит в число мировых языков, является одним из рабочих и официальных языков Организации Объединенных Наций, на нем написаны важнейшие международные договоры и соглашения.

За последние десятилетия, в связи с расширением интернациональных связей, неизмеримо возросло международное значение русского языка.

Современный русский национальный язык в основных своих чертах сформировался в XV–XVII вв., в период становления русской государственности. Он объединяет всю совокупность языковых средств русского народа, в том числе все территориальные диалекты и социальные жаргоны.

С понятием современного русского национального языка нельзя смешивать понятие современного русского литературного языка. Современный русский литературный язык – это литературная форма

национального языка, сложившаяся исторически и устанавливающая строгие нормы в произношении звуков речи, в употреблении слов и грамматических форм, а также в правописании. Литературная норма вбирает в себя общенародные языковые элементы и отсеивает все то, что не принимает в языке общенародного характера [4,27].

Русский язык по общему числу говорящих занимает место в первой десятке мировых языков, однако точно определить это место довольно трудно.

Численность людей, которые считают русский родным языком, превышает 200 миллионов человек, 130 миллионов из которых живут на территории России. Всего же русским языком в мире в той или иной степени владеют более полумиллиарда человек, и по этому показателю русский занимает третье место в мире после китайского и английского.

Спорным на сегодняшний день остается также вопрос, падает в последние десятилетия влияние русского языка в мире или нет.

С одной стороны языковая ситуация на постсоветском пространстве, где до распада СССР русский язык служил общепризнанным языком межнационального общения, весьма противоречива, и здесь можно выявить самые различные тенденции. А с другой стороны русскоязычная диаспора в дальнем зарубежье за последние двадцать лет выросла многократно.

Конечно, еще В.Высоцкий в семидесятые годы писал песни про «распространение наших по планете», но в девяностые и двухтысячные это распространение стало гораздо более заметным.

Но начинать рассмотрение ситуации с русским языком по состоянию на конец нулевых годов следует, конечно, с постсоветских государств.

На постсоветском пространстве помимо России есть как минимум три страны, где судьба русского языка не вызывает никакого беспокойства. Это Белоруссия, Казахстан и Киргизия.

В Белоруссии большинство населения говорит в быту и вообще в повседневном общении по-русски, и в городах у молодежи и многих людей среднего возраста в русской речи практически отсутствует даже характерный в прошлом белорусский акцент.

При этом Белоруссия – единственное постсоветское государство, где государственный статус русского языка подтвержден на референдуме подавляющим большинством голосов.

Очевидно, что услуги переводчиков с русского на белорусский не будут востребованы еще долго, а возможно, и никогда – ведь практически вся официальная и деловая переписка в Белоруссии ведется на русском языке.

Языковая ситуация в Казахстане более сложна. В девяностые годы доля русских в населении Казахстана заметно сократилась, и казахи впервые с тридцатых годов прошлого века стали национальным большинством. По Конституции единственным государственным языком в

Казахстане является казахский. Однако с середины девяностых существует закон, приравнивающий русский язык во всех официальных сферах к государственному. И на практике в большинстве государственных учреждений городского и регионального уровня, а также в столичных правительственных учреждениях русский язык используется чаще, чем казахский.

Причина проста и вполне прагматична. В этих учреждениях работают представители разных национальностей – казахи, русские, немцы, корейцы. При этом абсолютно все образованные казахи в совершенстве владеют русским языком, тогда как представители других национальностей знают казахский существенно хуже.

Похожая ситуация наблюдается и в Киргизии, где также существует закон, придающий русскому языку официальный статус, и в повседневном общении русскую речь в городах можно услышать чаще, чем киргизскую.

К этим странам примыкает Азербайджан, где статус русского языка официально никак не регулируется, однако в городах большинство жителей коренной национальности очень хорошо владеют русским, а многие предпочитают пользоваться им в общении. Этому опять-таки способствует многонациональный характер населения Азербайджана. Для национальных меньшинств со времен Советского Союза языком межнационального общения является русский. Особняком в этом ряду стоит Украина. Здесь языковая ситуация своеобразна, а языковая политика приобретает порой крайне странные формы.

Все население Востока и юга Украины говорит по-русски. Причем попытки насильственной украинизации в ряде регионов (в Крыму, Одессе, Донбассе) приводит к обратному результату. Ранее нейтральное отношение к украинскому языку меняется на негативное.

Новое поколение учит язык не на примере родительской речи, а на примере речи российских телевизионных дикторов, и начинает говорить на правильном русском литературном языке.

В России, как правило, такой персоной, выступает «великий и могучий русский язык» из стихотворения в прозе И. С. Тургенева.

Тургенев, скорее, удивлен, как в России середины XIX века, вообще возможен такой богатый, свободный, великий и могучий язык. Тем не менее, на протяжении всего нескольких десятилетий на русском языке появились тексты, знакомство с которыми стало обязательным элементом образования.

С самого раннего детства и до глубокой старости вся жизнь человека неразрывно связана с языком. Все, что люди совершают в мире действительно человеческого, совершается при помощи языка. Нельзя без него работать согласованно, совместно с другими. Без его посредства немислимо ни на шаг двинуть вперед науку, технику, ремесла, искусство, жизнь. Русский язык – единый язык русской нации, но одновременно это и язык межнационального и международного общения. [2,5]

Многочисленные народы между собой пользуются в общении русским языком. Русский язык – это язык науки, образования, язык средств массовой информации.

В Конституции Республики Таджикистан записано, что на сегодняшний день русский язык является языком межнационального общения.

Ярким свидетельством этому является встреча в Таджикистане Шанхайской организации на двусторонних встречах руководителей Таджикистана, Узбекистана, Киргизии и Казахстана, где в качестве официального рабочего языка использовался русский язык.

Знание русского языка дает возможность для широкого обмена опытом в области культуры, науки, обеспечивает формирование коммуникативных навыков, способствует принятию духовных и эстетических ценностей других народов ради процветания родного края.

Русский язык – понятие широкое, всеобъемлющее. Наш язык обладает неисчерпаемыми возможностями для выражения самых разных мыслей, развития разнообразных тем, создания произведений любых жанров. Однако использовать языковые ресурсы нужно умело, учитывая речевую ситуацию, цели и содержание высказывания, его адресность [4;13].

Литература:

1. Русский язык, Л.А. Чешко, 1990,М.» Высшая школа”. С. 5–7
2. Русский язык, А.В.Дудников, А.И. Арбузова, И.И.Вержбицкая., М « Высшая школа», 1988, С. - 5
3. А.А.Нозимов, М.И.Газиева, М. К.Мариева. Практический курс русского языка, «Мавлави», Душанбе,2010.г. С.-67
4. Русский язык и современность. Проблемы и перспектива развития русистики. М., 1991.Ч.1.С. 27
5. Современный русский литературный язык, Л.В.Щерба - М.: Просвящение. 1989.- 173 с.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ ПУТЕМ СЛАЙД-ЛЕКЦИЙ И ДЕМОНСТРАЦИОННОГО МЕТОДА

Каландарбекова А.Д. – старший преподаватель кафедры языков Института государственной управлению при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 935 000832

В статье рассматривается методика преподавания иностранного языка с использованием слайд-лекций и демонстрационного метода. Основываясь на опыте преподавания, анализируются различные типы заданий.

Ключевые слова: мотивация к изучению языка, набор иллюстраций, анимационный и звуковой эффект, визуализация

ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ХОРИЧӢ БО КОРБУРДИ СЛАЙД-ЛЕКСИЯӢ ВА МЕТОДИ НАМОИШӢ

Каландарбекова А.Д. – муаллими калони кафедраи забонҳои Дошиқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 935 000 832.

Дар мақола методикаи таълими забони хориҷӣ бо корбуриди слайд-лексияҳо ва методи намоишӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Бо таърибаи тадрис навҳои гуногуни супоришу вазифаҳо таҳлил мешаванд.

Вожаҳои калидӣ: ангезаи омӯзиши забон, маҷмӯи аёниятҳо, самараи аниматсионӣ ва овозӣ, басарикунонӣ

FOREIGN LANGUAGE TRAINING BY SLIDE LECTURES AND DEMONSTRATION METHOD

Qalandarbekova A.D. - senior teacher, Department of Languages, Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992) 935 000832

The article deals with the methodology of teaching a foreign language using slide lectures and a demonstration method. Based on the experience of teaching, various types of tasks are analyzed.

Key words: language learning motivation, set of illustrations, animation and sound effect, visualization

В настоящее время в обучении иностранным языкам широко используется показательный метод, основанный на применении необычных компьютерных программ, способствующих образованию слайд-презентаций. Все чаще подобный вид представления информации применяется и в учебном процессе. Слайд-лекции обычно вызывают интерес у слушателей, повышают мотивацию к изучению дисциплины, создают особое эмоциональное восприятие изучаемого материала.

Для образования и редактирования презентаций есть несколько программных методов, самая известна программа Power Point, входящая в программный комплекс Microsoft Word. Это программа обеспечивает пользователя широким выбором средств для презентации материала:

- образцы созданий слайдов (варианты местоположения текста, графики и иллюстраций на слайде);

- трафареты дизайна слайдов (разноцветное и графическое оформление);

- образцы для презентаций на различные темы, к примеру курсовая работа, научная презентация, бизнес-план и т. д., где уже имеется примерный план подачи материала;

- всевозможные виды работы с текстом и графическим изображением;

- построение шаблонов;

- набор общепринятых иллюстраций;

- вставки гиперссылок на какой-либо документ, адрес в Интернете, определенный слайд в данной презентации;

- вставка иллюстраций, аудио и видео файлов;

- варианты анимации текста и графики слайда;

- варианты настройки изображений слайдов в автоматическом режиме по времени или вручную по щелчку мыши.

Слайд-презентация - это комплект слайдов с текстовой, графической и видеоинформацией, показ которых может сопровождаться предназначенными анимационными и звуковыми эффектами. Презентации, опубликованные в Интернете при помощи сервисов Веб 2.0 Slideshare.com, а также на Youtube.com, - это ресурсы, которые большую информацию, различающиеся непрерывностью демонстрации, схожи с видеофильмами. Использование технологий Веб 2.0 имеет значительный потенциал в области решения таких проблем, как повышение самостоятельности и ответственности обучающихся, повышение уровня мотивации к преодолеваемому предмету.

Применение презентаций наиболее рационально в качестве иллюстративного, ознакомительного и справочного материала. Эти слайды многосторонние, так как в случае невозможности компьютерного

показа их можно напечатать на прозрачной пленке, бумаге или создать конспект лекции как раздательного материала слушателям.

Обеспечение наиболее результативных условий для понимания учебного материала - главная задача презентаций, которые имеют ряд преимуществ перед традиционными лекциями и обладают следующими дидактическими свойствами:

- наглядностью или визуализацией рекомендуемого материала;
- анимацией текста, показы, изображений схем;
- звуковым сопровождением рекомендуемого материала.

Принципиальная особенность слайд-лекции эта мощная визуализация какой либо информации. Основным дидактическим свойством информационно-коммуникационных технологий. Представления информации является образность ее преподнесения, оказывающая принципиально самым сильным с психологической, физиологической точек зрения воздействие на человека, чем текст, то есть наилучшее усвоение информации. Визуализация ее в виде образа позволяет наиболее результативно отслеживать связи идей и тенденций развития, что приучает рассматривать явления и процессы полностью, способствует формированию образного мышления. В данное время все большее распространение имеет термин «визуальное мышление», которое определяется как деятельность индивидуума, «продуктом которой является появлений новых образов, основывая новых визуальных форм, несущих определенную смысловую нагрузку и делающих знание видимым». Аудиовизуальное представление учебного материала имеет еще одно установленное преимущество, заключающееся в том, что система запоминания подключает образно-эмоциональную память, в которой материал остается дольше, чем в словесно-логической.

Кроме того, есть очень много научных представлений, передача которых только вербальными способами невыполнима. В этом случае вербальные способы передачи информации соотносятся с передачей информации всесторонними вариантами. Причем интересно, что для эффективного восприятия и запоминания информации лучше применять графики, таблицы и схемы, а не текстовой материал. Когда индивидуум читает текст с экрана компьютера, мозг работает в медленном режиме, происходит медленное восприятие каждой информации с помощью центрального зрения. При быстром панорамном обзоре схем и таблиц с помощью, так называемого периферийного зрения, т. е. при simultанном восприятии, мышление человека способно мгновенно воспринять большое количество информации.

Однако не следует недооценивать значение текстовой информации, которая постоянно присутствует особенно в картиннопоказных лекциях, уделенным гуманитарным дисциплинам. В программе, используемой для создания картинно показные лекций, есть ряд приемов, позволяющих «закрепить» текстовую информацию. Во-первых, иллюстрация текста

графическим рисуночным или изображением, видеоматериалами, которые могут быть введены в слайд, позволяет присоединить образно-эмоциональное мышление студентов, тем самым наилучшим образом организуется процесс приема и обработки информации. Во-вторых, в слайд-презентациях можно весь рекомендуемый материал анимировать, понемногу «загружая» слушателей информацией, выделяя какие-то важные моменты в повествовании.

Главный недостаток употребления изображений, иллюстраций находится в их статичности, тогда как многие явления и процессы, равноправные в их функционировании, необходимо изучать в развитии. Известно, что движение, изменение - это самый сильно воспринимаемый зрительный стимул, который не только притягивает, но и также сосредоточивает внимание, способствуя лучшему восприятию и запоминанию материала. Причем реакция на движение бывает автоматической, не контролируемой сознанием, что связано, очевидно, с тем доказательством, что каждое движение может означать грозящееся или, наоборот, положительное изменение окружающей обстановки, на которое необходима автоматическая реакция.

Главная дидактическая функция презентации состоит в том, что реализуемая в ней последовательность представления визуальных компонентов устанавливает порядок восприятия учебного материала, обеспечивая тем самым методически выявленное распределение внимания. В презентациях рассматриваемого вида обеспечивается возможность регулирования длительности показа каждого кадра, введение изменений в процесс демонстрации: возвращаться назад для повторного просмотра или переключаться к любому слайду по ходу подачи материала. С помощью программы можно настроить показательный показ слайдов в соответствии с биологическими ритмами поисковой активности мозга. Определено, что «каждые пять шесть минут мышление проходит стадию поиска новой информации или фазу максимальной активности, поэтому информация, которая попадает на пик активности, лучше и легче запоминается». Таким образом, при настройке показа презентации нужно учитывать этот факт и показывать слайды или через пять шесть минут, или через промежутки времени, кратные шести.

Другие требования, предъявляемые к содержанию и строению презентации, помогут обеспечить наиболее эффективные условия для восприятия и освоения учебного материала:

- презентация должна быть наглядной и пояснительной: принцип наглядности реализуется за счет дидактически и методически обусловленного использования системы наглядных материалов (визуальные и звуковые компоненты), их интеграции; принцип понятности - при безукоризненно ясной логике изложения материала, позволяющей зримо проследить последовательность умозаключений; при содержательной полноте учебного материала и унифицированности

текстового оформления в рамках одной презентации, что подразумевает использование общей терминологии, единых для всей презентации сокращений и обозначений;

- презентация должна предоставить возможность быстрых переходов по учебному материалу, которые создаются только при конкретной и грамотной структуризации учебного материала, эффективной системе гиперссылок, представляющей разветвленную схему изложения материала и его предельную детализацию; одновременного просмотра нескольких фрагментов учебного материала за счет повторных окон, которые помещаются поверх основного окна, содержащего информацию общего характера;

- презентация должна предоставить адаптивность обучения, которая предусматривает дифференцированный подход к обучению, имея в виду уровень развития каждого пользователя программы, его способности, знания и умения по предоставленному предмету; появляется возможность структурировать учебные материалы по их трудности, определить темп изучения, повысить оперативность и объективность контроля и оценки итогов, а также варьировать глубину и сложность изучаемого материала, прикладную направленность в зависимости от будущей специальности учащегося. Применительно к потребностям пользователя генерировать дополнительный иллюстративный средства, предоставлять графические и геометрические интерпретации изучаемых понятий и полученных учащимися решений задач;

- презентация должна учесть психологические особенности восприятия визуальных компонентов учебной информации, обеспечивая тем самым методически выверенное распределение внимания.

Итак, рассмотрев возможности употребления демонстрационного метода в обучении иностранным языкам, мы обнаружили, что слайд-презентации, соответствующие установленным требованиям, созданные как учителем, так и студентами в результате выполнения исследовательского задания, эффективно повышают мотивацию учения, обеспечивают прочность восприятию учебного материала, способствуют формированию дидактически целесообразной информационно-обучающей сферы. Какие методы существуют для создания и редактирования презентаций?

Для создания и редактирования презентаций есть несколько программных средств, самая известная из которых - программа PowerPoint, которая входит в программный комплекс Microsoft Word. Данная программа обеспечивает пользователя широким выбором средств для презентации материала.

Для чего нам нужна презентация? Основная дидактическая функция презентации заключается в том, что реализуемая в ней последовательность представления визуальных компонентов находит порядок восприятия

учебного материала, обеспечивая тем самым методически выверенное распределение внимания в презентациях.

Литература

1. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. М.: Логос, 1998
2. Потебня А. А. Мысль и язык. М.: Лабиринт, 2007.-248с.
3. Архипов И. К. Человеческий фактор в языке: Учебно-методическое пособие (Материалы к спецкурсу). М.: Наука, 1992
4. Семенова И.В. Возможности мультимедийного обучения иностранному языку.М.: Омега, 2008
5. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам (пособие для учителя). М.: Дорфа, 2000

АЗ ТАЪРИХИ НАВРҶЗИ АЧАМ

Мирзоева Ш.Г. – муаллимаи кафедраи илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 734003, ш. Душанбе, к. Саид Носир 33, тел.: (+992) 934 550 355

Дар мақола доир ба таърих ва анъанаи суннатҳои Наврӯз, таҷассум ва тараннуми он суҳан меравад. Сабаби мондагории Наврӯз, пеш аз ҳама, ҷашни мардумӣ ва табиӣ будани он аст, ки аз оғоз дар байни қишрҳои мухталифи ҷомеа ташаккул ёфта, минбаъд ба ҳайси ҷашни давлатӣ ва байналмиллалӣ эътироф шудааст.

Вожаҳои калидӣ: *Наврӯз, Аҷам, ниёгон, ориёӣ, миллӣ, моҳи фарвардин, ойн, маросим, ҷашни байналмиллалӣ, арзишҳо*

ИЗ ИСТОРИИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ НАВРУЗА АДЖАМА

Мирзоева Ш.Г. – преподаватель кафедры общественных и гуманитарных наук Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 934 550 355

В статье рассматривается история возникновения и становления праздника Навруза Аджам и связанных с ним традиций. Причина долговечности древнего праздника в том, что он основан на народных традициях побуждения природы и весеннего равноденствия. Праздник Навруз стал международным праздником.

Ключевые слова: *Навруз, Аджам, предки, ариец, национальный, месяц фарвардин, традиция, обряд, международный праздник, ценности*

FROM THE HISTORY OF EMERGANCE OF NAVRUZ AJAM

Mirzoeva Sh.G. - teacher of the Department of Social and Human Sciences of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str.,33, phone: (+992) 934 550 355

The article deals with the history of the emergence and formation of Navruz Ajam holiday and associated traditions. The reason for the longevity of the ancient holiday is that it is based on the folk traditions of the motivation of nature and the vernal equinox. The Navruz holiday became an international holiday.

Keywords: *Navruz, Ajam, ancestors, national, Farvardin month, tradition, rite, international holiday, values*

Сайре дар масири таърихи пайдоиши Наврӯзи оламафрӯз моро ба дуриҳои дур – бо аҷдоду ва ниёғони ориёитаборамон мепайвандад, ки ҳар як фарди бедордил ва ҳештаншиносро водор мекунад, ки таърих ва анъанаву суннатҳои Наврӯзро ҳар чӣ бештару амиқтар омӯзад, таҷассум ва тараннуми онро ба оламиён муаррифӣ ва паҳлуҳои неки инсонгароёнаву умумибашарию ин оӣини фархундаро ба ҷаҳониён таблиғу тарғиб намояд.

Наврӯз иди мардумӣ ва миллест, ки он ба ҳукми таърих дар пасманзари қарнҳои тӯлонӣ тахти нуфузи тамаддуни қавму қабилаҳои мардуми бостонии ориёӣ қарор гирифта буд, зеро дар он як силсила рамзу розҳои ниёғони ориёӣ тоҷикон ҳифзу нигоҳ дошта мешаванд. Наврӯз идест, ки моро ба таърихи бостонии аҷдодонамон мепайвандад. Ниёғони мардуми ориёинаҷод ин идро аз аҳди қадим ва шояд аз сапедадамони пайдоиши худ ҷашн мегирифтанд.

Таърихи шашҳазорсолаи ориёитаборон исбот менамояд, ки рангу тобишҳои расму суннатҳои Наврӯзӣ, ханӯз қабл аз Ислом, дар аҳди зардуштия, дар сарҷашмаи ин оӣини таърихӣ – китоби муқаддаси Авасто зикр гашта, он дар тамоми манотиқи сарзамини ориёитаборан барои ояндагон ба ёдгор мондааст.

Ормониҳои тамаддуни ориёӣ, ки аз фарҳанги волои покии зоҳиру ботин, некӣ, ростию адлу дод, ки аз шиори машҳури кеши ахурий-пиндори нек, гуфтори нек ва рафтори нек маншаъ гирифтаанд, минбаъд онро дар тамоми тӯли таърихи мавҷудиятшон ҳамчун меъёри амали худ қарор додаанд. Маросими ҷашни Наврӯз расман бо як силсила суннатҳои вижа оғоз мегардад. Чун дар оғози фасли баҳори нозанини тавбашикан табиат ба таҷаддуду покизақорӣ иқдом меварзад, инсон низ бояд хонаи дилро аз гарди ғаму андуҳ зудуда сохта, боғи хотирро бо гулҳои ишқу умед ва некӣ сабзу хуррам намояд. Инсон, ки худ ҷузъи табиат аст, бояд хислатҳои табиатро маърифат қарда, чун табиат дар ин айём аз ҳоби гарону сарди андешаҳои кӯҳнаву беҳуда бедор шуда, баҳори кори зиндагиро аз сари нав оғоз намояд ва дар сафари зиндагӣ ҳар рӯзу моҳу солро дар қиёс аз дирӯз хубтару беҳтар созад.

Роҷеъ ба таърихи пайдоиши Наврӯз олим ва мутафаккири бузурги тоҷик Абурайҳони Берунӣ дар асари хеш «Осор-ул-боқия» чунин нигошта: «Чун Ҷамшед барои худ тахт бисохт, дар ин рӯз ба он савор шуд ва ҷин ва шаётин онро ҳамл қарданд ва як рӯз ба кӯҳи Дамованд ва Бобул омад ва мардум барои дидани ин амр дар шигифт шуданд ва ин рӯзро ид гирифтанд. Ва дастаи дигар аз эронӣён меғӯянд, ки Ҷамшед дар шаҳрҳои зиёд гардиш менамуд ва чун хост дар Озарбойҷон дохил шавад бар сарире аз зар нишаст ва мардум ба дӯши худ он тахтро мебурданд ва чун партави

офтоб бар он тахт битобид ва мардум онро диданд, ин рӯзро ид гирифтанд». [1,5].

Наврӯз ҳамчун оғози Соли нав – айёми баробар шудани шабу рӯз, эҳёи табиат ва оғози мавсими кишту кори баҳорӣ таҷлил карда мешавад. Наврӯзро на танҳо дар кишварҳои ориёитабор (Тоҷикистон, Афғонистон, Эрон), балки дар мамлики дигаре чун Ӯзбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Туркменистон, Миср, Туркия кишварҳои Қафқоз, Покистон, Ҳиндустон чашн мегиранд. Чашнгири як навъ ифодаи меҳру муҳаббат ва эҳтиром гузоштан нисбат ба расму ойинҳои ниёгон ва мероси гаронбаҳои фарҳангии онҳост.

Умари Хайём дар «Наврӯзнама»-и ҳеш чунин овардааст: «Аммо сабаби ниҳодани Наврӯз он будааст, ки чун бидонистанд, ки Офтобро ду давр бувад: яке он ки ҳар се саду шасту панҷ рӯз, ба аввалин дақиқаи Ҳамал бозояд ба ҳамон вақт ва рӯз, ки рафта буд. Ва чун Қамшед он рӯзро дарёфт «Наврӯз» ном ниҳод ва чашн оин овард ва пас он подшоҳон ва дигар мардумон бад-ӯ иқтидоъ карданд». [4, 25-26]

Дар бораи муддати чашни Наврӯз дар маъхазҳо иттилоот гуногунанд. А.Берунӣ дар «Осор-ул-боқия» нигошта, ки Наврӯз дар аҳди Сосониён шаш рӯз чашн гирифта мешудааст. Рӯзи якум мардум дар дарбори шоҳ бор меёфтанд, рӯзи дуюм давлатмандон ва мансабдорон ба қабули шоҳ меомаданд, рӯзи сеюм мӯбадон, рӯзи чорум аҳли дарбор рӯзи панҷум фарзанду ҳешу табор аз тарафи шоҳ пазируфта мешуданд. Рӯзи шашум ҳуди шоҳ Наврӯзро чашн мегирифт ва ин рӯзро Наврӯзи бузург меномиданд.[1.7]

Муҳаммади Наршаҳӣ дар «Таърихи Бухоро» овардааст, ки дар ибтидои моҳи фарвардин кишоварзон Наврӯзро чашн мегирифтанд ва пас аз панҷ рӯзи он Наврӯзро муғон таҷлил мекарданд. Бинобар ин, якеро «Наврӯзи кишоварзон», дигареро «Наврӯзи муғон» мегуфтанд.

Дар Наврӯз анъанае роиҷ будааст, ки ҳокими ид амири Наврӯз ё мири наврӯзиро интиҳоб мекардаанд ва он панҷ рӯз фармонфармой доштааст. Ба қавли Ҳофизи Шерозӣ:

Зи қўи ёр меояд насими боди наврӯзӣ,
Аз ин бод ар мадад хоҳӣ, чароғи дил барафрӯзӣ.
Сухан дар парда мегўям, чу гул аз ғунча берун о,
Ки беш аз панҷ рӯзе нест, ҳукми мири наврӯзӣ. [2.50].

Мардуми фарҳангпарвари тоҷик баъди ба даст овардани истиқлолият чун анъанаи аҷдодӣ қабл аз таҷлили чашни Наврӯз аз рӯи суннатҳои ниёгонамон манзил ва маҳалли зисти худро аз ҷангу ғубор тоза карда, палосу қолин, бистару болин ва ҳамаи ашё ва ҷиҳози хонаро берун бароварда, остонаи ҳешро сафеду покиза менамояд. Пас аз покиза шудани дохили хона ва орогани он ва густурдани хони Наврӯзӣ низ бо риояи суннати «хафтшин» ва «хафтсин» иқдом мегардад. Инчунин, рӯи хони

пурнозу неъмат ҳар гуна таъомҳои наврӯзӣ ва меваҳои гуногуни хушқу тар, шириниҳо ва суманаки наврӯзӣ гузошта мешавад.

Дар ин рӯзи фирӯз пиру чавон либосҳои наву тоза ба бар карда, ба кӯчаву гулгаштҳо ва теппаю боғу майдонҳо ба сайригашти наврӯзӣ мебароянд. Гулдухтарони тоҷик бо либосҳои миллӣ: куртаи чакан, адрас ва атлас ба бар карда, ба аргунчакбозӣ машғул мешаванд. Чавонписарон дар ҳар ҷойи майдонҳои ҷашну наврӯзгоҳҳо ба варзишҳои миллию мардумии гуштингирӣ, чавгонбозӣ, бандкашӣ, вазнбардорӣ, бузкашӣ, саворкорӣ ва ба дигар намуди бозиҳои анъанавӣ машғул мешаванд. Шодию сурур, сурудхониву хушҳолӣ ва рақсу мусиқӣ дар ҷашни Наврӯз аз як тараф шукргузори аз ҳаёти созандагии насли инсоният дар рӯи Замин ва равобити он бо табиат ва идомаи зиндагии наслҳо гувоҳӣ диҳад, аз тарафи дигар, ёдоварӣ ва арҷгузори намудани анъанаҳои неки ниёғони ориёӣ мо мебошад. Бо гузашти замон, ин ҷашни бостонии кӯҳанбунёд дар масири таърихи худ роҳи пурпечутобро тай намуда, то ба имрӯз мазмуни ғанитар ба худ гирифтааст. Ин ҷашни аҷдодӣ, асосан бо ташаббус ва ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷашни байналмилалӣ эълон гардид. Боиси хушнудию сарфарозист, ки дар иҷлосияи 64-уми Маҷмаи Умумии СММ дар ҷаҳорҷӯбаи «Тамаддуни ҷаҳонӣ» аз 23 феввали соли 2010 ҷашни Наврӯз мақоми байналмилалӣ гирифт.

Аз ин рӯ, Наврӯз дар замони истиқлол дар кишвари мо бо шукӯху шаҳомати хоса таҷлил мегардад. Бо ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дар сатҳи баланд ҷашн гирифтани Наврӯзи байналмилалӣ дар пойтахти кишвар коҳе бо номи «Коҳи Наврӯз» ва мучтамаи майдони фарҳангии «Наврӯзгоҳ» бунёд гардид, ки ҳар сол дар ин майдони фарҳангӣ иди Наврӯзро мардуми кишвар ботантана ҷашн мегиранд.

Умед аст, ки насли чавони даврони истиқлол бо таҷлилу бузургдошти ин анъанаи аҷдодӣ аз ин падидаи умедбахш орзуву ормонҳои худро амалӣ менамоянд ва барои зиндаву ҷовидон мондани анъанаи ниёғони хеш, ки бақои ҳастии миллатро нишон медиҳад, камари Ҳиммат мебанданд.

Адабиёт

1. С. Қосимӣ, Б. Ҳабибулло. Дастури Наврӯзӣ Душанбе: «Ватанпарвар», 2006.- 140 с.
2. Шаъбонӣ Ризо. Одоб ва русуми Наврӯз. – Душанбе: 2008. - 232 с.
3. Ҳасани Ёрзод. Наврӯз оини дурахшон// С.Қосимӣ, Б. Ҳабибулло Дастури Наврӯзӣ. Душанбе: ДМТ, 2012.С.-53
4. Умари Хайём. Наврӯзнама. Душанбе: «Адиб», 2012. - 342 с.

**ФАРҲАНГИ БЕХАТАРИИ ҶАЪОЛИЯТИ ҲАЁТӢ: ОМИЛИ
ТАШКИЛӢ- СОҲТОРИИ КОҲИШ ДОДАНИ ХАВФИ ҲОЛАТҲОИ
ҶАВҚУЛОДА ДАР МИСОЛИ ФЕДЕРАТСИЯИ РОССИЯ**

Носиров М. – мудири бахши таъбу наири Дошикадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33, тел.: (+992) 939 996 092

Дар мақола таъкид мегардад, ки тарзи муосири ҳаёти аҳолии сайёра, ки ба масрафи бесобиқаи захираҳои табиӣ ва афкандани партовҳои зараровар ба муҳити зист ва олудасозии он равона карда шудааст, баёнгари ҳокими мутлақи истеъмолот будани инсон, ба зудӣ аз истеъمول баромадани маводи ҳаётӣ, истеҳсоли оммавии хӯрокҳои нимтайёр, доруҳои зудтаъсиркунанда, тавачҷух ба мӯди ашӯи истеъмоли ва ғайра мебошад.

Муаллиф муътақид аст, ки оқибати чунин амалҳои бемулоҳиза анқариб ба итмом расидани захираҳои бебадали манбаъҳои табиӣ Замин ва ба биосфера таҳдид намудани хатари ҷиддии антропогенӣ хоҳад буд.

Вожаҳои калидӣ: ҷаъолияти ҳаётӣ, омили ташкилӣ- сохторӣ, фарҳанги беҳатарӣ, хатари антропогенӣ, партови зараровар, олудагии муҳити зист, захираҳои табиӣ, афзоиши аҳоли, бӯҳрони биологӣ, усули таъсиррасонӣ, мутобиқшавӣ, маълумоти оморӣ, садамаи техногенӣ, воситаи муҳофизат, имконияти огоҳкунӣ, ченаки эътимод

**КУЛЬТУРА БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ -
ОРГАНИЗАЦИОННО-СТРУКТУРНЫЙ ФАКТОР СОКРАЩЕНИЯ
ОПАСНОСТИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СУТУАЦИЙ НА ПРИМЕРЕ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

Носиров М. – заведующий сектором печати Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33, тел.: (+992) 939 996 092

В статье подчеркивается, что современные принципы жизнедеятельности населения на планете Земля, которая ориентирована на беспрецедентное использование природных ресурсов и выброса вредоносных отходов на окружающую среду свидетельствует об абсолютной хищнической, потребительской деятельности человека, что способствует истощению природных запасов жизненных продуктов, приведёт к массовому производству полуфабрикатов, сильнодействующих

препаратов и концентрацию внимания личности на моду потребительских товаров и т.д

Автор уверен, что последствия таких неразумных действий в скором будущем приведут к истощению незаменимых источников природных ресурсов и возникновению серьезной антропогенной опасности в биосфере Земли.

***Ключевые слова:** жизнедеятельность, организационно-структурный фактор, культура жизнедеятельности, антропогенная опасность, вредный отход, загрязнение окружающей среды, природные запасы, рост населения, биологический кризис, метод воздействия, адаптация, статистические данные, техногенная авария, средство защиты, возможность предупреждения, мера доверия*

CULTURE OF HEALTH AND SAFETY - ORGANIZATIONAL AND STRUCTURAL FACTOR OF REDUCING THE HAZARDS OF EMERGENCY SITUATIONS AS EXAMPLIFIED BY RUSSIAN FEDERATION

***Nosirov M.** - Head of the publishing sector of the Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, 734003, Dushanbe, Said Nosir str., 33, phone: (+992) 939 996 092*

The article emphasizes that the modern principles of the vital activity of the population on the Earth, which is focused on the unprecedented use of natural resources and the release of harmful wastes on the environment, attests to the absolute predatory, consumer activity of man, which contributes to the depletion of the natural resources of vital products, will lead to mass production of semi-finished products, Strong drugs and the concentration of the attention of the individual to the fashion of consumer goods, etc.

The author is sure that the consequences of such unreasonable actions in the near future will lead to depletion of irreplaceable sources of natural resources and the emergence of a serious anthropogenic hazard in the Earth's biosphere.

***Key words:** life activity, organizational and structural factor, culture of health and sfety, anthropogenic hazard, harmful waste, environmental pollution, natural resources, population growth, biological crisis, impact method, adaptation, statistical data, technogenic accident, means of protection, possibility of prevention, measure trust*

Аз омӯзиши таҷрибаи коршиносони Россия оид ба мудофиан гражданӣ, ҳолатҳои фавқулода ва табию техногонӣ бармеояд, ки дар ин самт консепсияҳои гуногун мавҷуданд. Чунончи, назар ба ақидаи яке аз коршиносони варзидаи соҳа – муовини аввали Вазорати Федератсияи

Россия оид ба корҳои мудофиан граждани, ҳолатҳои фавқулода ва рафъи оқибатҳои офатҳои табиӣ Ю. Л. Воробёв дар нимаи аввали асри ХХI вуқӯи бӯҳрони шадиди биологӣ дар кураи Замин аз эҳтимол дур нест. Яке аз сабабҳои асосии ин ҳодисаи ногувор майл надоштани давлатҳои пешрафтаи саноатӣ ба коҳиш додани сатҳи истифодаи захираҳои табиӣ ва дар баъзе кишварҳо идома ёфтани афзоиши бемайлони аҳоли ба шумор меравад.

Тарзи ҳаёти имрӯзаи аҳолии сайёра, ки ба масрафи бесобиқаи захираҳои табиӣ ва афкандани партовҳои ба муҳити зист зиёновар равона карда шудааст, баёнгари ҳокими мутлақи истеъмолот будани инсон, ба зудӣ аз истеъмол баромадани маводи ҳаётӣ, истеҳсоли оммавии полуфабрикатҳо, доруҳои зудтаъсиркунанда, тавачҷӯҳ ба мӯди ашён истеъмоли ва ғайра мебошад. Оқибати чунин падидаҳо дар он зоҳир мешавад, ки анқариб захираҳои бебадали манбаҳои табиӣи Замин ба итмом расида, ба биосфера хатари чиддии антропогенӣ таҳдид хоҳад намуд.

Дар шароити кунунӣ он далел, возеҳан зуҳур меёбад, ки тадбирҳои пешгирии бӯҳрони эҳтимолии умумисайёравӣ фақат бо чорабиниҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ташкилӣ-техникӣ ва таълимӣ-маърифатӣ маҳдуд нахоҳад шуд. Зарур аст, ки таъмини бехатарии муҳити зист ҳамчун ҳадафи афзалиятнок ва ниёзмандии ботинии инсон, ҷомеа ва тамаддун ба инобат гирифта шавад. Барои ноил гаштан ба ин ҳадаф ҷаҳонбинии нав, сохтори ғояҳо ва арзишҳо, сифати шахсияти фарди бехатар, балки ҷомеа ва давлати сифатан нав ва ниҳоят, аҳли тамаддуни бехатарро сохтан зарур аст. Ташаккул додани фарҳанги мутаносиб яке аз роҳҳои самарабахш ва ҳамчун асоси мавҷудият ва бақои ҳама гуна тамаддун ба шумор меравад.

Таҳлилҳо собит менамоянд, ки «фарҳанг» мафҳумест, ки наметавон онро бо як ё ду маъно ифода кард. Ба ақидаи фарҳангшиноси машҳур Гарри Триандис «Фарҳанг аз он таснифотест, ки ҳамеша дар коргоҳи пажӯҳишгарони иҷтимоӣ зуҳур мекунад, вале онро чунон бо ифодаи усулҳои зиёд маънидод мекунанд, ки пешгӯӣ кардани он амри маҳол аст». Дар маъхазҳои илмӣ шумори афзуни таснифоти ин мафҳумро вобаста аз мақсаду вазифаҳои таҳқиқот, вижагиҳои соҳаи илм, мактабҳои илмӣ ва ғайра дучор меоем.

Инак, дар луғати С. И. Ожегов ин мафҳум чунин маънидод карда шудааст:

ФАРҲАНГ 1. Маҷмӯи дастовардҳои истеҳсолӣ, ҷамъиятӣ ва маънавии инсон аст. 2. Маърифати баланди инсонӣ. 3. Парвариш намудан ва ба камол расонидани ин ё он намуди наботот ё ҳайвонот. 4. Растани нашъунамоёфта, ҳамчунин ҳуҷайраҳои организмҳо, ки дар муҳити истеъмоли дар шароити озмоишгоҳӣ ва ё саноатӣ парвариш ёфтаанд. 5. Дараҷаи баланди чизе, рушду дарки баланд.

Дар луғатномаи философи зер таҳрири И. Т. Фролов фарҳанг ҳамчун ғаёлияти эҷодии иҷтимоӣ-мутараққӣ дар ҳамаи соҳаҳои рӯзгор ва шуур,

ифодакунандаи раванди ягонаи диалектикӣ-ташкили арзишҳо, меъёр, низоми қонунҳо, азхуд кардани мероси фарҳангӣ ва ғайра, ки ба тағйироти кулли воқеият, ба дороии ботинии инсон табдил додани сарвати андухтаи таърихи инсоният, зухуроти ҳамаҷониба ва рушди нерӯи аслии инсон равона гардидааст, маънидод мешавад.

Фарҳангшиноси машҳури рус академик Ю. В. Рождественский фарҳангро чунин тафсир намулдааст:

«Фарҳанг – амалест, ки аз ҳисоби интиҳоб, муназзамӣ, ниғаҳдорӣ, омӯзиш ва ташкили истифодаи қоидаҳо ва тимсоли фаъолият барои ҳаёти усутувору самараноки ҷомеа хизмат мекунад».

Донишманди маъруфи ҷомеашинос П. А. Сорокин дар зери мафҳуми «фарҳанг» бо ифодаи умумии он маҷмӯи мафҳумҳоро маънидод мекунад, ки дар натиҷаи фаъолияти бошууроно ё бешууронои ду ва ё зиёда афроди якҷо амалкунанда ва ё бо рафтори худ ба ҳамдигар таъсиррасонанда пайдо шудааст ва ё шакл гирифтааст. Яъне, ба ақидаи ин донишманд фарҳанг натиҷаи таъсири мутақобилаи байни одамон аст.

Далелҳои умумии дар боло овардашуда ва дигар мафҳумҳои муайянкунандаи шарҳи луғавии фарҳангро, бо таъна ба ақидаи фарҳангшиносони Россия метавон чунин тақвият дод:

1) функционалӣ. Аз рӯи ин мафҳум фарҳанг ҳамчун воситаи функционалии ҷомеа, воситаи амалӣ гаштани фаъолияти инсон, воситаи муносибатҳои байниҳамдигарии инсон ва муҳит, татбиқи талабот, тавачҷӯх, ғояҳо, барномаҳо ва ғайра маънидод карда мешавад.

2) сифатнокӣ. Бо овардани ин мафҳум фарҳанг ҳамчун ҳолати сифатии ҷомеа, ҳамчун сатҳу дараҷаи ҳукмронии инсон бар табиат ва муносибатҳои ҷамъиятӣ, ҳамчун ченаки ба муҳити инсонӣ қадам ниҳодани табиат шарҳу эзоҳ дода шудааст. Аз ин рӯ, ибораҳои маъмули зеринро метавон ҳосил кард: фарҳанги истехсолӣ, фарҳанги кишоварзӣ, фарҳанги рӯзгор, фарҳанги муносибат, фарҳанги дарку эҳсос ва ғайра.

3) аксиологӣ (арзишшиносӣ). Дар зери ин мафҳум фарҳанг ҳамчун маҷмӯи арзишҳои моддӣ ва маънавӣ зухур меёбад. Чунин муносибат тақозо менамояд, ки дар миёни мафҳумҳои мансуб ба фарҳанг ва ғайрифарҳанг – бераҳмӣ, ғоратгарӣ, ваҳшоният, худбинию худпарастӣ, фашизм, миллатгароӣ, шовинизм, хунрезӣ ва ғайраҳо ҳадду марз гузошта шавад.

4) креативӣ (эҷодӣ): фарҳанги истехсолӣ ҳамчун натиҷаи фаъолияти эҷодии одамон, техника, воситаҳои иртиботот, илм, санъат, ки инсонҳо офаридаанд, маънидод мегардад. Ин мафҳум на танҳо натиҷаи фаъолияти инсонӣ, балки қобилияти худи одамон, чараёни татбиқи қобилиятҳои марбут ба офаридани ашӯҳоро фаро мегирад. Дар ин маврид ба фарҳанг на танҳо эҷодиёти илмӣ касбӣ, бадеӣ, техникӣ, балки тамоми эҷодиёти халқ, дастаҳои худфаъолиятӣ низ мансуб хоҳанд буд.

5) меъёрӣ. Мутобиқ ба ин тафсир фарҳанг бо меъёрҳо, қоидаҳои рафтору кирдори одамон, анъана ва урфу одати онҳо алоқаманд мебошад.

Ба ин мафҳум воситаҳои чамъоварӣ ва таҳвили иттилоот бо ёрии низоми рамзҳо ва нишонаҳо мансуб аст;

б) маънавӣ-инфироӣ. Ин мафҳум рушди қобилияти инсон, сатҳи муайяни маърифатнокӣ, камолоти тарбиявии ўро ифода мекунад, ҳар он чиро, ки баёнгари фарҳанги баланд, маънавиёти баланд ва зиёии пешқадам будани шахс мебошад.

Дар ин тафсирот фарҳанг ҳам ба ҳайси ҳолат, сатҳу дараҷа ва ҳам ба сифати раванд тавзеҳ мегардад. Ба ҳайси ҳолат мақулаи «фарҳанг» аз нуқтаи назари сатҳӣ (ретроспективӣ, яъне маҷмӯи ҳаракатҳо дар зинаҳои муайян, мероси иҷтимоӣ), ҳамчунин ҳангоми баҳои воқеӣ додан (сатҳи рушд, модули рафтори мавҷуда) маънидод мешавад. Ҳини баҳогузорӣ ба мафҳуми фарҳанг ҳамчун раванд нерӯи таҷдидёбандае фаҳмида мешавад, ки ба он метавон таъсир расонда, самтҳои муайяни онро ба танзим даровард. Чараёни ин раванд аз таърихи кӯҳан – таҷрибаи ғуншудаи мероси ниёгон ва технологияи татбиқи амалии он ҳамчун модули устувори рафтори инфироӣ ва иҷтимоӣ вобаста аст.

Дар ин маврид нуқтаи назари нисбатан қобили қабул муайян кардани мафҳуми фарҳанг ҳамчун «ҳолат»-и муҳити иҷтимоии инсон маҳсуб хоҳад ёфт, ки ҷавобгӯ ба бехатарии ӯ маънидод мешавад.

Ҷузъи дигари мафҳуми тафсираванда – «бехатарӣ»-ро баррасӣ намуда, тафсири мақулаи «хатар-бехатарӣ» аз нуқтаи назари фалсафӣ мавриди таваҷҷӯҳи муайян қарор мегирад. Аз ин рӯ, назар ба ақидаи муфассири ин мафҳум хориқани (феномени) «хатар» ба инкори мавҷудият асос ёфта, пояи тафсири «бехатарӣ» бошад, бар тасдиқи мавҷудияти худ тариқи инкори инкор хоҳад буд. Бо дарназардошти он, ки ҳадафи олии табиат худмуҳофизати мавҷудот аст, бехатариро ҳамчун ниғаҳдории табиӣ (асли) мавҷудоти воқеӣ метавон таъриф кард.

Дар зери мафҳуми «бехатарӣ» «ҳолати муҳофизатнокии манфиатҳои ҳаётан муҳими шахсият, ҷомеа ва давлат аз хатари дохилӣ ва берунӣ» идрок мегардад.

Норасоии чунин таъриф дар мавҷуд набудани шарҳи бозътимод ба андоза ва дараҷаи муҳофизатнокӣ ифода меёбад. Дар аксари мавридҳо дар зери мафҳуми «бехатарӣ» табиатан мавҷуд набудани хатар тафсир, ё илман муайян карда мешавад ва агар мутлақо чунин набошад, он гоҳ, дар феҳрист ва миқёси муайян васеъ зухур меёбад. Дар зери мафҳуми «бехатарӣ» шарҳи нисбатан батафсили ҳолати муҳофизатшавандагии иншооти ҳифозатӣ маънидод мешавад, ки дар ин маврид маънои тамоми хавфҳо аз мафҳуми имконпазири он болотар нахоҳад буд.

Дар чунин таъриф ба сифати феҳристи хатарҳо монандиҳои миқдории онҳо – хавф, ба сифати миқёси эҳтимолии таъсири онҳо мафҳуми имконпазири хавф зухур меёбад. Ибораи «тамоми хавфҳо» имкон медиҳад, ки он ҳам ба ҳайси хавфи инфироӣ (барои шахсон алоҳида) ва ҳам ба сифати хавфи иҷтимоӣ (барои маҷмӯи одамон) идрок гардад.

Якҷо намудани мафҳумҳои «фарҳанг» ва «бехатарӣ» бори нахуст соли 1986 аз ҷониби Агенсии байналмилалӣ оид ба энергияи атомӣ дар ҷараёни ташҳиси сабабҳо ва оқибатҳои садамаи Неругоҳи барқи атомии Чернобил ба вуқӯ пайваст. Дар ҷараёни ин ташҳис эътироф карда шуд, ки мавҷуд набудани фарҳанги бехатарӣ яке аз сабабҳои асосии садамаи мазкур ба шумор мерафт.

Минбаъд мафҳуми мазкур дар «Низомномаи умумии таъминоти бехатарии неругоҳҳои атомӣ» (ОПБ-88) саҳеҳан муайян карда шуд. Дар дастурамали мазкур зикр ёфтааст, ки фарҳанги бехатарӣ дар омодагии касбӣ ва равшанӣшиносии шахсият ифода ёфта, ташаккули он яке аз усули(принсипҳо) асосии идоракунӣ махсуб меёбад ва мансуб ба танзими меъёрӣ дар энергетикаи атомии Россия ба шумор меравад.

Дар шароити имрӯза он мафҳум маъмул гаштааст, ки макулаи мазкур на фақат барои кормандони иншооти хатарнок, балки ба ҳар шахс дар алоҳидагӣ ва дар маҷмӯъ ба ҷомеа дахл дорад. Аз ин рӯ, дар дараҷаи муайян самаранокии ҷорабиниҳо оид ба таъмини бехатарии фаъолияти ҳаётӣ, коҳиш додани хавфҳои инфиродӣ, дастаҷамъӣ ва глобалӣ аз арзишҳои ҷобачогузори кадрҳо, мақсади рафтору амали онҳо, сифатҳо ва қобилияти шахсият касбӣ вобаста мебошад.

Ҳамин тариқ, ҳулосаи таърифиҳои сершумори мафҳуми «фарҳанг»-ро бароварда, сохти таркибии онро бо мафҳумҳои «бехатарӣ» ва «фаъолияти ҳаётӣ» киёс карда, чунин таърифи дигарро метавон пеш овард: фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётӣ – ҳолати сохтори ҷамъиятии инсон аст, ки сатҳи муайяни бехатарии ӯро дар ҷараёни фаъолияти ҳаётӣ таъмин менамояд.

Барои таҳияи асосҳои методии ташаккули фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётӣ объектҳои муайян кардан зарур аст, ки онҳо зарурати ташаккули фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётӣ ва методҳои таъсиррасонӣ ба ин объектҳо бо мақсади ноил гаштан ба сифату хусусиятҳои дилхоҳ ба миён овардааст.

Бешубҳа, ба сифати объекти ташаккули фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётӣ дараҷаи аввал баррасии шахсият ҳамчун маҷмӯи сифатҳои устувор ва аҳамиятноки инсон, ки дар ҷараёни рушд дар муҳити иҷтимоӣ ва зоҳир намудани фаъолияти ҳаётӣ ҳосил шудааст, ба мақсад мувофиқ хоҳад буд. Дуруст аст, ки сифати шахсии дар рӯзгори ҳамарӯза ва дар зери таъсири хатарҳо ҳосилшуда, омилҳои муайянкунандаи аз нуқтаи назари роҳ надодан ба рушди хатарҳо ва ҳолатҳои фавқулода, коҳиш додани оқибатҳои ногувори онҳо ба шумор меравад. Ғайр аз ин, он омил яқин аст, ки ғояи асосии рафтори бехатарии ҷамъӣ одамон, табақаҳои аҳоли ва дар маҷмӯъ, ҷомеа дар як дараҷаи муайян ба сифат ва хусусияти одамон вобаста аст.

Дар баробари ин, аз ташҳисҳои сохторӣ маълум аст, ки хусусияти ин сохтор танҳо бо хусусиятҳои ҷузъиёти мавҷудааш муайян карда намешавад. Аз ин рӯ, чунин сохтори иҷтимоӣ, ба мисли корпоратсия

(чамъи одамон) ва дар маҷмӯъи чома, дорои хусусиятҳои сатҳи нисбатан баланд мебошад, ки онро хусусиятҳои «пайдарҳамӣ» меноманд.

Маҳалле, ки инсон сифат, қобилият ва иқтидори касбии худро амалӣ намуда, бо муносибати муайян ба коллектив ворид мегардад, муҳити истеҳсоли арзёбӣ мешавад. Маълумоти омори нишон медиҳад, ки маҳз муҳити истеҳсоли манбаи хавфу таҳдидҳои доманадор ба шумор меравад. Дар ин ҷо «усулҳои баррасии проблемаҳои мутобикшавии кормандон бо муҳити берунӣ ва дохилӣ, ки худро пештар ҳақ мешумориданд ва тасдиқи рафторашонро дар шароити нав муайян менамоянд, таҳия хоҳад шуд ва ин мафҳумро фарҳанги корпоративӣ меноманд. Дар баробари технологияи истеҳсоли ва сохтори идоракунии фарҳанги корпоративӣ омили ҳалқунандаи ба фаъолияти самарабахши корхона, муассисаю ташкилот ва коллективҳои касбӣ таъсиррасон маҳсуб меёбад. Дар робита ба он, ки бехатарӣ яке аз воситаи самарабахши фаъолияти корхона ба шумор меравад, бешак, ҷузъи таркибии фарҳанги корпоративӣ бояд фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаёти ба ҳисоб равад. Аз ин рӯ, ба сифати объекти ташаккули бехатарии фаъолияти ҳаётии сатҳи баланд коллективи меҳнатиро (корпоратсияро) баррасӣ намудан зарур аст.

Ниҳоят, он нукта мавриди баҳс нест, ки маҳз таркиби арзишҳо ва афзалиятҳои иҷтимоию давлатӣ омили ташкили сохтори таъминоти бехатарии фаъолияти ҳаёти ба шумор меравад. Аз ин рӯ, фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётиро дар сатҳи чамъиятӣ-давлатӣ низ баррасӣ намудан зарур аст.

Ҳангоми баррасии хусусиятҳои объектҳои ташаккули фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаёти дар сатҳи алоҳида онро мавриди назар бояд намуд, ки қомеъии устувори ҳама гуна фаъолияти шахсият сараввал аз ҷаҳонбинии ӯ, маҷмӯи арзишҳо ва ғояву ормонҳои ӯ вобаста аст. Аз ин ваҷҳ, дар таркиби арзишҳо ва ғояҳои шахс масъалаҳои таъмини бехатарии фард, бехатарии одамони дигар, муҳити табиӣ ва техногенӣ чӣ маъқеъдоранд, ин аз бехатарии фаъолияти ҳаётии ӯ вобаста мебошад.

Омили дигари асосӣ омодагии инсон, сатҳи дониш, шуурнокӣ ва малакаю маҳорати ӯ ба ҳисоб меравад. Амиқӣ ва устувории аз худ кардани усулҳо ва воситаҳои муҳофизат аз ҳолатҳои хатарнок ва фавқуллода, рушди идрок ва малақаҳои рафтори бехатар дар шароити гуногун воситаи асосии қошиш додани хавфи фаъолияти ҳаётии одамон ба шумор меравад.

Дар ин бобат сифати одамон нақши арзишманд дорад, ки ба иҷрои муваффақонаи ин ё он фаъолияти самарабахш мусоидат менамояд. Ин сифатҳо хулқу хӯ, ҳислат, ирода, кайфият, қобилияти инсон ва ғайра мебошанд. Як қисмати ин сифатҳо ирсӣ буда, дар зери таъсири муҳити иҷтимоӣ ба тағйироти кулӣ дучор намеояд. Масалан, хулқу хӯ – навъи олии фаъолияти асаб, тавсифи ҷараёни идрок, хотира ва ғ. ба шумор меравад. Дигар сифатҳо дар муҳити иҷтимоӣ ташаккул ёфта, аз дараҷаи самараи чома, рушди таърихии тамаддуни инсонӣ ва таҷрибаи иҷтимоии

шахсият ва аҳли чомае вобастаанд. Инҳо тарҳи хислатҳо, ирода, кайфияти руҳӣ, устувории ахлоқӣ-равоншиносӣ, ҳолати ҷисмонии инсон, одатҳои иҷтимоии шахсии рафтори бехатар мансуб меёбанд.

Ғайр аз ин, аз таълимоти равоншиносӣ бармеояд, ки дастовард дар ҳама гуна фаъолият ҳамчунин вобаста ба далелу бурҳонҳо, майлу рағбат, хоҳиши татбиқи фаъолият, ноил гаштан ба комёбиҳои назаррас мебошад. Маънидод кардани бехатарии фаъолияти ҳаётӣ ба идроки зарурати ҳаётӣ ва фойданокӣ амалӣ намудани рафтори дуруст оид ба таъмини бехатарии шахсӣ, бехатарии муҳити атроф, чомае ва давлат асос ёфтааст.

Ҳамин тариқ, рушди фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётӣ дар сатҳи инфиродӣ бояд ташаккули ғоя ва арзишҳоро дар муҳити бехатарии фаъолияти ҳаётӣ, рушди фитрати модарзодӣ ва тақомули сифатҳои иқтисобии шахсӣ фаро гирад, ки ин сифатҳо ба таъмини имкониятҳои муассири огоҳкунии сар задани хавфу хатар, ҳамчунин муҳофизат аз онҳо, талқини дониш, фаҳмиш ва малакаҳои фароҳамоварии бехатарӣ дар тамоми давраи фаъолияти ҳаётӣ, мазмуни бехатарии фаъолияти ҳаётӣ мусоидат мекунанд.

Таҷрибаи кофии ташаккули фарҳанги бехатарӣ дар энергетикаи атомӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки дар сатҳи корпоративӣ ташаккули фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётӣ бояд фарогири ҳадафҳои зерин бошад: барқарорсозии бехатарии фаъолияти ҳаётӣ ҳамчун яке аз арзишҳои олии дар ташкили муҳити кайфияти руҳӣ ба бехатарӣ; дар кормандон инкишоф додани дарки масъулияти касбӣ оид ба масъалаҳои бехатарӣ; интиҳоби зарурии кадрҳо; омӯзиш ва омодагии шахсиятҳо дар ҳар давраи фаъолият, ки ба коҳиш додани хавфи ҳолатҳои хатарнок ва садамаҳо мусоидат мекунанд; қатъиян ба низом даровардани фаъолият, бахусус фаъолияти марбут ба коҳиш додани ҳолатҳои хатарнок; назорат оид ба риояи интизоми меҳнатӣ ва технологӣ, ҳифзи меҳнат ва ғайра.

Ниҳоят, дар сатҳи иҷтимоӣ-давлатӣ рушди фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётӣ бояд бо роҳи усул ва дар шароити имкониятҳои зерин татбиқ гардад: ташаккули низомҳои арзишҳои иҷтимоӣ ва афзалиятҳо; шуурнокии иҷтимоӣ дар муҳити бехатарии фаъолияти ҳаётӣ; вусъати майдони меъриии ҳуқуқӣ; татбиқи сиёсати таъмини бехатарии чомае ва шахс дар муҳити табиӣ ва техногенӣ; рушди илму санъат дар муҳити экологӣ; коҳиш додани хавфу хатар, муҳофизат аз ҳолатҳои фавқулода; ҷалби ниҳодҳои динӣ, тақмили таҳкими тарбияи динӣ-ахлоқӣ ва ватандӯстӣ; тарғиботу ташвиқот, оғаҳои (рекламаҳо) иҷтимоӣ, хавасмандии ҷамъиятию давлатӣ дар муҳити бехатарии фаъолияти ҳаётӣ; ҷанбаҳои суғуртавии таъмини бехатарӣ ва ғайра.

Муҳимтарин арзишҳои иҷтимоӣ, ки дар сатҳи ҷамъиятӣ-давлатӣ ташаккул ёфтаанд, иборатанд: нахуст аз арзишҳои умумиинсонӣ иборатанд. Таркиби ин арзишҳоро дониши илмӣ, ҷаҳонбинӣ ва тасаввуроти одамон дар хусуси тазодҳои яқлухт ва марбут бо олами атроф, зарурати таъмини зисти тамаддуни инсонӣ дар қибולי хатарҳои

умумибашари, экологӣ, техногенӣ ва дигар садамаҳо ташкил медиҳанд. Арзишҳои нисбатан муҳим инҳоянд: арзиши олии эътироф намудани инсон, ҳаёти ӯ, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ; инкори ҷанг ҳамчун воситаи ҳалли зиддиятҳои байнидавлатӣ; дар амал васеъ татбиқ намудани таҷрибаҳои байналмилалӣ, аз он ҷумла таҷрибаи сиёсӣ-ҳуқуқӣ; равобит, ченаки эътимод, ҳамкорӣ, меъёрҳои ҳуқуқҳои башардӯстонаи байналмилалӣ; қатъиян маҳкум кардани тамоми намудҳои инсонзудой, наҷодпарастӣ, миллатгарой, таассуби динию ғоявӣ; ҳамкориҳои ғаёло оид ба муҳофизат ва солимгардонии муҳити атроф; эътирофи бидуни зӯрварӣ амал кардан ҳамчун асоси ҳаёти ҷомеаи умумибашарӣ.

Ба гурӯҳи дувум арзишҳои давлатӣ шомиланд. Муҳимтарини ин арзишҳо инҳоянд: муҳофизати манфиатҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, геополитикӣ, маънавӣ, таваҷҷӯҳ ба муҳити экологӣ, ҳифзи захираҳо барои наслҳои оянда, истиклолият ва яқпорчагии кишвар, садоқат ба Конститутсия, риояи талаботи ҳуқуқӣ дар доираи беҳатарии ғаёлоияти ҳаётӣ.

Гуруҳи сеюм арзиши шахсият ҳамчун шаҳрванди кишвари худ маҳсуб мегардад. Таркиби асосии гурӯҳи мазкур бояд чунин бошад: ватандӯстӣ, садоқат ба Конститутсияи кишвар, ҳокими мутлақи мулки худ будан, омода будан ба хизмати Ватан, аз ҷумла дар арсаи таъминоти беҳатарӣ; эътироми қонунҳои давлат, меъёрҳои ҳуқуқ ва ахлоқи ҷомеа; ҳудогоҳии миллий, ифтихор аз кишвари маҳбӯб ҳамчун кишвари дорои ғановати таърихӣ, дорои мавқеи ҷуғрофӣ ва манбаи сарватҳо ва ғайра; эътироми ҳувийяти миллий, забон ва фарҳанги халқҳои сокини кишвар, худидоракунии динию мазҳабӣ; фарҳанги баланди рафтор, одоби муошират, муносибати эстетикӣ бо воқеият, ғамхорӣ нисбат ба ҳифзи муҳити зист.

Гуруҳи чорум арзиши касбист. Ин қабл аз ҳама арзишест, ки мазмун ва аҳамияти муносибати шаҳрвандро ба адои қарзи конститутсионӣ – таъмини амнияти кишвари худ муайян мекунад. Арзиши мазкур маҳорати баланди касбӣ, фарҳанги касбӣ, комилҳуқуқии хизмати, майлу рағбат барои дар сатҳи баланди беҳатарӣ ба ҷо овардани ғаёлоияти касбӣ, интизоми қатъӣ ва муташаккилӣ, эҳсоси шаъну шараф ва қадру манзалати касбӣ, эътироми таърих ва анъанаҳои беҳтарини халқҳои сокини кишвар ва ғайра мебошад.

Ғайр аз ин, ғаёлоият оид ба ташкилу рушди заминаи мутаносиби меъёрии ҳуқуқӣ ҷиҳати дар сатҳи ҷамъиятӣ-давлатӣ ташаккул додани фарҳанги беҳатарии ғаёлоияти ҳаётӣ нақши муҳим мебозад. Таҷрибаҳо собит менамоянд, ки ҳама гуна тадбир оид ба таъмини беҳатарӣ ғайримуассир ва ё куллан заиф хоҳанд гашт, агар чунин тадбирҳо бидуни риояи қонунҳои амалкунанда, низоми техникӣ андешида шаванд. Ба назар гирифтани чунин талабот, баҳусус, дар зинаи аввали ташкили фарҳанги беҳатарии ғаёлоияти ҳаётӣ зарур аст. Талаботи мазкур, қабл аз ҳама, ба он марбут аст, ки аҳамият ва зарурати ғаёлоиятро оид ба

таъмини бехатарӣ эътироф карда, мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, шаҳрвандони алоҳида ҳангоми сатҳи нокифояи рушди фарҳанг муносибати худро ба ин фаъолият, ҷиддан, ба таври ҳақиқӣ ба роҳ намеронанд, дар мавриде, ки агар дастурҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавҷуд набоянд.

Таҳлили ҳолати заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар Россия оид ба бехатарии фаъолияти ҳаёти аз сатҳи нисбатан баланди рушди он дар ин кишвар гувоҳӣ медиҳад. Дар иттилоот гуфта мешавад, ки давлати Россия муҳофизати шаҳрвандонро аз ҳолатҳои ғавқулода қафолат медиҳад. Ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ, ба фазои мусоиди муҳити зист, дастрасии маълумоти боэътимод дар хусуси вазъи мавҷудаи муҳити зисту саломатӣ ва ҷуброни зарари дар натиҷаи вайронкунии ҳуқуқи экологӣ ба саломатӣ ва ё молу мавод расонидашуда дар Конститутсияи кишвар зикр ёфтаанд. Чунин низоми конститусионӣ дар як қатор қонунҳои федералӣ – «Дар бораи бехатарӣ», «Дар бораи муҳофизати аҳоли ва ҳудуд дар ҳолатҳои ғавқулодаи дорои характери табиӣ ва теногенӣ», «Дар бораи мудофиаи граждaнӣ», «Дар бораи хизмати садамавӣ-начотдихӣ ва мақоми (статуси) начотдихандагон», «Дар бораи бехатарии сӯхтор», «Дар бораи бехатарии радиатсионии аҳоли», «Дар бораи бехатарии саноатии объектҳои хавфнокӣ истеҳсолӣ» ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ, қарорҳои Ҳукумати Федератсияи Россия ва ҳуҷжатҳои меъёрии вазорату идораҳо, субъектҳои ин давлат рушд меёбад.

Умуман, бори дигар зикр кардан ба маврид аст, ки дар давраи аввали ташаккули фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаёти заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ нақши муҳим доранд.

Вазорати ҳолатҳои ғавқулодаи Федератсияи Россия ба масъалаҳои ташаккули фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаёти дар сатҳҳои гуногун тавачҷӯҳи хос дорад. Дар сатҳи инфиродӣ таълим дар доираи бехатарии фаъолияти ҳаёти, аз ҷумла дар чорҷӯбаи машғулиятҳо ва ҷорабиниҳои зерин гузаронида мешавад: дар таҳсилоти ҳамагонӣ - «Асосҳои бехатарии фаъолияти ҳаёти», низоми касбии умумӣ - «Бехатарии фаъолияти ҳаёти», тайёрии хонандагон дар корпусҳои кадетӣ, мактабҳо, синфҳо, марказҳо ва урдугӯҳҳои саҳроии «Начотдихандаи ҷавон», маркази «Сӯхторхомӯшкунандаи ҷавон», ҳаракати умумироссиягии кӯдакону наврасони «Мактаби бехатар», Ҷамъияти ихтиёрии зиддисӯхтори умумироссиягӣ, корпуси донишҷӯёни начотбахш ва ғайра.

Таҷрибаи мутахассисони Вазорати ҳолатҳои ғавқулодаи Россия нишон медиҳад, ки онҳо оид ба ташкил ва истифодаи усулҳо, воситаҳои техникӣ ва технологияи муосир барои омодагӣ ва омӯзиши кӯдакон, муҳассилин ва донишҷӯёни мактабҳои олио миёнаи махсус дар доираи бехатарии фаъолияти ҳаёти қорҳои назаррас анҷом медиҳанд. Чунончи, дар соли 2005 китоб-нақшу нигорҳо ва плакат-лавҳаҳо барои кӯдакони синни хурди мактабӣ, энциклопедияи кӯдакон дар асоси бехатарии фаъолияти ҳаёти, китобҳои дарсии тасвирӣ, барномаҳои тести

компютерӣ аз рӯйи курси бехтари фаъолияти ҳаётӣ, бозиҳои компютерӣ ва мултфилмҳо бахшида ба қоидаҳои бехатарии амалҳои кӯдакон, адабиёти таълимии дар мавзӯи пешгӯӣ ва рафъи ҳолатҳои фавқулодда барои муассисаҳои маълумоти касбӣ ва бисёр дигар дастурҳо ба таъб расиданд. Маводи мазкур бо дарназардошти принципҳои асосии ташаккули фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётӣ таҳия гардида, ба тамоми субъектҳои кишвар фиристода шуданд.

Дар шароити имрӯзаи таъсиррасонии амиқи иттилоотӣ ба аҳоли дар ташаккули муносибати мусбат ба масъалаҳои таъмини бехатарии фаъолияти ҳаётӣ воситаҳои техникӣ ахбори омма, технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ нақши асосӣ мебозанд. Бахусус, нақши ҳалқунандаи низоми комплекси иттилоотӣ ва огоҳкунии умумиросиягӣ дар ҷойҳои серодам (ОКСИОН)-ро зикр кардан ба маврид аст, ки шабакаи мазкур барои омода намудани аҳоли дар доираи бехатарии фаъолияти ҳаётӣ, огоҳкунии саривақтӣ ва иттилооти ғаврии шаҳрвандон аз ҳодисаҳои фавқулодда ва таҳдиди амалҳои террористӣ, мониторинги вазъият ва ҳолати тартиботи ҳуқуқӣ дар ҷойҳои серодам дар асоси истифодаи воситаҳои техникӣ ва технологияи муосир пешбинӣ шудааст.

Вазифаҳои асосии ОКСИОН аз баланд бардоштани сатҳи фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаётӣ, иттилоотони ғаврии аҳоли аз ҳодисаҳои фавқулода, ихтисори муҳлати кафолати огоҳкунӣ дар хусуси ҳолатҳои фавқулода, баланд бардоштани сатҳи омодагии аҳоли дар доираи бехатарии фаъолияти ҳаётӣ, афзун намудани самаранокии таъсиррасонии иттилоотӣ бо мақсади кӯчонидани ғаврии аҳолии зарардида ва ташкили назорат оид ба вазъу ҳолати тартиботи ҳуқуқӣ дар ҷойҳои серодам ва ғайра иборат аст.

Сохтори ОКСИОН иборат аст аз мақомоти федералӣ, байниминтақавӣ, минтақавӣ ва мунисипалии (маҳаллии) марказҳои иттилоотӣ ва комплексҳои терминалӣ, ки зерсохторҳои иттилоотони оммавӣ ва огоҳкунии аҳоли, назорати радиатсионӣ ва кимиёвӣ, хабардоркунии овозӣ ва амнияти иттилоотӣ мебошад.

Бо мақсади татбиқи чорабиниҳои аввалиндараҷа оид ба таҳкими ин сохтор кумитаи ташкилӣ (дар ҳамкориҳои муштараки Вазорати қорҳои дохилӣ ва Хадамоти амнияти кишвар) оид ба тақмили омодагии аҳоли дар соҳаҳои мудофиаи граждани, муҳофизат аз ҳолатҳои фавқулода, таъмини бехатарии сӯхтор ва ҳифзи тартиботи ҳуқуқӣ бо истифода аз воситаҳои муосири техникӣ ахбори омма дар ҷойҳои серодам таъсис ёфтааст.

Фаъолияти ОКСИОН кафолати огоҳкунӣ ва иттилоотониро дар хусуси хавфу таҳдидҳои мухталиф таъмин карда, муҳлати дастрасии иттилооти заруриро барои аҳоли 1,6 баробар ихтисор менамояд; таъсири мониторингро оид ба тартиботи ҳуқуқӣ дар ҷойҳои серодам баланд мебардорад; харчи бучети федералиро барои рафъи ҳолатҳои фавқулода ва оқибатҳои амалҳои террористӣ 3,4 баробар коҳиш медиҳад.

Мудофиан граждани

Ҳамин тариқ, рушди маҷмӯи ва бонизоми фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаёти дар ҳамаи сатҳҳои номбурда ба баланд бардоштани дараҷаи донишандузии одамон на фақат дар доираи бехатарии фаъолияти ҳаёти, балки ҳамчунин дар дигар зинаҳои бо ҳам монанд ва наздик мусоидат мекунад; муттаҳидии ҷомеаро дар назди ҳодисаҳои табиӣ (аз он ҷумла экологӣ), техногенӣ ва дигар хатарҳо нерӯ мебахшад; сатҳи тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ ва ватандӯстии ҷавонон, обрӯю нуфузи давлат, хизмати давлатиро баланд мебардорад. Ғайр аз ин, самараи рушди фарҳанги бехатарии фаъолияти ҳаёти бо рушди соҳаҳои илм, технологияи иттилоотии дорой захираҳои илмӣ, саноат, алоқа ва телекоммуникатсия, таъсиси ҷойҳои нави корӣ барои истехсоли таҷҳизот ва ғайра робитаи зич дорад.

Чунин аст, таҷрибаи коршиносони Россия дар хусуси омилҳои асосие, ки ба таъмини рушди муътадил ва бехатарии иҷтимоӣ-иқтисодии ҳар кишвар мусоидат хоҳанд кард.

Адабиёт:

1. Ярочкин В.И. - Наука о безопасности жизнедеятельности. М.: 1999
2. Исмоилов Р. Экономическая безопасность России. М.: 1999
3. Трудовой кодекс Российской Федерации.(нов. ред. 1 июля 2017 г.)
4. Федеральный закон от 25 апреля 2002 года N 40-ФЗ «Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств.»
5. Безопасность жизнедеятельности [Текст]: учеб. / под ред. Э. А. Арустамова. — М. : Изд.-торговая корпорация «Дашков и К», 2002. -677 с.
6. Глобальная информатизация и безопасность России [Текст] : матер. «круглого стола» «Глобальная информатизация и социально-гуманитарные проблемы человека, культуры, общества» (МГУ, октябрь 2000 г.) / под ред. В.И. Добренького. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 2001
7. Сайти «Безопасность жизнедеятельности» <http://www.bezzhd.ru/>
8. Сайти «Охрана труда в России» <http://www.msouz.ru/>

ҚОИДАҲОИ ҚАБУЛИ МАВОД

«Идоракунии давлатӣ» - маҷаллаи илмӣ-сиёсии Донишкадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, дар он маводи илмӣ, илмӣ-методӣ, таълимӣ доир ба соҳаи хизмати давлатӣ, идоракунии давлатӣ ва масоили марбут ба тақмили ихтисоси хизматчиёни давлатӣ интишор мешаванд.

Ба маҷалла мавод ба забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ қабул карда мешавад. Муаллифон бояд қоидаҳои муайянро риоя намоянд. Маводи пешниҳодшаванда бояд нав ва пеш аз ин дар дигар нашрияҳо чоп нашуда бошад. Ҳаҷми маводи чопӣ бояд аз 15000 аломати чопӣ зиёд набошад. Маводи ба маҷалла пешниҳодшаванда бояд пурра таҳриршуда ва он аз хатогиҳои имлоию грамматикӣ ва услубӣ орей бошад.

Талабот ба маводи пешниҳодшаванда

1. Матни мақола бояд дар шакли чопӣ ва электронӣ бошад. Дар саҳифаи охири мақола муаллиф бояд имзо гузошта, суроғаи ҷойи қор ва манзили худро (бо рақами телефон ва e-mail) нишон диҳад. Матни электронӣ бояд дар муҳити Word-2007 ё баъдӣ (шрифти Times New Roman Tj, андозаи 14, фосилаи 1,0; хати сурх 0,5 см.) ҳуруфчинӣ шуда бошад. Дар зери сарлавҳаи мақола ному насаб, дараҷа ва унвони илмӣ, мансаб (вазифа), мақомот (ҷойи қор), нишонӣ ва рақами телефон барои иртибот нишон дода шуда, инчунин овардани аннотатсия ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ ва вожаҳои калидӣ ҳатмист. Дар матн ҷадвал ё расмро бо риояи шартҳои зерин ҷой додан мумкин аст: ҷадвал бояд бе автоформат ҳуруфчинӣ шуда бошад (на ин ки ҳамчун тасвир, масалан, тавассути сканнер). Рақамҳои даҳӣ бояд бо вергул, бифосила навишта шаванд. Масалан, 19,6 на ин ки 19.6. Расмҳо бояд андозаи то 12x20 см, сиёҳ-сафед, дар қолаби *.jpeg ё *.gif бошанд. Харита ва ё расмҳои мураккаб дар формати CorelDraw низ қобили қабуланд. Расмҳои қолаби дигардошта қобили қабул нестанд.

Рӯихати адабиёт дар охири матн аз рӯйи алифбо, бо рақами тартибӣ оварда шуда, ишораҳо ба сарчашма дар дохили матн дар қавси чоркунҷа [5,34] нишон дода мешаванд.

Қарор оид ба чопи мавод аз ҷониби ҳайати таҳририя қабул карда мешавад. Матни барои чоп тавсияшуда ба муаллиф барои мувофиқа ирсол карда мешавад. Маводи ба маҷалла пешниҳодгардида ба муаллифон баргардонида намешавад.

**ИДОРАКУНИИ
ДАВЛАТӢ**

**МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ-СИЁСИИ ДОНИШКАДАИ ИДОРАКУНИИ
ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

(№ 2) 2017

Нишонӣ:

734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33.

Email: info@did.tj

Тел.: 224-83-93, 224-17-86 (факс)

Ба матбаа 30.06 2017 супурда шуд. Ба чоп 23.07.2017 имзо шуд.
Андозаи 70x100 1/16. Чопи офсетӣ. Ҷузъи чопии шартӣ 9,5.
Супориши № 109. Адади нашр 500 нусха

734018, ш. Душанбе, хиёбони Саъдии Шерозӣ, 16
КВД КТН "Шарқи озод"-и Дастгоҳи иҷроияи
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон